

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK AİLE YAPISINA
KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN BAKIŞI
(SAYI: 1-144)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Samiye TUNÇ
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erdiñ GÜLCÜ

KİLİS
OCAK 2013

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK AİLE YAPISINA KADINLAR
DÜNYASI DERGİSİ'NİN BAKIŞI (SAYI: 1-144)**

Samiye TUNÇ

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Yrd. Doç. Dr. Erdiñç GÜLCÜ (Danışman)

Doç. Dr. Metin AKİS (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. M. Ali YILDIRIM (Üye)

..... (Üye)

..... (Üye)

İmzası



Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

SBE Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞENER

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

T. C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu ve bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. (29/01/2013)

Samiye TUNÇ

İmzası

.....

ÖZET

MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK AİLE YAPISINA KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ'NİN BAKIŞI (SAYI: 1-144)

TUNÇ, Samiye

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Erdinç GÜLCÜ

Yıl; 2013, 113 sayfa

Osmanlı modernleşmesinin önemli safhalarından ilki kadınların toplumsal rollerinin değişmesidir. Osmanlı kadınlarının rollerindeki değişime önemli katkı sağlayan unsurlardan biri de kadınların basın hayatına girmeleridir. Osmanlı basın tarihinde kadınlara yönelik birçok gazete ve dergi yayınlandı. Hatta bu yayınların bazıları bizzat kadınlar tarafından çıkarıldı. II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına giren Kadınlar Dünyası bu yayınlardan biridir. Bu derginin önemli bir özelliği yönetici ve yazar kadrosunun tümünün kadın olmasıdır.

Bu çalışmada, Osmanlı kadınları üzerinde önemli tesirleri olan ve kadınların örgütlenmesinde büyük rol oynayan Kadınlar Dünyası dergisinde kadın yazarların aile meselesine bakışı incelenmektedir. Çalışmamız başta giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Kadınlar Dünyası dergisinin yayınlanma amacı, idari ve yazar kadrosu ile içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, tarihi süreç içerisinde Türk ailesi genel hatlarıyla incelendi. İkinci bölümde, Kadınlar Dünyası'nda yayınlanan makalelerden yola çıkılarak modernleşme sürecinde aile başlığı altında evlilik ve adetleri, aile içi sorumluluklar değerlendirildi. Üçüncü bölümde ise, kadına annelik vasfını yükleyen doğum, çocuk bakımı, emzirme, çocuk terbiyesi, çocuk eğitimi gibi konulardaki uygulamalar ele alındı. Sonuç kısmında çalışmada elde ettiğimiz tespitler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı kadını, Kadınlar Dünyası dergisi, Müdafaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti, Türk ailesi.

ABSTRACT**THE VIEW OF KADINLAR DERGİSİ MAGAZINE ON TURKISH FAMILY STRUCTURE DURING PROCESS OF MODERNIZATION**

TUNÇ, Samiye

Master's Thesis, Department of History
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Erdiñ GÜLCÜ
Year: 2013, Page: 113

Change in the women's social roles is one the important stages during Ottoman modernization. Getting to the press is one of the factors that contribute to the changes in Ottoman women's roles. Many newspapers and magazines for women were published on the Ottoman press history. In fact, some of these publications were broadcast by women. One of these publications released during the period of Constitutional Monarchy II is the Magazine of Women's World (*Kadınlar Dünyası*). An important feature of this magazine is that all executive and writer staff was composed of women.

In this study, the view of women writers on the family issue in *Kadınlar Dünyası* Magazine, which had major and significant roles, on women and in the organization of women was examined. The present study consists of three parts. In the introduction, the publication purpose, author and administrative staff and content of *Kadınlar Dünyası* Magazine were given. In the first chapter, overviews of Turkish families were examined in the historical process. In the second chapter, marriage and family customs and family responsibilities under the title of family were evaluated based on the published articles in the *Kadınlar Dünyası* Magazine in the process of modernization. In the third section, applications concerned with childbirth, childcare, breastfeeding, child discipline, and child education like issues related to the attribute of motherhood were discussed. In the conclusion part, findings obtained in this study were evaluated.

Key words: Ottoman women, *Kadınlar Dünyası* Magazine, Association for the Defence of Women's Rights, Turkish Family

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V

GİRİŞ

OSMANLI KADIN HAREKETİ VE KADINLAR DÜNYASI

1. Osmanlı Kadınlarının Örgütlenmesi.....	1
2. Osmanlı Basın Hayatında Kadınlara Yönelik Yayınlar.....	4
3. Kadınlar Dünyası Dergisi.....	6
3.1. Yayınlanma Amacı.....	10
3.2. İdari ve Yazı Kadrosu.....	11
3.3. İçeriği.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRK AİLESİ

1.1. İslam Öncesi Dönemde Aile.....	16
1.2. Türk İslam Topluluklarında Aile.....	22
1.3. Klasik Osmanlı Toplumunda Aile.....	29
1.4. Modernleşme Sürecinde Aile.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME SÜRECİNDE AİLE KURUMU

2.1. Geleneksel Aile Anlayışına Bakış.....	44
2.2. Evlilik	48
2.2.1. Evlilik Adetleri.....	52
2.2.2. Çeyiz	57
2.3. Aile İçi İlişkiler ve Sorumluluklar.....	62
2.3.1. Anne.....	63
2.3.2. Baba.....	65
2.3.3. Kadın Erkek ilişkileri.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN VE ÇOCUK

3.1. Kadın ve Doğum.....	75
3.2. Emzirme ve Çocuk Bakımı.....	78
3.3. Çocuk Terbiyesi.....	82
3.4. Çocuk Eğitimi.....	89
SONUÇ.....	95
BİBLİYOGRAFYA.....	98
EKLER.....	110
ÖZGEÇMİŞ	114

ÖNSÖZ

Osmanlı toplumunda kadına ve aileye yönelik yayınlar, Tanzimat dönemiyle başladıysa da, II. Meşrutiyetle beraber bir olgunlaşma görülmektedir. Zira II. Meşrutiyetle beraber kadınlara yönelik yayınların sayısında büyük bir artma söz konusudur. Bu yayınlar arasında kurucusu ve yazı kadrosunun tamamının kadınlardan oluştuğu Kadınlar Dünyası dergisi (1913-1921), Osmanlı toplumunda kadının yerini yansıtması açısından son derece dikkat çekmektedir. Dergide yayınlanan makaleler, okuyucuların gönderdikleri yazı ve mektuplar vasıtasıyla, II. Meşrutiyet dönemi kadınının toplumdaki pozisyonunu, duygularını, hayata dair bakış açılarını anlamak mümkündür.

Modernleşme sürecinde Osmanlı toplumunda kadınların pasif olmadıklarının en somut örneklerinden biri Kadınlar Dünyası dergisidir. Geleneksel toplum yapısının tüm yönleriyle sorgulandığı bu dergide, özellikle kadının toplumdan tecrit edilmesine karşı çıkılmakta, eğitim, siyaset ve iktisatta kadının yer almadığı bir toplumun terakki edemeyeceği üzerinde ısrarla durulmuştur. Dergide, Avrupa kadını ile Müslüman Türk kadını kıyaslanarak, batı toplumlarında olduğu gibi erkeklere verilen hakların kadınlara da tanınması cihetinde bir yayın politikası takip etmesi, Osmanlı kadınları nazarında bu derginin müstesna bir yer edinmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı modernleşmesi gibi önemli bir süreçte toplumun önemli bir unsuru olan kadınların duygularını, düşüncelerini, isteklerini, aile kurumu hakkındaki düşüncelerini ve beklentilerini yansıtmayı amaçladık. Bu konuda, Kadınlar Dünyası'nın Osmanlı kadınlarının hissiyatını yansıtan güçlü bir ses olması, dergide kadın yazarların kaleme aldığı birçok yazı ve makalelerin yer alması, çalışmamızı bu dergi üzerine yapmamızı sağladı.

Bu arada, Kadınlar Dünyası dergisinin ilk yüz sayısı Fatma Büyükkarcı Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu tarafından iki cilt olarak günümüz Türkçesine çevrilerek Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları tarafından 2009 yılında yayınlandığını hatırlatmamızda fayda bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada, dergi sayıları sadece günümüz Türkçesine çevrilmiş olup, transkripsiyon kurallarına ve dilin özelliğine dikkat edilmemiştir. Biz bu sebeple incelemelerimizi, dergi sayılarının asıl nüshaları üzerinde yapmayı uygun gördük. Ayrıca yaptığımız alıntılar mutlaka transkripsiyon kurallarına uygun ve o günün dil özelliklerine dikkat edecek şekilde aktarılmasına da gayret gösterdik.

II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan Kadınlar Dünyası dergisinin aile hayatına yönelik kısmını ele aldığımız çalışmamızda bana destek veren, değerli eleştirileri ile çalışmamızın her aşamasında beni yönlendiren tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Erdiñ GÜLCÜ'ye, desteklerini esirgemeyen aileme ve eşime teşekkürlerimi sunuyorum.

Samiye TUNÇ
Kilis-2013

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser.
agm.	: Adı geçen makale.
Bkz.	: Bakınız.
bkz.	: bakınız.
C.	: Cilt.
ev.	: Çeviren.
hzl.	: Hazırlayan.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
TDVİA.	:Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve diğeri
Yay.	: Yayınları.

GİRİŞ

OSMANLI KADIN HAREKETİ VE KADINLAR DÜNYASI

XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi ile başlayan Avrupa'daki ekonomik gelişmeler, XIX. yüzyılda sosyal alanda önemli değişimlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Avrupa'daki ekonomi alanındaki hızlı gelişmeler, beraberinde ucuz iş gücüne de büyük ihtiyaç duyulmasına yol açtı. O zamana kadar çalışma hayatında pek ihtiyaç duyulmayan ve sosyal hayatta geri planda duran kadınlar fark edilerek çalışma hayatına katılmaları sağlandı. Böylece kadınlar, aile hayatının dışına çıkmalarıyla birlikte, sosyal ve çalışma hayatının önemli roller üstlenen etkin bir parçası haline geldiler.

Kadınların çalışma hayatına girişleri, kadının özgürleşmesini ve beraberinde de kadın haklarını gündeme getirdi. XIX. yüzyılda Avrupa'da kurulmaya başlayan kadın örgütleri; çalışma koşullarının düzeltilmesi, eşit işlerde eşit ücret alma talebi, erkeklerin sahip olduğu bazı hakların kadınlara da verilmesi gibi talepleri dile getirdi¹.

Kadınların, merkezinde yer aldığı bu dönüşüm hareketi feminizm anlayışını ortaya çıkardı. Feminizm, kadınların bir yol haritasıydı ve kadınların ne istediklerini açıklayan bir kavramdı. Zira feminizme göre kadın ailedeki statüsünün yanında işçi, memur, mühendis, doktor vb. gibi her meslekte yerini alacak ve kendini ispatlayacaktı².

Avrupa gündemini oluşturmaya başlayan bu kadın hareketi, Osmanlı kadınlarını da etkilemesi kaçınılmazdı. Nitekim Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme hareketleri, kadınlar için de bir fırsat oluşturdu. Böylece Osmanlı kadınları, Avrupalı hemcinslerinin yolunu takip ederek, toplumda seslerini daha fazla duyurma, etkin roller üstlenme ve haklarını elde etme çabası içerisine girdiler.

1. Osmanlı Kadınlarının Örgütlenmesi

Bir kültürel değişim hareketi olarak Osmanlı modernleşmesi, toplumu her yönden etkiledi ve yeni bir medeniyetin eşiğine gelmesini sağladı. Osmanlı kadınlarının da bu değişimden etkilenmemesi kaçınılmazdı. Modernleşme sürecinin

¹Leyla Kaplan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi", *Osmanlı*, C. 5, Ankara, 1999, s. 466.

²Serpil Çakır, " II. Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Anlayışı", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, Ankara, 1992, s.239.

başlamasıyla beraber Osmanlı kadınları da, kamusal ve toplumsal alanın her safhasında yer almak için harekete geçti. Kadınlar arasındaki bu uyanış ve eyleme dönüşmesi, Osmanlı’da kadın hareketi olarak isimlendirilmektedir.

Aslında Osmanlı kadınlarının toplumsal statülerindeki ilk değişim belirtileri, XIX. yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Bu değişim, XVII. yüzyılda kadınların içinde buldukları yaşam alanlarını değiştirme ve genişletme girişimiyle başladı. XVIII. yüzyılda bilhassa Lale Devri’ndeki gelişmelerle bu değişim ivmesinin biraz daha arttığı gözlemlenmektedir. Fakat asıl değişim Tanzimat’ı takip eden yıllarda gerçekleşti.

Artık kadınlar ev içerisinde anne ve eş olma yanında, kendilerini ifade edebilecek yeni toplumsal roller üstlenmeye başladılar. Ancak kadınların toplumsal rollerinde başlayan bu değişimin yine de Osmanlı cinsiyet düzenini fazla sarstığını, yani kamu-özel ayırımının temelini bozduğunu söylemek de pek doğru değildir³.

Kadınların toplumsal rollerinin değişiminde kadın örgütlerinin de önemli ölçüde tesiri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Osmanlı kadınlarının toplumsal hizmet amacıyla kurdukları çeşitli cemiyet ve dernekler, düzenledikleri toplantı, konferans, seminer vb. faaliyetlerle kadınların eğitilmesine önemli bir katkı sağladılar⁴.

Tanzimat sonrası kadınlar arasında başlayan hareketlilik II. Meşrutiyet ile birlikte toplumda daha etkili olabilmek amacıyla örgütlenmeye gitmelerine yol açtı. Kadınların bu örgütsel mücadelesine İttihat ve Terakki Fırkasının da önemli destek verdiği görülmektedir. Bilhassa iktidarda buldukları sırada, mesleklerde olduğu gibi, toplumsal ve ekonomik koşullarda da kadınlarla erkekler arasında eşitliğin sağlanılmasına yönelik adımlar dahi atılmaya çalışılmıştır⁵. Bu sırada büyük kentlerde kadın haklarını korumak ve savunmak amacıyla çeşitli dernek ve cemiyetler kurulmaya başlandı⁶. Bu kadın örgütlerinin bir kısmı kadın haklarının savunulması yönünde, bir kısmı da yardım kuruluşu olarak hizmet vermek amacıyla kuruldu. 1913 yılına gelinceye kadar; *Teali-i Nisvan Cemiyeti*, *İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi*, *Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti*, *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti*, *Esirgeme Derneği* ve *Mamulât-ı Dâhiliye İstihlâkı Kadınlar*

³Yılmaz Yıldırım, *Şerif Mardin Düşüncesi Işığında Türk Modernleşmesi Açısından Sivil Toplum ve Osmanlı Kaynakları*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 250-251.

⁴Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*, İstanbul, 2009, s. 135.

⁵ Ahmet Özkiraz, M. Nazan Arslanel, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.3, No: 1, 2011(Online), s. 3-4.

⁶Standford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul, 1982, s.369.

Cemiyet-i Hayriye vb. gibi kadınlar tarafından kurulan cemiyetler faaliyete başladı. 1913 ve sonrasında ise *Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti*, *Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* kuruldu⁷.

Bu cemiyetlerden *Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti*, II. Meşrutiyetin getirmiş olduğu karışık ortamda ilk gerçek kadın derneği olarak dikkat çekmektedir. Nuriye Ulviye Mevlan'ın başkanlığını yapmakta olduğu bu cemiyetin yayın organı da Kadınlar Dünyası dergisiydi. Cemiyetin kuruluş amacı; kadınların toplumdaki konumunu düzeltmek, kadınların iş hayatına girmesini sağlayarak erkekler nezdinde hakir görülen durumunu ortadan kaldırmak, kadınların kılık kıyafetlerini düzeltmek, kadına eğitim hakkının verilmesini ve toplumdaki kadına yönelik uygulanan baskıcı bazı gelenekleri ortadan kaldırmak vb. kadın meselelerin çözümü için faaliyet göstermektir. Kadınların gerçekleştirmek için mücadele verdiği bu istekler, Kadınlar Dünyası dergisine gönderilen makale ve okur mektuplarında da yer almaktaydı.

Hükümet tarafından savaş ortamında kurulmuş olan *Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti* ve *Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiye* vb. dernekler de mevcuttu. Bu cemiyetlerde aydın kent kadınları faaliyet göstermesine rağmen, kurucuları arasında tek kadına bile rastlanılmamaktaydı⁸. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Besim Ömer Paşanın rehberliğinde 100 kadın üye kaydedilmesiyle beraber, cemiyet içerisinde kadınlar önemli hizmetler vermeye başladılar. Örneğin; Balkan Savaşları esnasında kadınlar birçok yardımlar toplayarak yeni kurulan Hilâl-i Ahmer hastaneleri için gerekli olan çamaşır, çarşaf, sargı vb. ihtiyaçları temin ettiler⁹.

II. Meşrutiyet ile birlikte örgütlenmeye başlayan kadın hareketi, öncelikle kadınların sosyal alanlarda var olma mücadelesi verdi. Akabinde kadınların toplumda daha etkin yer alabilmesi için mücadeleyi siyasal alana da taşımak amacıyla harekete geçildi. Bunun için Nesihe Muhiddin öncülüğünde *Kadınlar Halk Fırkası (KHF)*'nin kurulması için çalışmalar yürütüldü. 15 Haziran 1923 tarihinde gerçekleştirilen Kadınlar Şurası'nda KHF'nin kurulmasına karar verildi. Bunun üzerine fırka nizamnamesi ve programı hazırlanarak yayımlandı. Nezihe Muhiddin önderliğinde kurulan bu fırka, kadınların siyasi ve içtimai haklarını kazanması için mecliste mücadele vermeyi amaçlamaktaydı¹⁰. Ancak 1924 yılında hükümet aldığı

⁷Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, İstanbul, 1988, s.477-482.

⁸T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, s. 509.

⁹Zuhal Özaydın, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu Ve Çalışmaları", *Türkler*, C. 13, Ankara, 2002, s.691.

¹⁰Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, İstanbul, 2003, s. 127.

bir kararla, KHF'nin kuruluşuna izin vermediğini açıkladı. İzin alamayan fırka, sekiz ay sonra *Türk Kadınlar Birliği*'ni kurdu¹¹. Artık kadınlar bu birlik çatısı altında, kadınların siyasi ve sosyal haklarını elde etmesi için mücadele vermeye başladılar.

2. Osmanlı Basın Hayatında Kadınlara Yönelik Yayınlar

Osmanlı basın tarihi 1831'de Takvim-i Vekâyi ile başladığı kabul edilse de, basın hayatında ilk özel Türk gazetesi 1861'de İbrahim Şinasi ile Agah Efendi tarafından yayınlanan *Tercümân-ı Ahvâl*¹² ile sivil gazete dönemi başladı. Bu gazete ile başlayan sivil gazetecilikte kadınlara yönelik ilk yayını yapan, 1868'de Ali Reşit tarafından çıkarılan *Terakki* gazetesi oldu. Gazetede kadınların eğitilmesi, çok eşlilik gibi kadın haklarına yönelik konulara değinilmekte, okuyucu mektuplarına da yer verilmekteydi. Kadınların siyasi hakları hakkında ilk bilgilere de bu gazetede yer verildiği görülmektedir. Müslüman kadınları çalışmaya davet eden gazete, kadınlar tarafından ilgi görünce *Muhadderat* adı ile kadınlar için haftada bir yayınlanan bir de ilave vermeye başladı¹³.

Kadınlara yönelik bir başka yayında, *Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderat* adlı dergiydi. 1875'de Filip Efendi tarafından çıkarılan bu dergi, haftalık olarak yayınlanmaktaydı. Kadınları aydınlatmayı amaç edinen ve yayımcısı Mahmut Celaleddin olan *İnsaniyet* dergisi, 1882'de yayın hayatına girdi¹⁴. 1886 yılında *Şükûfezâr* dergisi Afife Hanım tarafından yayınlanmaya başladı. Bu dergi siyasi içerikli olmayıp, kadınların meselelerini topluma duyurmayı amaçlayan bir yayın politikası takip etmekteydi¹⁵.

Kadınlara yönelik bir diğer yayın da II. Abdülhamit tarafından yayımına destek verilen *Mürüvvet* dergisiydi. Bu yayın, ilk defa konu başlıklarına göre düzenlenmiş bir dergi olma özelliğiyle dikkat çekmektedir. Ayrıca Osmanlı kadınlarını dünya kadınlarından haberdar etmeye yönelik bir yayın politikası izlemekteydi. Edebiyatçı kadınlara ilk defa bu dergide yer verildiği görülmektedir¹⁶.

¹¹Y. Zihnioğlu, *age.*, s.150.

¹²1831'de yayınlanan *Takvim-i Vekâyi* resmi bir gazete olması, 1840'da yayınlanan *Ceride-i Havâdis* ise yabancı uyruklu bir kimse tarafından yayınlanması sebebiyle gerçek manada ilk özel Türk gazetesi *Tercümân-ı Ahvâl*'dir. Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2010, s.260-261.

¹³Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara, 1998, s. 10.

¹⁴Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, Ankara, 1991, s. 40.

¹⁵Bu derginin ilk 5 sayısı ancak günümüze ulaşabilmiştir. Bkz. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 1996, s.26.

¹⁶S. Çakır, *age.*, s. 27.

1889'da Hatice Semiha ve Rabia Kamile adlı hanımlar tarafından *Parça Bohçası* dergisi çıkarıldı. Ancak tek sayı çıkarılan bu dergide kadınlara yönelik olarak, ev işleri, ev düzeni, çocuk bakımı, pastacılık ve aşçılık gibi konular yer almaktaydı¹⁷.

II. Meşrutiyet dönemine kadar kadınlara yönelik yayınlar arasında *Hanımlara Mahsûs Gazete* en dikkat çeken yayın oldu. Bu gazete, 1 Ağustos 1895'te yayın hayatına girdi ve kesintisiz olarak 580 sayı yayınlandı. Uzun süreli olarak yayın hayatında kalması, bu gazetenin kadın yayınları arasında önemli bir yer tutmasını sağladı¹⁸. Bu gazetenin diğer bir önemli özelliği de, kadınlar için bir okul olmasıdır. Nitekim birçok kadın yazar, ilk yazılarını bu gazetede yayınladılar¹⁹.

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın hareketinin önemli bir ivme kazandığı dönem oldu. Bu dönemde toplumun birçok kesiminde dile getirilen özgürleşme söylemleri doğal olarak kadınları da etkilemesi kaçınılmaz oldu. Osmanlı kadınları, haklı mücadelelerini halka daha etkili şekilde duyurmak ve kamuoyu oluşturmak amacıyla harekete geçerek, birçok gazete ve dergi çıkarmaya başladılar.

1908'de ilk önce *Demet*, daha sonra *Mehâsin* ve *Kadın* dergileri yayın hayatına girdi²⁰. Hakkı Bey tarafından yayınlanan *Demet* dergisi, ilk defa siyasi konulara yer vermesiyle dikkat çekmektedir. Genç Türkler hareketini desteklemeye yönelik birçok yazının, dergi sayfalarında yer bulduğu görülmektedir. Bu hareketin, kadınlar arasında da yayılmasında önemli katkısı olmuştur²¹.

Bu dönemin diğer bir yayını da *Kadın* dergisidir. 1908–1910 yılları arasında yayınlanan dergi, fikri ve edebi bir dergi özelliği taşımaktadır²². Selanik'te yayınlanan ilk kadın dergisi olup, 30 sayı çıktı. Dönemin önemli yazarları olan Fatma Aliye, Emine Seniye, Nigar bint-i Osman, Naciye, Abdullah Cevdet ve Ömer Seyfettin'in dergide yazıları yayınlandı²³. II. Meşrutiyet döneminin diğer bir dergisi *Mehâsin* ise, Asâf Muammer ve Mehmet Rauf tarafından çıkarıldı²⁴. Dergide, kadınlar için düzenlenen konferanslar yazılı hale getirilerek yayınlanmakta, diğer

¹⁷S. Çakır, *age.*, s. 27. Şefika Kurnaz ise, *Parça Bohçası* dergisinin ilk yayım tarihini 1887-88 yılı olarak vermektedir. Bkz. Ş. Kurnaz, *age.*, s. 41.

¹⁸Mustafa Çiçekler, Fatih Andı(hzl.), *Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete*, İstanbul, 2009, s. 14.

¹⁹Emel Aşa, "1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın Ve Aile Dergileri", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 3, Ankara, 1992, s. 967.

²⁰S. Çakır, *age.*, s. 27.

²¹L. Kaplan, *age.*, s. 11.

²²L. Kaplan, *age.*, s. 12.

²³S. Çakır, *age.*, s. 37.

²⁴L. Kaplan, *age.*, s. 12.

ülkelerdeki kadınlardan bahsedilmekte, kadın faaliyetleri ve dernekleri hakkında bilgilere yer verilmekteydi. Bugün basın hayatında rastlandığı gibi, derginin promosyonlara da yer vermesi dikkat çeken bir diğer husustur²⁵.

Bahsedilen dergilerden başka, II. Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet dönemine kadar birçok dergi de yayın hayatında yer aldı. Bu dergilerden bazıları çok kısa sürmesine karşılık, bazıları ise uzun süre yayın hayatında bulundu. Bu dönemde yayın hayatına giren kadın dergilerinden bazıları şunlardır: *Musavver Kadın*, *Kadın*, *Kadınlar Dünyası*, *Erkekler Dünyası*, *Güzel Prenses*, *Kadınlık*, *Sıyanet*, *Seyyale*, *Hanımlar Âlemi*, *Kadınlar Âlemi*, *Kadınlık Hayatı*, *Bilgi Yurdu Işığı*, *Türk Kadını*, *Genç Kadın*, *Kadın Duygusu*, *İnci*, *Diyanet*, *Kadınlar Sanatı*, *Hanım*, *Kadınlar Saltanatı*, *Ev Hocası*, *Süs*, *Firuze*... Bu dergilerde, sadece dönemin aydın kadın yazarlarının makaleleri yer almadı. Hemen her kesimden kadınların gönderdikleri yazı ve mektuplar da bu dergilerde yer bulmaya başladı. Bu gelişmeler, artık Osmanlı toplumunda kadın anlayışının değişmekte olduğunu da gösteren önemli bir işaretti. Nitekim Osmanlı basın hayatında yer alan kadın yazarlar da, batı kültürüyle yetişmiş, iyi tahsil görmüş, hemen hepsi dil bilen, Avrupa basınına takip eden kültürlü kadınlar olduklarını da hatırlatmak gerekir²⁶.

3. Kadınlar Dünyası Dergisi

Kadınlar Dünyası dergisi²⁷ Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı olup, imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye Mevlan'dı. Balkan Savaşı sonrasında 4 Nisan 1913'te yayınlanmaya başlayan Kadınlar Dünyası dergisi, fasılalarla 1921 yılına kadar yayınlanmaya devam etti. Bu süre içerisinde dergi yayınına üç kez ara vermek zorunda kaldı. Derginin ilk kez kesintiye uğraması, kâğıt sıkıntısı nedeniyle 153. sayıdan sonra oldu ve üç ay sürdü. Dergi yeniden yayına başlayarak 164. sayıya kadar çıktıktan sonra, 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ikinci defa yayına ara vermek zorunda kaldı. 2 Mart 1918'de dergi tekrar yayınlanmaya başladıysa da, 194. sayı çıktıktan sonra üçüncü defa yayına ara verdi.

²⁵ S. Çakır, *age.*, s. 35.

²⁶ L. Kaplan, *agm.* s. 467.

²⁷ Kadınlar Dünyası 101. sayısından itibaren kapaklı çıkmaya başladı ve gazeteden daha fazla format ve içeriği ile bir dergi vasfında görünmektedir. Bu sebeple Kadınlar Dünyası dergi olarak da isimlendirilmektedir. Biz de aynı kanaati taşıdığımızdan ve bir karışıklığa sebep olmamak için yayınlanan tüm sayıları için dergi vasıflandırmasını uygun gördük.

Derginin son kez basın hayatında yer alması 1921 yılında olup, bu defa 15 sayı çıktıktan sonra bir daha yayınlanmadı²⁸.

Derginin ilk sayfasında Kadınlar Dünyası isminin altında “fennî, ictimâ‘î, edebî hanımlara mahsûs yevmî gazetedir” şeklinde yer alan ibare ile günlük yayınlanan bir gazete olduğu ifade edilmekteydi. Günlük olarak yayınlandığı ilk 100 sayısında 4 sayfa olarak çıkmaktaydı.

Kadınlar Dünyası’nın 101. sayısından itibaren önemli değişikliklere gidilerek sayfa sayısı 16’ya çıkarıldı. Ayrıca kapakta yer alan Kadınlar Dünyası isminin altında “Kadınlık, hukûk ve menâfi‘ini müdâfa‘a eder. Cuma‘aertesini günleri neşr olunur musavver gazetedir” ibaresinden sadece kadınlara yönelik bir yayın olmakla kalmayacağı, kadın hak ve menfaatlerini savunan bir yayın politikasını takip edeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca kullandığı ibarede kendisini haftalık yayınlanan resimli bir gazete olarak tanıtsa da, artık kapaklı yayınlanan ve içeriği ile bir gazeteden çok bir dergi vasfındaydı.

Derginin yayınlandığı adres olarak Binbirdirek’te Serbesti Matbaası verilmekte olup, ikinci bir uyarıda bulunularak gönderilen makalelerin yayınlanmadığı takdirde geri iade edilmeyeceği ifade edilmekteydi. Derginin ön sayfasında yer alan “Sahifemiz cins ve mezheb tefrîk etmeksizin muhterem Osmanlı hanımları asârına münhasırdır” ibaresi ile din ve cinsiyet ayırımına gidilmeksizin her kesime hitap edeceğine vurgu yapılması, *Osmanlılık* akımı etkisinde olduğu izlenimini vermektedir.

Kadınlar Dünyası’nın dağıtım merkezi Babıâli Caddesi’ndeki Marifet Kütüphanesi olup, günlük nüshası 10 para ve senelik abone bedeli posta ücretiyle birlikte 100 kuruşa satılmaktaydı²⁹. Yayın hayatına girmesinden kısa süre sonra, geçmiş nüshalara okuyucuların talebinden olsa gerek 10 paraya satılmakta olduğu duyurulmaktaydı³⁰. Bununla beraber, “memâlik-i ecnebiye için abonelik ücreti seneliği 38 frank, altı aylığı ise 20 frank” olarak belirtilmiş olması³¹, dergiye talebin sadece Osmanlı kadınlarından olmadığını, hatta yurtdışından da talebin olduğunu göstermektedir.

²⁸Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 1996, s. 80.

²⁹Bkz. *Kadınlar Dünyası*, S. 3, 6 Nisan 1329, s. 4. Ancak 101. sayıdan itibaren sayfa sayısı 16’ya çıkarılınca derginin günlük bedeli 60 paraya çıkarılmış, ancak senelik bedelinde bir değişikliğe gidilmemiştir. Bkz. S. 101, 20 Temmuz 1329, s. 1.

³⁰Bkz. *Kadınlar Dünyası*, S. 15, 18 Nisan 1329, s. 4.

³¹Bkz. S.34, 7 Mayıs 1329, s. 1.

Derginin mahalli dağıtımı da ilk önce Beşiktaş'ta Tramvay Caddesi'nde bulunan Abbas Kütüphanesi'nden yapılırken³², daha sonra Babiâli Caddesi'ndeki Nazret Efendi'nin Merkez Kütüphanesi'nde satılmaya başlandı³³.

Kadınlar Dünyası, resimli bir yayın olmasından sonra, gerek kapağında ve gerekse iç sayfalarında yerli veya yabancı kadın resimlerine oldukça yer verilmeye başlandı. Bu resimlerin bazılarını batılı ve doğulu kadın sınıflandırmayla vermesi, doğulu ve batılı kadın giyim tarzlarını okuyucuya yansıtmaya çalıştığı görülmektedir. Doğudaki kadın daha çok muhafazakâr ve gelenekçi bir yapıda gösterilirken, batılı kadın daha çok dönemin yeniliklerine ayak uyduran bir kadın betimlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkatimizi çeken bir resimde ise, elleri kelepçeli yukarıya doğru bakan bir kadın resmi yer almakta olup, resmin altında “Hemcinsinize revâmıdır bu şiddet, esîr değiliz isteriz hürriyet” ifadeleri ile kadınlığın esaretten kurtulması çabası tasvir edilmektedir (Bkz. EK-I)³⁴.

Kadınlar Dünyası, 113. sayısından itibaren adı hem Arap, hem de Latin harfleriyle yazılmaya başlandı. Dergi kapağının sağ alt köşesinde ise Kadınlar Dünyası adının Fransızca anlamını taşıyan “Monde Feminin” ibaresine yer verildi. Bununla beraber 121. sayısından itibaren, dergiyle beraber 4 sayfalık Fransızca bir ek yayınlandı. Ancak bu şekilde yayın 128. sayıya kadar devam etti (Bkz. EK-II).

Dergi, Kadınlar Dünyası adını kullanırken esasen kadınlara has bir dünyanın varlığını tanıtmayı amaçlamıştı. Kadınlara özgü bir dünya oluşturmak ve bu dünyanın varlığını topluma kabul ettirmek derginin temel misyonu haline gelmişti. Kadınlar Dünyası sadece Türk kadınına değil, aynı zamanda Türkçe bilmeyen veya Türkçeyi az bilen ecnebi kadınlara dahi seslenmekteydi. Örneğin, dergide “Gedik Pâşâ sâkinlerinden ve Rûm milleti efrâdından ve tebâ'-i Osmaniyeden Fransızca ve Rûmca mu'allîmesi Loksandra Aslanidi” şeklinde künyesi verilen bayanın Kadınlar Dünyası yazarlarına ithafen yazdığı mektup yayınlandı. Loksandra Aslanidi mektubunda; gazetenin kendisinde uyandırdığı milli hislerden bahsetmekte ve Osmanlı tebaası olarak fikir birliğine gidilmesi gerektiğini ifade etmekteydi³⁵.

³² Bkz. *Kadınlar Dünyası*, S. 27, 30 Nisan 1329, s. 4.

³³ Bkz. *Kadınlar Dünyası*, S. 78, 20 Haziran 1329, s. 4.

³⁴ Bkz. *Kadınlar Dünyası*, S. 105, 17 Ağustos 1329, s. 9.

³⁵ Loksandra Aslanidi, “Kadınlar Dünyası Muharriyelerine”, *Kadınlar Dünyası*, S.62, 4 Haziran 1329, s. 4. Bundan sonraki dipnotlarda Kadınlar Dünyası'ndan yapılacak alıntılarda, yazar adı, makale veya yazının adı, sayı, yayın tarihi ve sayfa numarası verilecek; mükerrer şekilde Kadınlar Dünyası ve basım yerine atıfta bulunulmayacaktır.

Kadınlar Dünyası'nın yayın hayatına girmesiyle birlikte kadınlar arasında büyük ilgi uyandırması, kısa zamanda dış basının da dikkatini çekti. Nitekim yayına derginin yayına başlamasından kısa süre sonra, Berlin'de yayınlanan *Berliner Tageblatt* dergisi ve Paris'te yayınlanan *Maten* gazetesinin muhabirleri, Kadınlar Dünyası'nı ziyaret ederek tebrik ettiler. Ancak yabancı basının bu ilgisine karşılık yerli basında görev yapan erkek gazetecilerin, Kadınlar Dünyası'na karşı ilgisiz kalmaları dikkat çekicidir. Hatta bu konuda dergide yayınlanan yazıda bu çelişkiye dikkat çekilmektedir³⁶.

Kadınlar Dünyası okurları, dergide yayınlanan makalelerin mahiyeti hakkında veya içeriğinin kendilerini etkileyip etkilemediği hususunda mektupla cevap verebilme imkânı da bulmaktaydılar. Bu mektuplara çoğunlukla “Sevgili Kadınlar Dünyası vasıtasıyla” başlığını taşıyan ifadeyle giriş yapılmakta, dergi aynı zamanda kadınlar arasında iletişim sağlama işlevini de görmekteydi.

Ülke içerisinde aydınların dahi bu ilgisizliğine karşı Osmanlı kadınları, seslerini daha iyi duyurabilmek ve kadın haklarını daha güçlü savunabilmek amacıyla bir araya gelmenin şart olduğunu gördüler. Kadınlar arasında birliği sağlamanın bir yolu da, bir cemiyet etrafında birleşmektir. Kurulacak bu cemiyetin, Kadınlar Dünyası etrafında olması görüşü kadınlar arasında daha fazla ilgi gördü. Dergi vasıtasıyla kadınlar her türlü girişimden haberdar olmaları sebebiyle, kadınların cemiyet çatısı altına girmeleri ve kolay organize olmaları mümkün olacaktı. Bu hususta, Emine Seher Ali kurulacak cemiyetin, İstanbul'da şubeler halinde, vilayetlerde, sancaklarda hatta kazalarda kulüpler şeklinde örgütlenmesini ve kurulacak derneğin en büyük amacının umumi iştirakin sağlanmasını temin etme hususunda önemle durulmasını hatırlatmaktaydı³⁷.

Nihayet kadınların büyük gayretleri sonucunda *Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* kuruldu ve cemiyet programı derginin ilk sayfasından duyuruldu³⁸. Cemiyetin kuruluş amacı programın mukaddimesinde şu esaslarla ifade edilmekteydi: Memleketin ihtiyacıyla doğru orantılı olarak kadınların dış

³⁶ “Avrupa Matbû‘âtı Münasebetiyle”, S. 14, 17 Nisan 1329, s. 1

³⁷ Emine Seher Ali, “İş Görebiliriz”, S. 26, 29 Nisan 1329, s. 3.

³⁸ Cemiyet programı 5 fasıldan oluşmaktaydı. Birinci fasılda, cemiyetin ismine merkezine amacına ve armasına yer verilmekteydi. İkinci fasılda, idare heyetinin teşekkülü ile ilgili maddeler yer almaktaydı. Üçüncü fasılda, cemiyete giriş şartları; dördüncü fasılda, umumi heyetin vazifeleri ele alınmaktaydı. Son olarak beşinci fasılda ise, cemiyete bağlı şubelerin kurulma esaslarına yönelik maddeler bulunmaktaydı. Bkz. “Osmanlı Müdâfa‘a-i Hukûk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, S.55, 28 Mayıs 1329, s.1.

kıyafetlerinin düzeltilmesi, kadınların mesai etmesiyle sefaletten kurtarılması ve eğitimle kadınların irfan seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmekteydi³⁹.

Cemiyetin kurulmasının akabinde hemen faaliyete geçtiği dergide yayınlanan “Kıyafetimizin Islahı” başlığını taşıyan makalenin yayınlanmasından anlaşılmaktadır. Zira cemiyet programının amaçları arasında ilk sırada ifade edilen madde kıyafetin milli bir şekil alması yönündeydi⁴⁰.

Bu arada, cemiyete üye olmak isteyen kadınlara yönelik dergide çağrılar yapıldığı da görülmektedir. Cemiyete üye olmak isteyen kadınlar giriş bedeli olarak bir kereye mahsus 25 kuruş, daha sonra her ay asgari 5 kuruş aidat vermeleri gerekmektedir⁴¹. Cemiyete ait her türlü etkinliklere davet ve haberler ile cemiyet programının Kadınlar Dünyası’nda yayımı, derginin cemiyetin yayın organı olarak çalıştığını da göstermektedir.

3.1. Yayınlanma Amacı

Derginin amacını, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin amacından bağımsız olarak ele almak doğru bir yaklaşım değildir. Zira cemiyetin adeta kalbi ve akli olan dergi ile cemiyetin ortak amaçlarının olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim cemiyetin kuruluş amacı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, kadınların kıyafetinin düzeltilmesi, kadının çalışma hayatına girmesi, kadınların eğitimi üzerinde odaklanmaktaydı. Ancak derginin içeriğinden kadın hareketinin bu üç konu ile sınırlandırılmayacak kadar şümulü olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Osmanlı kadınları, haklarının iadesi için gösterdikleri çabaları “kadın inkılâbı” olarak tanımlamışlardır. Zira Osmanlı kadınlarının kullandığı “kadın inkılâbı” tabiri Fatma Zerrin’in: “Biz inkılâpçıyız ve vazifemiz ağır, mesuliyetimiz büyüktür!” ifadesinden anlaşılmaktadır⁴². Kadınların bu gayretleri temelde toplumda hüküm süren ve kadınları ezici bir baskı altında bırakan taassup halini almış geleneklerin ortadan kaldırılmasına yönelik olmuştur.

Dergide fikir birliğinin oluşmasına yönelik birçok tartışma meydana gelmekteydi. Makalelerde kadınların yürütülecek her türlü faaliyette, birlikte hareket etmelerinin önemi üzerinde durulmaktaydı. Okurların dergiye gönderdiği mektuplarda da bu husus dikkati çekmektedir. Bu tartışmalar neticesinde birçok

³⁹ “Osmanlı Müdâfa’-a-i Hukûk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, s.1.

⁴⁰ “Kıyafetimizin Islahı”, *Kadınlar Dünyası*, S.57, 30 Mayıs 1329, s.1.

⁴¹ “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Faaliyette”, S.64, 6 Haziran 1329, s.1.

⁴² Fatma Zerrin, “Tiz Refât, Fakat Mantıkla”, S.92, 4 Temmuz 1329, s.3.

mevzuda kadınlar arasında fikir birliği sağlandığı ve kadınların birbirlerine destek verdikleri de görülmektedir. Kadınların tek çatı altında birleşmesinin kadın mücadelesini daha güçlü kılacağına duydukları inanç, dergiye gönderilen hemen hemen her yazıda vurgulanmaktadır. Bu yazılarda, kadınlar erkeklerle eşit olduklarını da ispatlamaya çalıştıkları da görülmektedir. Bu hususta Sacide Hanım kadın-erkek eşitliğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Mâdemki gazetemize Kadınlar Dünyası nâmını verdik o hâlde mündericâtına son derece i‘tinâ ederek erkeklerimize fâ’ik olduğumuzu isbât etmeliyiz”⁴³.

Kadınların savundukları konular ve kadınların talepleri dergi vasıtasıyla gündeme taşınırken, yapılması planlanan icraatların faaliyete geçmesinde de cemiyet etkin bir rol oynamaktaydı. Bu bağlamda derginin en önemli amacını “*kadın inkılâbını*” gündeme taşıyarak sorunların çözülmesinde kamuoyu oluşturmak şeklinde izah etmek mümkündür.

3.2. İdari ve Yazı Kadrosu

Kadınlar Dünyası’nın sahibi, yazı kadrosu, dergiye gönderilen makale ve okur mektuplarıyla tamamen kadınlara ait olan bir dergiydi. Derginin kapağında Kadınlar Dünyası yazısının hemen üst köşesinde yer alan ibarede imtiyaz sahibinin Nuriye Ulviye, yazı işleri müdürünün ise Emine Seher Ali olduğu anlaşılmaktadır. Derginin 106. sayısından itibaren E. Seher Ali için kullanılan “müdüre-i mesûle” ibaresi derginin kapağında yer almamaktadır. Buradan yazı işleri müdürünün değiştiği anlaşılmaktadır. 108. sayıdan itibaren ise imtiyaz sahibi olarak Nuriye Ulviye adı Nuriye Ulviye Mevlan olarak değiştirilmiştir. Bu tarihte Nuriye Ulviye’nin, Mevlanzade Rifat Bey ile evlenmesiyle birlikte olmuştur⁴⁴.

Kadınlar Dünyası dergisinin yazı kadrosu hakkında kesin bir bilgi yer almamaktadır. Fakat Mükerrerem Belkıs, Emine Seher Ali, Atiye Şükran, Aliye Cevat, Safiye Büran, Aziz Haydar, Nimet Cemil Meliha Cenân, Sacide, Belkıs Şevket, Seniye Ata, Fatma Zerrin gibi bazı kadınların yazmış olduğu makalelerin sıklığından yola çıkarak yazı kadrosunda yer aldıklarını söylemek mümkündür. M. Belkıs’ın güçlü bir kaleme sahip olduğu aynı zamanda iyi bir pedagog kimliğine sahip olduğu yazılarından anlaşılmaktadır. Zira M. Belkıs çocuk terbiyesi üzerine yazmış olduğu

⁴³Sacide “ Bir Hasbihâl”, S.20, 23 Nisan 1329, s. 3-4.

⁴⁴Mithat Kutlar, Ulviye Mevlan: Yaşamı ve Düşünceleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 11.

yazılarından, çocuk yetiştirirken ebeveynin dikkat etmesi gereken hususları sebep ve sonuçlarıyla izah ettiği görülmektedir. Ayrıca okur mektupları tarafından en fazla muhatap alınarak yazdıkları hakkında izah istenen kişi yine M. Belkıs olmuştur. Örneğin, Nebahat imzasıyla M. Belkıs'a ithafen yazılan ve dergide yayınlanan mektupta, M. Belkıs “*cevval bir kalem*” olarak vasıflandırılmaktaydı⁴⁵.

Dergide, sadece Osmanlı tebaasından Müslüman kadınlara değil, aynı zamanda gayrimüslim kadınlara ve hatta başka ülkelerden kadınların yazılarına da yer verildiği görülmektedir. Bunun yanında derginin ilk sayfasında genellikle Kadınlar Dünyası imzasını taşıyan yazılar yer almaktadır. Dergi adına yazılan bu makalelerin yazı üslubu, içeriği göz önünde bulundurulsa bile kim tarafından yazıldığını saptamak oldukça güçtür. Fakat bu yazılara çoğunlukla *İctimâi* ifadesinin bir açıklaması olarak konuya başlandığından konu içeriği, özel başlıklar dâhilinde ele alınmamaktadır. Bu yazılar daha çok kadınların genelini ilgilendiren ve *Müdafaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti*'nin de misyonunu üstlendiği meseleler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir⁴⁶.

3.3. İçeriği

Kadınlar Dünyası; kısm-ı içtimai (sosyal), kısm-ı edebi, evrak-ı varide (okuyucuların gönderdikleri yazılar), kadın tefrikası gibi kısımlardan meydana gelmekteydi. Derginin ilk sayfası içtimai konuların işlendiği ve çoğunlukla Kadınlar Dünyası imzasını taşıyan makalelerden oluşmaktaydı. Derginin ilk 12 sayısında çeşitli toplumlarda kadın hakları ve hukuku hakkında bilgi verilmekteydi⁴⁷. Daha sonraki sayılarda ise; kadın erkek eşitliği, kadınların toplumdaki yeri, kadınların çalışma hayatına girmesi ve erkeklerle teşriki mesai etmesi, aile üyeleri arasında

⁴⁵Nebahat, “Mükerrem Belkıs Hanımefendiye”, S. 87, 29 Haziran 1329, s. 1.

⁴⁶Derginin 119. sayısında, dergi tahrir heyeti ve ilk kez uçakla uçan Belkıs Şevket Hanım'ın fotoğrafına yer verilmektedir. Her ne kadar uçak önünde çekilmiş yazı kadrosunun resimleri bir karede dergi kapağında yer alsada fotoğrafta kimlerin olduğu belirtilmemiştir. Bununla beraber fotoğrafta yer alan ve sayılarının 16 olarak tespit edildiği bu yazı heyetinin arkasında “*Müdafaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti*” adını taşıyan bir de flama mevcuttur. Bu fotoğraf, cemiyetin ve derginin birlikte faaliyet gösterdiğinin kanıtıdır (bkz. EK-III'deki fotoğrafa). Yine bu derginin 9. sayfasında Belkıs Şevket Hanım'ın uçak üzerinde nutuk irade ederken çekilmiş bir fotoğrafı da mevcuttur. Aynı uçak üzerinde kim olduğu ifade edilmeyen bir beyle çekilen bu fotoğraf Osmanlı hanımlarının geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Bir Osmanlı hanımının yabancı bir erkekle değil bir fotoğrafta görüntülenmesi yan yana durmasının bile uygun görülmediği bir dönemde bu fotoğraf kadın inkılâbı gelişiminin boyutlarını göstermesi açısından da son derece önemlidir (bkz. EK-IV'deki fotoğrafa).

⁴⁷Bkz. “Hukûk-ı Nisvân”, S.1-12, 4-15 Nisan 1329.

yardımlaşmanın önemi, toplumun millet olarak tekâmül etmesi, toplumdaki dedikodu hastalığı gibi sosyal meselelere daha çok yer verildiği görülmektedir⁴⁸.

Evrak-ı varide kısmında, kadın okurların sorun veya mesajlarını içeren mektuplara; kısım-ı edebi veya edebiyat kısmında ise, kadınlığın içinde bulunduğu konumu dile getiren ve aynı zamanda milletin terakkisini konu alan şiirlere yer verilmekteydi. Derginin 101. sayısından itibaren havâdis-i dünya başlığı altında yeni bir kısım daha ilave edildi. Bu kısımda, yurtiçi ve yurtdışında kadınlarla ilgili önemli olay ve haberlere yer verilmekteydi⁴⁹.

Yine bu sayıdan itibaren, kadınların toplumsal haklarıyla ilgili yazılara, muhtelif konular üzerine okuyucuların gönderecekleri makalelere yer verileceği, hatta ödüllü bilmece ve yarışmaların da düzenleneceği okuyuculara duyuruldu⁵⁰. Artık bu sayı ile birlikte dergide bol miktarda reklam ve ilanlara yer verildiği görülmektedir.

Dergide yer alan konular sadece kadın eksenli de değildi. Bunun yanında vatandaşlık bilincini geliştirmeye yönelik tarihi ve millî konular ile ilgili makalelere⁵¹, hatta derginin yayınlandığı dönemde yaşanan savaşların ve özellikle Balkan Savaşı yenilgisinin millet üzerindeki psikolojik etkisini azaltmaya ve millî heyecanın oluşması için millî hikâyelere de yer verildiği görülmektedir⁵².

Ulviye Macit tarafından kaleme alınan ve *Şermende* başlığını taşıyan hikâye 49. sayıdan bazı istisnalar hariç 87. sayıya kadar tefrika olarak yayımlandı⁵³. Buna ilaveten *Müntahap Sözler* başlığını taşıyan kısımda ise, özlü sözlere yer verilmekteydi. Bu sözlerin muhtevası oldukça geniş olup, genellikle kişinin faydası adına söylenmiş ve tavsiye nitelikli cümlelerden oluşmaktaydı. Her ne kadar bazı sayılarda yazar adı verilmeden yayınlanan bu sözler, çoğunlukla Süreyya Lütfü'nün kaleminden çıkmaktaydı⁵⁴.

⁴⁸Örneğin bkz. "Meserretlerimiz", S. 15, 18 Nisan 1329, s. 1; "Terâkki Adımları", S. 16, 19 Nisan 1329, s. 1; "Ziyâ'-ı Elîm", S. 17, 20 Nisan 1329, s. 1; "Teşebbüs-i Şahsi", S. 18, 21 Nisan 1329, s. 1; "Çalışmak Hakkımızdır", S. 19, 22 Nisan 1329, s. 1; "Hürriyet İsteriz!", S. 20, 23 Nisan 1329, s. 1; "Cesâret-i Medeniyye", S. 21, 24 Nisan 1329, s. 1; "Hakkımızı Arayalım", S. 22, 25 Nisan 1329, s. 1; "Sû-i Telakkî", S. 25, 28 Nisan 1329, s. 1; "Her Âile Bir Şirkettir", S. 31, 4 Mayıs 1329, s. 1 vd.

⁴⁹Örneğin bkz. "Kadınlarımıza Menfûr Tecâvüzler", S. 101, 27 Temmuz 1329, s. 13; "Ma'dencilikde Kadınlarımız", S. 106, 24 Ağustos 1329, s. 15; "Kadınlarımızda Hitabet", S. 109, 14 Eylül 1329, s. 9 vd.

⁵⁰"Tebşîr", S. 100, 14 Temmuz 1329, s. 1.

⁵¹Örneğin bkz. Fatma Mükerrerem, "Edirne", S. 102, 27 Temmuz 1329, s. 15.

⁵²Örneğin bkz. Maizer Cavit, "Gönüllü", S. 105, 17 Ağustos 1329, s.11-12.

⁵³Bkz. Ulviye Macit, "Şermende", S.49-87, 22 Mayıs 1329-29 Haziran 1329.

⁵⁴Bkz. Süreyya Lütfü, "Müntahap Sözler", S.49-69, 22 Mayıs 1329- 11 Haziran 1329.

Dergide sağlıkla ilgili meselelere de yer verildiği görülmektedir. Örneğin derginin ilk 18 sayısında *Bedianın İmtihanı* ve *Bedianın Dersi* başlığı altında tıbbi konuların ele alındığı bir yazı serisi yer aldı.⁵⁵ Bedia ve ağabeyi arasındaki soru-cevap şeklindeki konuşma okuyucuya aktarılmaktaydı. Ağabeyi Bedia'ya tıpla ilgili sorular sormakta, o ise bu sorulara eksiksiz cevap vermekteydi. Diyalog halinde verilen bu bölümün amacı, kadınlara tıp ve sağlık hakkında bilgi ve önerilerde bulunmaktı. Bu bölümün aktarıma yöntemi dikkate alındığında, kadınların da en az erkekler kadar tıbbi meselelere vakıf olduğunu göstermeye çalışıldığı, geri planda bir his uyandırmaktadır.

Açık muhabere kısmı, derginin okuyucularla iletişimin sağlandığı kısım olup, bu bölüme yer verilmesi 55. sayıdan itibaren oldu.

Asârı münteşire kısmında da neşrolunan bazı eserlerin tanıtımı yapılmaktaydı. Örneğin; kadın haklarının güçlü savunucularından olan Celal Nuri'nin *Kadınlarımız* adlı eseri, derginin 59. sayısında tanıtımı yapılarak kadınların bu kitabı almaları tavsiye edilmekteydi. Kitabın fiyatının merkezde yedi, taşrada sekiz kuruşa satıldığı duyurulmaktaydı. Ayrıca yeni çıkan gazete ve dergilerin tanıtımlarına da dergide yer verildiği görülmektedir⁵⁶.

Kadınlar Dünyası bir kadın dergisi olması itibariyle, dergide kadınların giyim ve kuşamı, tesettür, moda vb. gibi konulara da oldukça yer verilmekteydi. Kadın modasının takip edildiği ve bu hususta basılan yerli veya yabancı fotoğraflarla, kadın okuyucular bilgilendirilmeye çalışılmaktaydı. Ayrıca dergide makyaj malzemeleri, bakım kremleri vb. gibi kadın güzellik malzemeleriyle ilgili oldukça reklamlara da yer verildiği görülmektedir (Bkz. Ek-V-VI).

Kadınlar Dünyası'nın, kadın derneklerine, kadınlar tarafından kurulmuş cemiyetlerin tüzüklerine yer vermekte, faaliyetleriyle ilgili dergide detaylı bilgiler yer almaktaydı. Bu hususta daha çok Esirgeme Derneği ile ilgili haberler dikkat çekmektedir. Derginin 2. sayısında derneğin nizamnamesine yer verilmekle beraber, daha sonra ki sayılarda da derneğin yardım faaliyetleri hakkında haberler yapılmaya devam edildi.⁵⁷ Eğitim faaliyetlerine de önem verilmekte olup, yeni açılan veya

⁵⁵Bkz. "Bedianın İmtihanı", S. 1-18, 4 Nisan 1329-21 Nisan 1329.

⁵⁶Âsar-ı Münteşire, "Kadınlarımız", S. 59, 1 Haziran 1329, s. 4

⁵⁷Bkz. "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizam-nâmesi", S.2, 5 Nisan 1329, s. 4.

açılması planlanan okulların programları dergide yayınlanmakta ve bu hususta haberler yapılmaktaydı⁵⁸.

Yayın politikasıyla, yazarlarıyla, teşkilatlanmasıyla kapsamlı bir dergi olan Kadınlar Dünyası, son dönem Osmanlı kadın hareketinin yapılanması adına önemli bir girişim olarak dikkat çekmektedir. Her ne kadar derginin yayınlanması üç kez kesintiye uğramış olsa da, 1921 yılına kadar yayınlanma başarısını göstermiştir. Hangi şartlarda olursa olsun derginin yayınlanmaya devam etmesi, Osmanlı kadınlarının azmini ve mücadelecî ruhunu göstermektedir.

⁵⁸Bkz. "Ders Programları", S.23, 26 Nisan 1329, s.4; "Nizam-nâme-i Dâhili", S.24, 27 Nisan 1329, s. 4.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRK AİLESİ

1.1. İslam Öncesi Dönemde Aile

İslam öncesi dönemde Türk aile yapısı Orta Asya'da bozkır yaşamının imkân verdiği ölçülerde şekillendiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber Türk tarihini Mezopotamya'ya dayandıran görüşlerde bulunmaktadır. Bu hususta sosyolog Orhan Türkdoğan, Sümerlerle Türkler arasında toplumsal bağ olduğunu düşünmektedir. O, Türklerin İslam dinini kabul etmesine kadar geçen süreçte aile yapısını, Proto Türkler diye belirtilen milattan önceki dönem ve milattan sonraki dönem toplum yaşantısı olmak üzere iki dönemde incelemektedir⁵⁹.

Ona göre; Türk aile yapısının başlangıç yani sıfır noktası Türk oldukları ispatlanmaya çalışılan Sümerlere dayanmaktaydı. Gılgamış destanı Sümerler ile Türkler arasında yoğun bir ilişki olduğunu göstermekteydi. Bu nedenle Proto Türklerin ilk örneğini Sümerlerin teşkil ettiğini düşünmektedir. Sümerlerde ailenin temelini sevgiye dayandığını, başta karı-koca olmak üzere aile fertlerini birbirine bağlayan sevgi olduğunu ve bugünkü çekirdek aile yapısının temelini, en az beş bin yıl önce “sevgi” kavramı etrafında Sümerlerde şekillendiğini söylemektedir⁶⁰.

Türk destanları, eski Türk ailesi için önemli veriler ortaya koymaktadır. Eski Türk ailesinde anne, baba ve çocuklarla birlikte akrabalık bağlarına ait birçok terimlere de rastlanmaktadır. Manas, Oğuz Kağan ve diğer destanlarda anne baba ve ailenin diğer fertleri destan kahramanı olarak ön plana çıkarıldığı görülmektedir⁶¹. Ancak Türk ailesini sadece destan ve hikâyelerle değil Türk tarihinin gelişim süreci içerisinde de ele almak gereklidir⁶².

Türkler, tarih sahnesine egzogami yasası ile aile kuran bir kavim olarak ortaya çıkmışlardı. Üvey ana ve yenge ile evlenme âdeti de egzogami yasasının kurallarındandı. Aynı âdetin Göktürk, Uygur ve Kırgızlarda da bulunduğu bilinmektedir. Yenisey kitabelerinin birinde “*yatta tünürime ardıldım*”(yâd eldeki

⁵⁹Orhan Türkdoğan, Türk toplumunun sıfır noktasını tespit etmeye duyduğu ihtiyaçtan dolayı, Türk aile yapısının gelişim sürecini bu şekilde tasnif yoluna gitmiştir. Bkz. Orhan Türkdoğan, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, İstanbul,2002, s.585

⁶⁰ O. Türkdoğan, *age.*, s.588.

⁶¹ İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Ankara, 2009, s. 31.

⁶² Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988, s. 239.

dünürümden ayrıldım) kaydından da anlaşılmaktadır ki, o devirde dünür yâd elden olmaktadır. Bu âdetin diğer yüzyıllarda da devam ettiği anlaşılmaktadır⁶³.

Türklerde ailenin esas çekirdeği, anne, baba, oğul ve torunlardan meydana geliyordu. Evlenip yuvadan ayrılan kızlar ve onların çocukları aileden sayılmazlardı. Kız evlendikten sonra koca evinin bir üyesi oluyor, kızın miras hakkı da koca evine çeyiz olarak geliyordu. Eski Türklerde evin sahibi kadındı⁶⁴.

“*Kalın*” ve “*başlık*” Türk aile geleneğinin temelini teşkil ediyordu. Kalın, kız ailesine verilen bir aile malıydı. Kalını verilen gelin ailenin eşit üyesi sayılıyor, erkek evinin bir üyesi haline gelen kadın dul kaldığı zaman kocasının kardeşiyle evlenmek durumunda kalıyordu. Fakat dul istemezse, çocuklarının başında, koruyucu olarak kalabiliyordu. Kalını bir gelin fiyatı olarak değil karşılıklı bir anlaşma ve hediyeleşme olarak tanımlayanlarda bulunmaktadır⁶⁵.

Orhun kitabelerinde Türk kadınından saygı ile bahsedilmekte, Oğuz şehzadelerinin sosyal ve siyasi sahalardaki çalışmalarına da yer verilmekteydi. Eski Türk ailelerinde kız evladın dünyaya gelişi şeref sayılır, Oğuz şehzadeleri kadınların kendilerine bir kız evlat vermeleri için Tanrıya yalvarırlardı⁶⁶.

İslamiyet öncesi Türk ailesi boy, sop, soy, pederi aile ve izdivaci aile olmak üzere beş veçhede incelenmektedir. Oğuzlara göre boy isimleri Oğuz Han'ın yirmi dört tane torununun adıyla anılmıştır. Her bir boy adını eski dedelerinin adından almaktaydı ve bilinen en eski boy *maderi* (ana ailesi) bir yapıya sahipti. Bunun en önemli delili olarak da, Şamanizmin *maderi* bir özelliğe sahip olmasıydı. Ayrıca boyun fertleri arasında bazı alanlarda dayanışmanın mevcut olduğu bilinmektedir. Bu muhtelif dayanışmalar siyasi, ahlaki, dini ve iktisadi alanlarda yoğunlaşmıştı⁶⁷.

Oğuzlarda her boyun kendisine ait özel bir damgası vardı. Sürülerini ve hazinelerini kendi damgalarıyla damgalar iz bırakırlardı. Yakutlarda *sip* adı verilen boy, Anadolu Türkçesinde *sop* adını almıştır. Yakutlarda fertler arasında ekonomik alanda bir ortaklık mevcuttu. Herhangi bir kişi mensubu olduğu bir sipin içinde istediği evde kalabilirdi. Toprak mülkiyeti sipe aitti ve istedikleri zaman kullanmak üzere yeniden bölünebilirdi. Cengiz yasasına göre bir boya ait her kırk evden en az

⁶³ Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C.1, Ankara, 1998, s. 341.

⁶⁴ B. Ögel, *age.*, s. 250.

⁶⁵ B. Ögel, *age.*, s. 256-259.

⁶⁶ Emel Doğramacı, *Türkiye' de Kadının Dünü Bugünü*, Ankara, 1989, s. 1.

⁶⁷ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1976, s. 281-282.

dört evlenme olması şarttı. Her kırk evde dört evlenme olmasa başları sorumlu tutulurdu⁶⁸.

Soy (büyük aileler) ise hem sosyal hem de siyasal bir birimdi. Aile yapısı babanın reisliğine, akrabalık ilişkileri ise kan birliğine dayanmaktaydı. Nesil, baba soyuna dayalı olarak devam etmekte ve bu nedenle akrabalık da erkek tarafına dayanmaktaydı⁶⁹.

Pederi aile ise, son derece eşitlikçi bir yapıya haizdi. Akrabalık tek taraflı değil, iki taraflı olup amca ile dayı, hala ile teyze, amca çocukları ile dayı çocukları, hala çocukları ile teyze çocukları birbirlerine eşit kabul edilmişti. Eski Türk aile yapısı daha çok pederi aile yapısındaydı⁷⁰. Türk ailesinde kadının konumu bilinenin aksine erkeğe eşit bir değerdedi. Bu nedenle eski Türk ailesi pederşahilik dönemini yaşamadan maderilikten (ana ailesi) pederîliğe (baba ailesi) geçmiştir⁷¹.

İzdivâcî aile, evlenmenin neticesinde teşekkül eden bir aile yapısıydı. Delikanlı evlenecek yaşa geldiği zaman bir kahramanlık gösterirse cemiyet tarafından ona milli bir ad verilirdi. Bu gelenekle toplumda varlığı kabul edilen kişi artık evlenebilirdi. Eski Türklerde bir genç evlenirken hem karısının hem de kendi ailesinden bağımsız bir ev kurardı. İç güveyilik olmadığı gibi iç gelinlik de mevcut değildi. Erkek baba mülkiyetinden miras hakkını alır, kız da baba evinden çeyizini getirirdi. Gelen mallar birleşir yeni bir ev kurulurdu.⁷²

Türkler bazı istisnalar dışında tek kadınla evlenirlerdi. Beğlerbeği Kazan'ın bile tek bir karısının(boyu uzun Burla Hatun) adı geçmektedir. İbn-Fâdlan Oğuz subaşısının ve misafir kaldığı bir Oğuzun tek karısı olduğunu söyler⁷³. Bununla beraber bütün Türk uruklarında evlenme, beş, yedi ve dokuz göbekten sonra olabilir, dokuz göbeğe kadar olanlardan kız alınmazdı⁷⁴.

Eski Türklerde evlilik, adet gelenek ve görenekler zincirinde işlevini sürdürmekteydi. Büyük devlet kurmuş ve ilerlemiş Türk devletlerinde çeyiz de, kalın kadar önemliydi. İslam hukukunda kadını çeyiz getirmeye zorlayan herhangi bir yükümlülük olmamasına rağmen, eski Türklerde bu babanın bir yükümlülüğüydü.

⁶⁸ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1970, s.160.

⁶⁹ İ. Doğan, *age.*, s.21.

⁷⁰ Z. Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, s. 293.

⁷¹ Mustafa E. Erkal, "Türk Ailesi ve Batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", *Aile Yazıları-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, C.2, Ankara, 1990, s.409.

⁷² Z. Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, s. 296.

⁷³ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul, 1999, s.389.

⁷⁴ Mehmet Eröz, "Evlenme ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri", *Aile Yazıları-Evlilik Kurumu ve İlişkileri*, C. 4, Ankara, 1990, s.301.

Söz kesimi daha çok at üzerinde yapılmakta, evlilik öncesi kızın *rızalık hakkı* aranmaktaydı. Nişanın karşılığı olarak söylenen *adaklı* tabiri sadece büyük Türk imparatorluklarında görülmekteydi. *Beşik kertme nişanı* ise, tüm Türklerde uygulanan bir gelenektir. Ön sözleşme niteliği taşıyan nişanda yüzük takılır ve nişan yüzüğü kutsal sayılmaktaydı⁷⁵.

Nişandan sonra düğün hazırlıklarına başlanırdı. Adet olduğu için evlenecek erkek bir ok atar, ok nereye düşerse gerdek de oraya dikilirdi⁷⁶. Nişana *kiçi düğün*, düğüne de *ulu düğün* olarak ifade edilirdi. Kadınlar ayrı bir yerde eğlenirken erkekler güveyin yüzüğüne nişan alıp ok atmaya çalışırlardı. Hem gelin hem de güvey düğün gününde kırmızı kaftan giyerlerdi. Düğünde kurbanlar kesilir bütün Oğuz beyleri ağırlandı⁷⁷.

Kız kaçırma, Türklerde çok eski dönemlerden itibaren gelenek olarak mevcuttu⁷⁸. Oysa Hunlar, Göktürkler ve Oğuzlar gibi büyük imparatorluklarda *kız kaçırma* yolu ile evlenme çoktan kaybolmuş, sadece halk kesiminde görülmekteydi⁷⁹.

Bugünkü aile yapısına yaklaşık olarak benzeyen eski Türk aile yapısında, evlenecek olan kadın ve erkekte bazı vasıflar aranmaktaydı. Aile kuracak kadın, namuslu ve misafirperver olmalı, ayrıca güzellik ve kahramanlık gibi hasletlerde bulunmalıydı. Kız, anası tarafından terbiye edilmeli, bu terbiye esnasında iyi huylar edinmeliydi. Dede Korkut'a göre dört çeşit kadın mevcuttu: solduran sop, dolduran sop, evin dayağı ve bayağı kadınlar. Evin dayağı olan kadınlar, Dede Korkut tarafından "Ayşe Fatma soyundandır" şeklinde nitelenen kadındı. Bu tip kadında iyi hasletler mevcuttu⁸⁰.

Sosyal hayata oldukça aktif katılım gösteren kadınlar, yerli ve yabancı erkeklerden kaçmamakla beraber namus ve iffetlerine son derece düşkünlüydü. Bu nedenle eski Türk toplumlarında fuhuş ve zina nadiren görülmekteydi. Evli kadına tecavüzün cezası idamdı. Genç bir kıza tecavüz ise, kız evlenmeyi kabul etmedikçe kişiye aynı ceza uygulanırdı⁸¹.

⁷⁵B. Ögel, *age.*, s. 264-265-266.

⁷⁶Bu gelenek Dede Korkut hikâyeleri arasında yer alan "Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu" adlı hikâyeye de anlatılmaktadır. Bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul, 2006, s.83.

⁷⁷Aydın Oy, "Türk Destanlarında Aile", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, Ankara, 1992, s.591.

⁷⁸Ünver Günay, Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 69.

⁷⁹B. Ögel, *age.*, 262.

⁸⁰İsa Kocakaplan, "Dede Korkut'ta İnsan Hükümdar ve Aile", *Aile Yazıları-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, C.2, Ankara, 1990, s.253.

⁸¹Abdurrahman Kurt, "Tarihi süreçte Türk Kadınları", *Türkler*, C.5, Ankara, 2002, s. 399.

Eski Türk topluluğunda itibar sahibi olan, Asya Hunlarından beri ata binip ok atığı, güreş gibi ağır sporlar yaptığı, savaflara katıldığı, namus ve iffetine düşkünlüğü bilhassa tespit edilen, savaflarda düşman eline geçmesi zillet sayılan kadının toplumdaki önemi birçok kaynakta ifade edilmektedir⁸².

Eski Türklerde çoğunlukla *amazon* olan kadınlar binicilik, silahşorluk, kahramanlık gibi vasıflara sahiptiler. Kadınlar, hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabiliyorlardı⁸³.

Türklerin kadınlara son derece saygılı davrandığı ve tekeşli evliliğin yaygın olduğu birçok kaynakta onaylanmakla beraber, fetih zamanlarında bakabilecekleri kadar eş alırlardı. İlk eş her zaman değer ve itibarını korur, diğer eşlerden olan çocuklarda onun sayılırdı⁸⁴. Nitekim eski Türk ve Çin sülalesi dışından evlenilen kadınlara *kuma* denilirdi. Şayet kuma Çin prenslerinden ise, *konçuy* adını alırlardı⁸⁵. Bu kadınların evlatları analarına, “anne” diyemez “teyze” diye hitap ederlerdi. Sadece Hatuna(hükümdarın ilk karısı) “anne” derlerdi. Kumaların oğulları babalarına varis olamadıkları gibi, hükümdar da olamazlardı⁸⁶.

Eski Türklerde aile yapısı muhafazakâr bir karaktere sahipti. Sağlam ve törelere göre son derece intizam içerisinde işleyen eski Türk aile yapısı, köklü bir toplum yapısına sahip olduklarını göstermekteydi⁸⁷.

Eski Türklerde yabancı kadınlar (ganimet karşılığı elde edilen) öteki kadınlar gibi yüksek statüye sahipti. Hatta nikâhsız evlilik söz konusu değildi. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud, *kuduz* sözcüğünü *dul* olarak tanımlamaktadır. Türklerde dulların olmaması ya da çok kısa süren bir ara dönem yaşaması, kocası ölen dulun kocasının kardeşiyle evlendiğini göstermekteydi⁸⁸.

Eski Türklerde kadın, iktisadi ve hukuki hürriyete sahipti. Kadın sadece evde değil tarlada pazarda da eşine yardım ederdi. Fiyat kesilirken çoğu kez kadının sözü geçerdi. Kadının hukuki hürriyetine bağlı olarak sahip olduğu mallar üzerinde tasarruf hakkına sahipti. Kadın, baba evinden ilişkisini kesmezdi. Boşanma halinde

⁸² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1998, s.229.

⁸³ Z. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.166

⁸⁴ A. Kurt, *agm.* s.400.

⁸⁵ Z. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 166.

⁸⁶ İhsan Kurt, “Atasözlerinde Aile”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, Ankara, 1992, s.642.

⁸⁷ Selim Karakaş, “İlk ve Orta Zamanlarda Türklerde Devlet, Ülke ve Millet Fikri”, *Türkler*, C.5, Ankara, 2002,s.195.

⁸⁸ Orhan Türkdoğan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Ankara, 1992, s.43.

yalnız babasının evinden getirdiği malı değil, bu maldan harcanan kısmı da kocasından isteme hakkına sahipti⁸⁹. Kadınlar tam bir özgürlüğe ve serbestliğe sahiptiler. Onlara özel bir görev verildiğinde erkekler kadar başarılı olabiliyorlardı. Kadınların mensubu oldukları zümre içinde çok etkin oldukları, devlet içinde önemli görevlere geldikleri dönemler olmuştur. Her iki cins de birbirine tamamen eşitti, asla cinsiyet ayrımı gözetilmemekteydi⁹⁰. Eski Türklerde evlat edinme müessesesi de mevcuttu. Evlatlık, eski devirlerde ancak yabancı boylardan alınırdı. Evlat edinme müessesesinin kökeni köleliğe değil, ilkel toplumlarda meşru sayılan *döl alma* âdetine dayanmaktadır. Fakat bu gelenek daha çok eski Romalılar da ve Araplarda görülmekte, Asya göçebe kavimlerinde ise, gizli bir şekilde korunduğu bilinmektedir⁹¹.

Sıradan ailelerde ev müşterek olarak karı-kocaya aitti. Evlatlar üzerindeki velilik yükümlülüğü sadece babaya ait değil, aynı zamanda ana da sorumluydu⁹². Bu sebeple, her ikisinin görevi de evlatlarını yetiştirmek ve töreyi öğretmekti.

Eski Türkler anneye *ög* derlerdi. Bugünkü manada *öksüz* kelimesi buradan gelmektedir. Babadan sonra aileyi anne temsil etmekteydi. Bu nedenle anne diğer akrabalarından daha fazla öneme haizdi. Türk tarihinde kadınların hükümdarın yerine geçebilmeleri ve devlet içerisinde söz sahibi olabilmeleri bu güçten kaynaklanmaktaydı⁹³. Eski Türklerde kullanılan *kang* (baba) ve *ög* (anne) kelimelerinin IX. yüzyıldan beri ata ve ana olarak değiştiği tespit edilmektedir. Eski Türk ailesinde akraba adlarının yoğun kullanılması, Türklerin aile kurumuna verdiği önemi göstermekteydi. Bu nedenle Türk aile sisteminin benimsediği esaslar eski Türk siyasi, sosyal ekonomik hemen hemen mevcut olan tüm kuruluşlara, kişilerin davranış ve tutumlarına yansımıştı. Devletin baba olarak benimsenmesi, Türk ailesinin ana, baba ve evlat üçgenindeki ilişkileri doğrultusunda şekillenen, genel prensipleri görmek mümkündür⁹⁴.

⁸⁹ Mehmet Eröz, "Türk Ailesi", *Aile Yazıları-Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C.1. Ankara, 1990, s.227.

⁹⁰ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarih Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, İstanbul, 2007, s. 138.

⁹¹ A. İnan, *age.*, C.1, s. 316.

⁹² Z. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 166.

⁹³ B. Ögel, *age.*, s.247.

⁹⁴ İ. Kafesoğlu, *age.*, s.229.

1.2. Türk İslam Toplularında Aile

Türklerin İslamiyet’i kabulü VIII. yüzyılda başladı. İslamiyet’in kabul edilmesiyle beraber Türk toplumunun yapısında dinamik olarak önemli değişiklikler meydana geldi. Bu değişimin en önemlisi dini anlayışta görülmektedir. Yeni dini anlayış, Şamanist geleneklerle şekillenen eski dini anlayışı ortadan kaldırmaya başladı⁹⁵. Sosyal kurumlarla beraber aile kurumu da İslam dininin kaidelerinden etkilenerek Türk milli kültürüyle İslam geleneğinin senteziyle oluşan yeni bir anlayış ortaya çıktı. Bu süreç İslam dininin kabulü ile eski Türk toplumunda mevcut olan geleneklerin tamamıyla değiştiği anlamına gelmemektedir. Zira Şamanizm geleneğine ait yas ve ölü aşı, defin töreninde atkuyruğunu kesme, mezarlara ve ağaçlara nezir olarak paçavra bağlama, kurşun dökme, hastaları iyileştirmek için yapılan en önemli törenlerden *göçürme* ve *çevirme* gibi adetler İslam dininin kabul edilmesinden sonra da Türk toplumlarında görülmektedir⁹⁶.

Türk kültürünün İslamiyet’e geçiş çağı Karahanlılar’la beraber başladı. Eski Göktürk ve Uygur inanış ve düşünceleri ile deyimleri özlerini bozmadan kalmakta ve İslamî düşünce ile kaynaşmaktaydı⁹⁷.

Özellikle bu geçiş döneminde Türk ailesinin tarihi gelişimini takip etmemizde, Dede Korkut hikâyeleri en can alıcı kaynaklarından biridir. Çünkü İslamî hayatın Türk toplumunun sosyal ve kültürel değerlerinin akislerini Dede Korkut’ta görmemiz mümkündür⁹⁸. Bununla beraber Dede Korkut kitabında Türklerin İslamiyet öncesinden kalan akide ve itikatları, İslam diniyle beraber giren kaidelerden daha fazla yer aldığını unutmamak gerekir. Oğuz beylerinin “temiz sudan abdest alıp iki rekât namaz kılmaları, adı börklü peygambere salavat getirmeleri ve mushafla yemin etmeleri” eski Türk geleneklerinde sıradan iken buna mukabil evlenme doğum ve ölüm merasimleri ahiret âlemine ait inançlar, kurt ağaç ve su kültleri tam anlamıyla Oğuzların hala Şamani adetlerini koruduğunu göstermektedir⁹⁹.

Dede Korkut hikâyelerinde, kadınlar da erkeklerin yapabildiklerini yapma gücüne sahipti. Dede Korkut’ta geçen, Kanturalı’nın evlenmek istediği kız bir kahramandı. “Baba, ben yerimden durmadan o durmuş ola, ben Karakoç atıma

⁹⁵ O. Türkdoğan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”,s. 49.

⁹⁶ A. İnan, *age.*, C.1, s. 479.

⁹⁷ B. Ögel, *age.*, s.493.

⁹⁸ O. Türkdoğan, *age.*,s.613.

⁹⁹ A. İnan, *age.*, C.1, Ankara, 1998, s.176.

binmeden o binmiş ola. Ben Kanlu kâfir iline varmadan o varmış, bana baş getirmiş ola”¹⁰⁰.

Türk ailesinde sarsılmaz bir karı-koca saygı, sevgi ve sadakati vardı. Dede Korkut'ta, Dirse Han tarafından karısına yapılan bir soylamada Türk kadını “beri gelgil başım bahtı, evim bahtı, evden çıkıp yürüyende selvi boylum, topuğunda sarmaşanda kara saçlım, kurulu yaya benzer çatma kaşlım, ikiz badem sığmayan dar ağızlım, güz elmasına benzer al yanaklım kadınım, direğim döleğim”¹⁰¹ şeklinde tasvir edilerek methedilmekteydi¹⁰².

Duha Koca Deli Dumrul'un hikâyesi de karı-koca arsındaki sadakate önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hikâye Duha Koca Oğlu Deli Dumrul'un yaptırdığı bir köprü'nün yanındaki obada bir yiğidin ölmesiyle başlar. Yiğidin ölümünden sorumlu tutulan Azrail ile mücadeleye giren Deli Dumrul'un canına karşılık Tanrı tarafından başka bir can istenir. Fakat ne anası ne de babası Deli Dumrul'un canına karşılık canını vermedi. Daha sonra hasretim dediği karısının yanına geldi ve canına karşılık can istedi. Karısı “Kadir Tanrı tanık olsun! Benim canım senin canına kurban olsun” diyerek kocasının istediğini kabul etti. Azrail'in karısının canını almaya geldiğinde Deli Dumrul Tanrıya: “alırsan ikimizin canını birlikte alsana korsan ikimizin canını birlikte koysana!” diyerek yalvardı. Tanrı her ikisinin de canını bağışlayıp onlara yüz kırk yıl ömür verdi¹⁰³.

İslamiyet öncesi Arap toplumlarında kız çocuğunun değersiz bir varlık olarak görülmesi anlayışı Türk toplumunun hiçbir döneminde görülmemektedir. Hun ve Göktürk döneminden beri gelen bütün belgeler kız ve erkek çocuk arasında bir ayrımın olmadığını gösteriyordu. Dede Korkut hikâyelerinde de evlat sevgisi, kız ve erkek ayrımı yapılmaksızın önemli olduğu görülmektedir. Dirse Han'ın çocuğu olmadığı için hatununa “Han kızı yerimden kalkayım mı? Yakanla boğazından tutayım mı?” diyerek üzüntüsünü ve öfkesini belirterek, oğlu ve kızı olmayanın Tanrı tarafından hor görüldüğü dile getirilmiştir. Dirse Han ve hatunu Tanrı onlara erdemli bir çocuk versin diye Tanrıya attan aygır, deveden buğra koyundan koç kurban etmişlerdir¹⁰⁴.

¹⁰⁰A. İnan, *age.* C.1, s.277

¹⁰¹O. Ş. Gökyay, *age.*, s.33.

¹⁰²Ali Güler, “İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Ankara, 1992, s.77.

¹⁰³O. Ş. Gökyay, *age.*, s.133-143.

¹⁰⁴Bu gelenek Dede Korkut hikâyelerinden olan “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu” hikâyesinde evlada duyulan özlem konu edinilmiştir. Bkz. O. Ş. Gökyay, *age.*, s.35.

Bir başka Dede Korkut hikâyesinde ise, kardeş sevgisi ve kardeş sahibi olmanın önemi canlı bir şekilde görülmektedir. Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek'in Alınca kalesinde tutsak olan kardeşi Egrek'in varlığını öğrenmesi üzerine, "İmdi Egrekeseğrek yaraşır. Kardeşim sağ imiş, Kayırmam. Kardeşsiz Oğuz elinde durmam. Kararmış gözüm aydını kardeş" diyerek ağlamış ve kardeşini kurtarmak üzere harekete geçmiştir. Öyle ki Segrek yeni evlenip gerdeğe girdikten sonra kılıcını kızla kendi arasına koyup "Bre kavat kız ben kılıcıma doğranayım; okuma sancılayım, oğlum doğmasın, doğarsa on yaşına varmasın ağamın yüzünü görmeyince, ölmüşse kanını almayınca bu gerdeğe girersem" diyerek beddua da bulunmuştur¹⁰⁵.

Dede Korkut'a göre dört kadın tiplmesi mevcuttu: solduran sop, dolduran sop, evin dayağı ve bayağı kadınlar. Evin dayağı olan kadınlar Dede Korkut tarafından "Ayşe Fatma soyundandır" şeklinde nitelenen kadındı. Bu tip kadında iyi hasletler mevcuttu¹⁰⁶. Solduran sop sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlamaç ile bir küvlek yoğurt közler, doyuncaya kadar tıka basa yer, elini böğrüne vurur, "Bu evi harap olası ere vardığımdan beri de karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım paşmak, yüzüm yaşmak görmedi" der. "Ah ne olaydı, bu er öleydi, birine daha varaydum umduğumdan yahşı uyar olaydı," şeklinde, dolduran top ise sabahtan öğlene kadar gezip, ev işleriyle ilgilenmeyen kadın karakteri tiplmesi olarak tasvir edilmiştir. Dede Korkut'a göre bayağı kadın, erinin sözünü tutmayan ve söz dinlemeyen kadın olarak tanımlanmıştır¹⁰⁷.

Yukarıdaki sözlü edebi kültür örneklerinden de anlaşılacağı gibi, İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte yine eski geleneksel anlayış devam etmekle beraber, artık geleneksel anlayışın dini motiflerle bezenmeye başladığı yeni bir şekle dönüşmeye başladığı yani bir sentez oluşturduğu görülmektedir. Ancak ifade etmeye çalıştığımız sentez, zıtların birleşmesi değil, eski kültür özelliklerinin yeni kültür kodlarıyla uyum sağlayacak şekilde yorumlanmasıdır¹⁰⁸.

En güvenilir kaynaklardan biri de "İslami telakkilerin, doğuda hâkim olan düşüncelerin, temiz ve saf Altaylı Türk anlayışının sentezi" sayılan *Kutadgu Bilig* adlı eserdir. *Kutadgu Bilig*'de insanların eğitimle ve bilgiyle üstünlük

¹⁰⁵Bu gelenek Dede Korkut hikâyelerinden olan "Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu" hikâyesinde yer almaktadır. Bkz. O. Ş. Gökyay, *age*.s.202.

¹⁰⁶ İ. Kocakaplan, *agm.*, C.2, s.253.

¹⁰⁷O. Ş. Gökyay, *age.*, s. 30-31.

¹⁰⁸ O. Türkdöğen, *age.*,s.614.

kazanabildikleri teması işlenmektedir. Bu eser, İslami etkinin henüz az olduğu bir dönemde yazılmış¹⁰⁹ olması yönüyle, hem İslam öncesi dönemi Türk kültürünü öğrenmemiz, hem de Türk kültürü üzerindeki ilk İslamî etkileri görmemiz açısından bir önem arz etmektedir. Bu nedenle eser, her iki kültürü sentezleyen bir anlayışı yansıtmaktadır¹¹⁰.

Bununla beraber Kutadgu Bilig’de, Türk kültüründe yaşanan değişmeyi ve yerleşmeye başlayan İslam dininin bazı teamüllerini de görmemiz mümkündür. Nitekim Dede Korkut hikâyelerinde “evin dayacağı kadın” için kocası evde olmadığı halde misafire yedirip içiren ifadeleri kullanılırken, Yusuf Has Hacib kadınların erkeklerle bir arada bulunmasını sakıncalı görmüştür. Ayrıca verilen öğütlerde hizmetlilerin haklarına da yer verilmesi İslami kaidelerin milli kültüre yansıdığını da göstermektedir¹¹¹.

Türklerin İslamiyet’e geçiş sürecinde aile müessesesinin durumu hakkında en geniş bilgi, Kâşgarlı Mahmud’un kaleme aldığı *Divanü Lügati’t-Türk* adlı eserde yer almaktadır. Türk aile müessesesinin hemen hemen her cihetini ihtiva eden bu eserde, Türk İslam toplumlarının aile yapısını görmek mümkündür. Eserde, evlilik, düğün, çeyiz, boşanma, akrabalık ilişkileri, evlatlık edinme, kan ve sütkardeşliği gibi,

¹⁰⁹ Necdet Sakaoğlu, “Medeniyet Değişmeleri Çerçevesinde Türklerde Ailede Eğitim”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Ankara, 1992, s.363.

¹¹⁰ Bu sentezi, eserde çeşitli konulardan bahsedilirken görmemiz mümkündür. Örneğin; kitapta evlilik öncesi kızda aranacak bazı vasıflar, Ogdurmuş ve Ögdülmüş arasında geçen bir münazarada şu şekilde verilmektedir. Ögdülmüş: “İşte, Ogdurmuş, şehre inersen, halk topluluğunun türlü katmanlarına giren bu gibi insanlar göreceksin. Herkesle iyi geçinmen gerekir. Eğer orada evlenmek istersen, çok dikkatli ol ve iyi kız ara. Kimi alacaksan soyu soppu ve ailesi de iyi olsun. Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan bir aile kızı almağa çalış. İşte sana iki koşul: 1. Evleneceksen, kendinden aşağı derecede biri ile evlen; kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra ona köle olursun; 2. Onda yüz güzelliği arama, güzel huy ara. Şu üç türlü kadınla evlenme: 1. Zengin kadın, 2. Güzel kadın, 3. Yüksek soylu (uruglug) kadın. Çünkü zengin kadın, malına güvener, dilini uzatır, başına kakar; güzel kadın baş belâsı olup seni maskara eder; yüksek soylu kadın yüksekten konuşur. Sen namuslu, temiz kız (sakınıktışı) ara. Böyle birini bulursan, öbür üç şeyi “zenginliği, güzelliği, soyluluğu” da onda bir arada bulacaksın. Kadının güzelliği onun huyu ve davranışdır(kılık). Sakınıktışı (sakingan iffet sahibi dişi) bulursan, çabuk davran ve onunla hemen evlen. Bu evlilikten çocuk doğarsa, oğlunu ve kızını evde yetiştir, eğit, öğret, eğitimi iyi bir adam tut; bu işi başka ellere bırakma; sütlinesi de tutabilirsin. Oğlun yetişince kız al, kızını da ere ver. Oğlunu başıboş dolaşmaya bırakma. Kızını da çabuk evlendir. Kadınları daima evde koru; kadının içi, dışı gibi olmaz. Yabancıyı eve sokma; kadını çok dışarıya çıkarma, çünkü kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler; göz görmezse gönül arzu etmez. Yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma, çünkü kadının aslı ettir (tişi aslı et ol) Fakat kadına saygı göster, ne isterse ver (agir tut tişig sen, negü kolsa bir). Evin kapısını kilitli tut. Kadın zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer; meyvası zehirdir, onlara karşı açlık duyma (cefa birle önmiş, igidmişyığaç; yimisi agu ol, anar bolma aç). Binlerce ünlü kişileri kadınlar diri olarak yere gömmüşlerdir(tişiler anı yirkekömditirig). Evdeki hizmetçilere yiyecek, içecekver, onlara iyi davran.” diyerek nasihatte bulunmuştur. Bkz. A. Dilaçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Ankara, 2003, s.123.

¹¹¹ A. Dilaçar, *age.*, s.123.

en temel konular en kapsamlı şekilde işlenmekte, konu ile ilgili atasözleri ve deyimlerle meseleye açıklık getirilmektedir¹¹².

İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başlamasıyla birlikte, Türk aile yapısında çok eşle evlilikler göze çarpmaya başladı. Nitekim Kaşgarlı Mahmud'un eserinde, kuma anlamına gelen *küni* ifadesi bu duruma işaret etmektedir. Yine eserinde, daha çok kadınlar kocasından boşanmak istediğine dair bilgiler yer almaktadır. Bununla beraber, "kadın başını kurtardı" ve "kadın kocasına para vererek boşandı" ifadelerinden, boşama hakkının erkeklerde olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu eserde birçok akrabalık terimlerinin kullanılması akrabalık münasebetlerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Türk aile hayatında evlatlık almada yaygın olduğu görülmektedir¹¹³.

Kaşgarlı Mahmud'un eserinde doğumla alakalı birçok hususta yer almaktadır. Kadın doğurduğu zaman ebeye "tilki" mi yoksa "kurt" mu doğdu diye sorulurdu. "tilki" kız çocuğunu "kurt" ise erkek çocuğunu temsil etmekteydi. Yine bu eserde, kölelik ve cariyelik kavramlarına da yer verilmektedir. Köleye "kul", cariyeye avunulan manasına elen "avuncu" veya Çin ipeği anlamına gelen "kaçaç" adı verilmekteydi. Yatağa alınacak yetişkin cariyeye "yinçek kız" tabiri kullanılmaktaydı¹¹⁴.

Keykâvus tarafından oğlu Geylanşah'a yazılmış olan *Kabusnâme* adlı eserde, Türk-İslam kültürü ile şekillenen aile yapısıyla alakalı bilgiler yer almaktadır. Kitabın birçok yerinde nasihat özelliği taşıyan davranış yöntemlerinin aile kurumunda şekillenmesi, ana baba hakkı, konuşma ve sohbet, evlat yetiştirme, evlenme, yemek, içki, uyku, cinsel ilişki gibi adaplar ayrı ayrı başlıklar altında yer almaktadır.

Keykavus "şöyle bilmiş ol ey oğul ki, çün avrat aldın evlendin. Avratına iyi hürmet et" öğüdüyle kadına değer verilmesini ve " velî ol avrattan ki sana doğru ola ve şol oğuldan ki buyruğundan taşra yürümeye ve seni sever ola" öğüdüyle ise oğluna ve avradına yakın olunmasını istemektedir. Zira sevginin ve itaatin yolu bu yakınlıktan geçmektedir.

Keykavus "eğer bıkır kız oğlan bulacak olursan erden kalmış dul avrat alma" diyerek evlenilecek kızın bakire olmasını tavsiye etmektedir. Bu nasihatın amacını

¹¹² M. A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.III, Ankara, 1992, s. 304.

¹¹³ Selçuklu döneminde oğul için "yufka", evlatlık alınmış çocuk için "tutuncu oğul" tabiri kullanılmaktaydı. Bkz. M. A. Köymen, *age.*, s. 312-313.

¹¹⁴ M. A. Köymen, *age.*, s. 312-317.

ise; “kız gözün aç, seni göre ve senin sevginden artuk anın gönlünde sevgi bağlanmaya” şeklinde sebep göstermektedir. Yine eserde, evlenilecek kızın vasıflarına ve onda aranması gereken hasletlere de yer vermekte ve kişinin avradını her türlü yabancı erkekten sakınması gerektiğini nasihat etmektedir¹¹⁵.

Kabusname’de çok eşle evlilikte göze çarpmaktadır. Eserde, cinsel ilişki üzerine verilen öğütlerde erkeğin hizmetkârlarını iki kısma ayırmaktadır: “Ve andan geru hizmetkârların ki iki tayifedir, yani kuldân ve karavaştan”. Kişinin ilki karısı diğeri ise cariyesi olarak zikredilmektedir. “Meylin yendek birine olmasın” ifadesi ile kişiye eşler arasında “taki ikisinden biri sana düşman olmasın” amacıyla eşitliği tavsiye temektedir. Yine aynı kısımda yersiz ve zamansız yapılan cimadan (cinsel ilişki) kaçınılması tavsiye edilmekte ve sebepleri açıklanmaktadır¹¹⁶.

Bu eserde geçen hikâyelerde Yunan filozoflarından Pisagor, Sokrates, Eflatun, Aristoteles vb. bulunmaktadır. Sasani hükümdar soyundan olup Araplara tutsak giden ve Hüseyin’le evlendirilen Şehrbanu da eserde adı geçen kişilerdendir. Hz. Muhammed ile beraber onun ehl-i beyti olan Ali, Hasan ve Hüseyin de anılmaktadır. Emevilerden Muaviye, Abbasi halifelerinden Harun Reşid, Memun, Mütevekkil ve Kâim’in adları da geçmektedir¹¹⁷. Bu bağlamda birçok kavimden kişilerin hikâyede yer alması Türk İslam sentezinde şekillenen aile olgusunun geniş bir perspektiften incelenebileceğini ortaya koymaktadır.

İlk Müslüman Türk devletlerinde aile yapısının Arabistan, Suriye, Irak gibi Müslüman Arapların çoğunlukta olduğu kesimlerden etkilenmesine rağmen farklı olduğu da bir vakıdır. Türk Müslüman toplumlarında da İslamiyet öncesi Türklerde görüldüğü gibi aile yapısı pederi olup baba kadar olmasa da annenin de nüfus ve ağırlığı önemliydi. Kadının evlilikten itibaren sahip olduğu haklar bir hayli fazlaydı. Öyle ki beyin kızı bey olma hakkına sahipti¹¹⁸.

Türklerin İslam’a girmesiyle ailenin eşitlikçi ve kadına değer veren yapısı değişmemiştir. Göçebe zümrelerde kadın hem mevcut statüsünü korumuş hem de aile temel karakterinden bir şey kaybetmemiştir. Fakat Türk toplumunun yerleşik hayat düzenine geçmesiyle beraber şehirlerde yaşayan Türk ailesi ve kadınlığı adına önemli değişimler meydana gelmiştir. Şehirlerin kozmopolit yapısı, hırsız, eşkıya

¹¹⁵ O. Ş. Gökyay, *Kabusnâme*, İstanbul, 2006, s.131-132.

¹¹⁶ O. Ş. Gökyay, *Kabusnâme*, s.95.

¹¹⁷ O. Ş. Gökyay, *Kabusnâme*, s. 9.

¹¹⁸ Kemal Çiçek, “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Toplum ve Ekonomi”, *Türkler*, C. 5, Ankara, 2002, s. 339.

gibi her türden insanın varlığı güvenliğini zayıflatmış, kadının halka karışmasını engellemiştir. Bununla beraber İran'ın da etkisiyle çarşaf ve peçe şehirlerde kadınlar tarafından kullanılmaya başlandı¹¹⁹.

Eski Türk toplumunda kadının sahip olduğu siyasi ve içtimai roller, İslam dininin kabul edilmesinden sonra da devam etmekteydi. Kadın, Karahanlı, Selçuklu, Harzemşahlar vb. gibi Türk-İslam devletleri zamanında konumunu muhafaza etti. Bu konu ile alakalı olarak Nizâmül-Mülk'ün *Siyasetnâme* adlı eserinde bazı bilgilere rastlamaktayız. Eserde, Sâsâni dönemine ve İslam görüşüne dair bir takım hikâyelere yer verilerek, Türkistan hakanlarının devlet işlerinde hatunlarla istişare ettikleri, onların fikirlerine değer verdiklerini, Türkmen pâdişahlarının (Selçuklular) da onlar gibi hatunlara büyük bir mevki verdiklerini söylemektedir¹²⁰. Fakat Nizâmül-Mülk, hükümdarların bu tutumuna karşı çıkarak, kadınların devlet ve hükümdarların işlerine karışmalarının sakıncalarını, hikâyelerle ortaya koymaktadır. Devletin parçalanmasının en büyük amillerinden birini kadınların devlet işlerine karışması olarak göstermektedir¹²¹. Nitekim Nizâmül-Mülk eserinde; “Bütün devirlerde padişahın karısının Padişaha musallat olduğu her zaman, rüsvaylık, şer, fitne ve fesattan başka hiçbir şey hâsıl olmamıştır”¹²² sözleriyle kadınların hiçbir surette devlet işlerine karışmamaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Timurlular devrinde de hanımların devlet idaresinde mühim rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Hanımların ve saraydaki diğer kadınların durumu İslam kanunlarına göre değil Moğol örf ve adetlerine uygun olarak gerçekleşmekteydi. Timur Devletinde mirzâların yetiştirilmesine büyük bir önem verilmekteydi. Doğumu yaklaşan bir hanım saraya getirilir, doğum sonrası çocuğa ad konulur, doğum düğünü veya şenliği yapıp, davetlilere armağanlar ve paralar verilirdi¹²³. Anadolu Selçuklu devrinde de Hatunların kendilerine ait cariye kadroları ve hazineleri mevcuttu. Burada hatunun ve haremdeki diğer kadınların devlet idarelerine müdahaleleri olduğu bilinmektedir. Haremde ise sultan nikâhlı eşleri ve cariyeleri ile

¹¹⁹ Veysel Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul, 2006, s. 27.

¹²⁰ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, İstanbul, 1999, s. 127.

¹²¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 2003, s. 313.

¹²² Nizâmü'l- Mülk, *Siyâset-Nâme*, hzl. M. Altay Köymen, İstanbul, 1990, s. 235.

¹²³ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991, s.108.

yaşamaktadır¹²⁴. Anadolu Selçuklu döneminde de cariyelik müessesesinin olduğu anlaşılmaktadır.

Selçuklu döneminde aile kurumu ana, baba ve çocuklardan meydana gelmekteydi. Baba sağ bulunduğu müddetçe, ailede ayrılma söz konusu değildi. Baba torun sahibi olduğunda da aile bütünlüğü korunuyordu. Aile reisi olan kocaya karısı tarafından *beg* diye hitap edilmekteydi. Türkler ayrıca akrabalık bağlarına son derece önem vermekteydi. Daha çok evlilik yoluyla meydana gelen akrabalık yapılması gerekli olan ve tabii sayılan bir takım vecibeleri beraberinde getirmekteydi.

Evlenmek “kavuşmak” kelimesiyle, iki gencin evlenme kararı “aldum” ve “virdum” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Evlilik sırasında düğün yapmak şart olarak görülmekte, düğün esnasında “küden” adıyla tabir edilen düğün yemeği verilmekteydi¹²⁵.

Evlenecek kızın çeyizini hazırlamak anne baba ile beraber bütün akrabaların sorumluluğundaydı. Akrabalar da geline mal ve elbise yardımı yapardı. Çeyiziyle gelen geline güvey daha saygılı davranırdı. Gelin süslenmek için başına tac giyer, ayrıca geline “boğmak” adı verilen bir de gerdanlık takılırdı. Gelin giderken başkaları tarafından görünmemesi için “didek” adı verilen bir duvak ördürülür, gelinin gideceği oda da süslenirdi. Gelin damadın evine atla getirilir, geline yardım etmesi için emrine cariyeye veya köle tahsis edilirdi¹²⁶.

Türk İslam toplumlarında aile hayatının mahiyeti İslam dininin kabul edilmesi uygulamada birtakım farklılıklar meydana getirirse de büyük ölçüde korunmuştur. Evlilik ve adetleri, boşanma, çocuk sahibi olmaya ve erkek çocuğuna verilen önem, kadınların toplumdaki yeri, evlatlık müessesesi, cariyelik ve kölelik anlayışı, akrabalık ilişkileri vb. daha birçok kalemde sayılabilecek aile hayatını ilgilendiren düsturlar, geniş bir perspektiften ele alınabilmektedir.

1.3. Klasik Osmanlı Toplumunda Aile

Osmanlı tarihinde XVI. yüzyıl sonlarına kadar devam eden klasik dönemin başlangıcı Türklerin Anadolu’ya geldikleri XI. Yüzyıl sonlarına kadar uzanır. Osmanlı toplumunda her ne kadar İslamiyet tarafından belirlenmiş farklılıklar olsa da

¹²⁴Mehmet Nadir Özdemir, “I. Alâeddin Keykubad Döneminde Saray Hayatında ve Orduda Gulâmlar”, I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri, Konya, 06-07 Kasım, 2008, s. 113.

¹²⁵M. A. Köymen, *age.*, s. 307-308.

¹²⁶M. A. Köymen, *age.*, s. 309-310.

eski kültürün devamı niteliğindedir¹²⁷. Dışarıdan gelen Moğol baskısı içte Selçuklu müesseselerinin işlevini yitirmesi, Türk toplumunu yeniden yapılanmaya zorunlu kıldı. Böylelikle ailenin temel fonksiyonu ön plana çıktı. Kuruluş dönemi tarihçilerinden Aşıkpaşazâde, aile kurumunun önemini; “Bu âlemde maksud olan birkaç şeydir: Oğul evlendirmek, kız çıkarmak ve dünyadan ahrete iman ile gitmek” şeklinde ifade etmektedir. Zaman içerisinde çok az değişen aile kurumu kuruluş döneminde de evlilik, düğün, doğum, çocuk, anne ve baba gibi temel dinamiklerini muhafaza etti¹²⁸.

Evlilik aileyi meşru temeller üzerine inşa eden toplumsal bir olgu olup, kavramın karşılığı olarak anlamını korumaktadır. Eski Türklerde izdivaç; evlenmek, ev-bark sahibi olmak anlamı taşımakta, evliliği atfedilen bu şümüllü anlam İslam’ın kabul edilmesinden sonrada anlamını yitirmemektedir. Ev-bark sahibi olmak, temelde yerleşik hayatın unsurlarındandır¹²⁹.

Osmanlı toplumunda büyük oranda İslam hukuku hükümleri uygulanmaktaydı. Devletin resmi mezhebi Hanefi olduğu için, hukuki meseleler bu mezhebin hükümlerine göre ele alınmaktaydı. Hatta 1917 Hukuk-i Aile Kararnamesi hazırlanırken, diğer üç mezhebin hükümlerinden de faydalanıldıysa da, yine de Hanefi fikhinin ağırlığı daha fazla yer aldı¹³⁰.

Aile ve evlilik kurumu üzerinde İslam’ın hüküm, kural ve içtihatların dışında önemli ölçüde geleneklerinde etkisi vardır. Osmanlı toplumunda bazı merkezlerdeki bazı uygulamalar, şeriat hükümleriyle uyuşmadığı görülmektedir. Örneğin; XVI. yüzyıl Ankara, Çankırı, Kayseri ve Konya Şer’iyye Sicillerindeki aileye ait bazı hükümlerin, İslam hukukunda yeri bulunmamaktadır. Bu hükümlerin daha çok geleneklere dayalı uygulamalar olduğu görülmektedir¹³¹.

İslam hukukuna göre evliliğin ilk şartlarından biri boşamayı güçleştirmek ve kadının dul kalması durumunda kadının mali güvenceye sahip olması adına, evlenen erkeğin eşine bir miktar para veya mal vermesine *mehir* denilmekteydi. Kadın mehir

¹²⁷ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Ankara, 1992, s. 92.

¹²⁸ Refik Turan, “Osmanlının Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, Ankara, 1992, s. 82.

¹²⁹ Kuruluş yıllarına ait İbn-i Batuta Seyahatnamesi’nde ev halkı yerine “hane halkı” terimi kullanılmaktadır. Bkz. İsmail Doğan, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik Ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı*, C. 5, Ankara, 1999, s. 375.

¹³⁰ Gül Akyılmaz, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya, 2000, s. 25.

¹³¹ İlber Ortaylı, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, Ankara, 1992, s.457.

alacağını bağışlamadıkça, boşanması veya kocasının ölümü halinde borcu derhal kadına ödenirdi¹³². Osmanlı toplumunda şer'iyeye sicillerinde verilen mehir ve ağırlıklar kaydedilmekteydi. Konya Şer'iyeye Sicillerinde mehir, ödeme biçimlerine göre nikâh akdi sırasında peşin ödenen “mehr-i muaccel ve ileride ödenilmesine söz alınan “mehr-i müeccel” tabirleriyle iki şekilde dile getirilmiştir¹³³.

Nikâh akdi, kadına verilen teminat güvencesi niteliğinde mehir, boşanma ve usulleri, nafaka tayini, çeyiz davaları, vasiyetler, miras meseleleri gibi her veçheden incelenebilecek aile hukukunun, şer'iyeye sicillerinde kaydedilmiş örneklerini görmek mümkündür¹³⁴. Osmanlı toplumsal hayatını yansıtan belgeler arasında fetvalar da mühim rol oynamaktadır. Osmanlı toplumunda aile hayatının düzenlenmesinde, fetvalar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren şeyhülislam tarafından verilen fetvalar dikkat çekmektedir. Aile hayatını ilgilendiren bazı fetvalar; nişan, küfüv, rıza, velâyet, vekâlet, şühûd, mehir, nikâh, hülle, talak, iddet, nafaka gibi konuları içermektedir. Bu fetva kayıtlarından, Osmanlı toplumunun aile hayatı ile ilgili bilgilere ulaşabilmek mümkündür¹³⁵.

Kuruluş döneminde Osmanlı toplumunda geleneksel anlayış olarak tek eşlilik yaygın olsa da, bununla beraber çok eşliliğe de rastlanılmaktadır. Bu dönemde görülen *poligami*(birden çok kadınla evlilik) yaşamın gerekçesi olarak, sürekli gaza halinde olup genişleyen toplumun özel durumları ve onların bu büyüyen topraklarda yerleşme isteği olarak gösterilebilir¹³⁶.

Klasik Osmanlı toplumunda kişileri çok evliliğe iten sebepler, kadını istismar eden gayri ahlaki nedenlere dayanmamaktadır. En başta neslin devamlılığı çocuk sahibi olma isteği söz konusu olabilir. Ayrıca çocuğun olmaması durumunda tıbbi müdahalenin yetersiz olduğu bir dönemde kişi çocuk sahibi olmak için ikinci bir evlilik yapmış olabileceği de söylenebilir. Yine bu gerekçeler arasında sanayi öncesi Osmanlı toplumunda emeğe duyulan ihtiyacı karşılamak için erkek çocuğa

¹³² Hayrettin Karaman, “İslamın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, Ankara, 1992, s.391.

¹³³ Hayri Erten, *Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Ankara, 2001, s.52.

¹³⁴ Muhittin Tuş, Adnan Gürbüz vd., “Osmanlı Ailesi İle İlgili Şer'iyeye Sicillerinden Seçilen Örnek Belgeler”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.3, Ankara, 1992, s.849-897.

¹³⁵ Örneğin verilen bir fetvada:“Hind zevci Zeyd ile beyenlerinde nikâh kâim iken zimmetinde olan mehr-i müeccelini bana şimdi edâ eyle deyu Zeyde cebre kâdir olur mu? El- cevap: Olmaz. Bkz. Hasan Yüksel, Saim Savaş, “Osmanlı Aile Hayatına İlişkin Fetvalar”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.3, Ankara, 1992, s.883.

¹³⁶ Abdurrahman Kurt, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Osmanlı*, C. 5, Ankara, 1999, s. 398.

sahip olma isteğinden de söz edilebilir. Fakat gerçek olan şu ki, Osmanlı toplumunda çok eşle evlilik İslam aile hukukunun ön gördüğü kurallar dairesinde gerçekleşmekteydi¹³⁷. Her ne kadar çok eşle evlilik bazı gerekçelere dayandırılrsa da birden fazla yapılan evliliğin yine de Osmanlı toplumunda pek de yaygın olmadığı tespit edilmektedir. Osmanlı ailesinde birden fazla kadınla evlilik hususunda % 10¹³⁸ ile % 20 arasında değiştiği görülmektedir¹³⁹.

Osmanlı yönetici tabakası ve yönetilen kitlenin aile yapısı içerisindeki çok eşlilik durumundaki kıyaslama, vakfiyeler ışığında değerlendirildiğinde de farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İncelenen vakfiyelere göre; Osmanlı yönetici tabakasında görülen aile yapısının genellikle geniş aile tipi içinde yer alan, “kök aile” ve “birleşik aile” özelliklerini arz ettiği görülmektedir. Osmanlı yönetici tabakasının üçte birinin hane halkı arasında daima cariye, köle, azatlı cariye ve kölelere rastlanmaktadır. Yönetilen tabakalar arasında varlıklı insanların birden fazla kadınla evlendikleri ve kapılarında köle ve cariye bulundurdukları görülmektedir. Fakat vesikalara göre köylerde köle, cariye ve birden fazla kadınla evli olanlara pek rastlanılmamaktadır¹⁴⁰.

Geleneksel Osmanlı toplumunda aynı dinden olmayan guruplar arasında evlenme de pek yaygın değildi. İslam dini erkeğe ehli kitap olan kadınlarla evlenme hakkı vermekle beraber, gayrimüslim cemaatler bu gibi gelişmeleri ısrarcı bir tutumla önlemekteydiler¹⁴¹. Hıristiyan bir erkeğin Müslüman bir kadınla ilişkisi ise kesin ve ciddi olarak yasak, cezası ise ölümdü. İstanbul’da iki yıl ikamet eden Fransız doğu bilimci Antoine Galland’ın 6 Şubat 1673 tarihli anısında; Messinalinin Müslüman bir kadınla ilişkisi ortaya çıkınca her ikisinin de boğularak öldürüldüğü kaydedilmektedir¹⁴².

¹³⁷ Said Öztürk, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşle Evliliğin Yeri”, *Osmanlı*, C.5, Ankara, 1999, s.408.

¹³⁸ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz vd., “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Ankara, 1992, s.102.

¹³⁹ Anadolu’nun bazı şehirleri üzerine yapılan tespitlerde tek eşlilik oranı; Konya’da % 87, bkz. H. Erten, *age.*, s. 59; Harput’ta % 80, bkz. Erdinç Gülcü, 1691-1720 M. (1103-1133 H.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1993, s. 45); Ayntab’da % 86 olduğu görülmektedir, bkz. Naime Yüksel Karaçağlayan, 1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep’te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer’iye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2011, s. 499.

¹⁴⁰ Hasan Yüksel, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, Ankara, 1992, s.489-492.

¹⁴¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2009, s. 105.

¹⁴² Gülgün Üçel Aybet, “XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunda sosyal ilişkiler”, *Türkler*, C.10, Ankara, 2002, s.362.

Osmanlı toplumunda cariyelik müessesesinin varlığı da bilinmektedir. Efendisinin nikâh akdi yapmadan beraber yaşadığı ve ancak ümmi veled statüsündeki yani çocuk sahibi olduğu kadın veya kadın efendi denilen cariyelerdir. İslam hukukuna göre efendinin, köle veya hür başka bir erkekle evli olmayan bir cariyesi ile nikâh akdi olmadan karı-koca hayatı yaşamasına istifrâş hakkı denmektedir. Bu hakka dayanarak efendi karı koca hayatı yaşadığı cariyesinden çocuk sahibi olunca, cariyeye ümmi veled statüsüne geçmektedir¹⁴³. Bu durumda cariyeye hukuken hürriyetine kavuşmakta ve doğan çocuk da hür olmakta, baba mirasından hakkına düşeni alabilmekteydi. Bir Müslüman erkek, meşru olan dört hür kadın dışında cariyeye veya cariyelere sahip olabilir ve yukarıda ifade ettiğimiz hukuki esaslar ölçüsünde karı-koca hayatı yaşayabilirdi. İslam inancına göre bir İslam devletinde Müslümanların köle yapılması yasak olduğu için, cariyeler de köleler gibi ancak köle pazarlarından satın alınma yoluyla veya gayrimüslim devletlerle yapılan savaşlar neticesinde ganimet olarak elde edilebilirdi. Bununla beraber köle veya cariyeler genellikle İslam dinini kabul etmesi veya birkaç yıl hizmet etmesi sonucunda azat edildikleri görülmektedir¹⁴⁴. Zira İslamiyet'e göre köle ve cariyeye azat etmek sevap kazanılan bir davranış olarak kabul edilmektedir¹⁴⁵.

Kanuni döneminin en mümtaz düşünürlerinden ve âlimlerinden Kınalızâde Ali Çelebi yazmış olduğu üç ciltlik Ahlâk-ı Alâî eserinde kadının her bakımdan donanımlı olmasını erkeğin ise; “onunla yetinip; üzerine başka kadın ve cariyeye almamalıdır”, “Erkek evde tendeki can gibidir. İki bedene bir can olmadığı gibi iki eve de bir erkek yazışmaz” diyerek tek eşle evliliği savunmakta, cariyelik müessesesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca Kınalızâde Ali Çelebi, çocuk terbiyesi adab-ı muaşeret, ana-babaya karşı vazifeler, sevgi, hoşgörü, hâyâ, namus ve ahlak gibi olguların üzerinde de durmaktadır. Aile ahlakını ayrıntılı bir şekilde ele almakta, erkeğin evleneceği kadının vasıflarına değinmektedir. Bununla beraber hür kadınlarla evlenmeyi cariyelerle evlenmekten faziletli olduğunu savunmaktadır. Bunun gerekçesini ise; “ Hür kadın birçok durumda iffet, akıl ve irade, namusunu korumak,

¹⁴³Ahmet Akgündüz, “Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem”, *Türkler*, C. 10, Ankara, 2002, s.319, 334.

¹⁴⁴LeslieP. Pierce, *Harem-i Hümayun*, İstanbul, 2002, s.38; D'Ohsson, “Harem-i Hümayun Osmanlı Saray Ailesi”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 3, Ankara, 1992, s. 954.

¹⁴⁵R. Turan, *agm.*, s.91.

çocuklarını terbiye etmek ve kötü olan ahlaki durumlardan kaçınmakla cariyeden üstündür” ifadesi ile dile getirmektedir¹⁴⁶.

İslam hukukuna göre evliliğin ve nikâh akdinin aleni olması şarttı. Bu nedenledir ki, Osmanlı toplumunda evliliklerin büyük çoğunluğu şer‘iyye sicillerine kaydedilmekteydi. Bu kayıtlara göre evliliğin detaylarını öğrenmek ve yönetilen kesiminde evliliğin nasıl gerçekleştiğini görmek mümkündür. Müslüman kesimde evlilik, kız ile erkeğin hür iradeleriyle anlaşmalarına bağlı idi. Evlilik için anlaşan çiftler belirli bir süre nişanlı kalırdı. O günkü ifadeyle nişanlılığa *namzet* denilirdi. Bu süre içerisinde nikâh akdi yapmaya herhangi bir engel çıkarsa mahkemeye başvurarak namzet olmaktan vazgeçtiklerini beyan ederlerdi. Aksi takdirde nikâh sürecine gelen çiftler ya mahkemeden bir görevliyi evine çağırarak veya kendileri bizzat mahkemeye giderek şahitler huzurunda nikâh akdini yaptırırlardı¹⁴⁷.

Osmanlı toplumunda düğün merasimleri de önemliydi. Düğün töreni geleneklere göre düğünden bir gün önce gelinin annesinin evinde kadın davetlilerin toplanmasıyla başlar, kadınlar kendi aralarında sohbet ederler, eğlenirler, şarkı söylerler ve oynarlardı¹⁴⁸. Düğüne halk arasında *velime cemiyeti* adı verilirdi. Kadınlar arasında ise *yüz yazısı* olarak ifade edilmekteydi. Düğünler perşembe gününe rastlatılmaya çalışılır, ertesi günü yani Cuma günü paça günü olarak düğüne devam edilirdi¹⁴⁹. Daha sonra düğün alayı yapılır, bu geleneğe göre damadın evinden gelen davetliler tarafından gelin baba evinden, çeyizi, yakınları ve davetlileri ile birlikte bir alayla damadın evine götürülürdü¹⁵⁰. Çeyiz almak ve göndermek mutlaka pazartesi günü yapılırdı. O gün çeyizin götürülmesi için ihtiyaç duyulan taşıt sayısı damadın evine bildirilirdi. Damat evi gerekli olan taşıtı ve çeyizi taşımak üzere yeteri sayıda adam tedarik ederek kız evine gönderirdi. Osmanlı toplumunda “kübera” ve “ricâl” olarak atıf olunan varlıklı insanlar servet ve kudretlerinin en iyi şekilde kerimelerinin çeyizinden anlaşılacağını düşündüklerinden, aşırı masraflarla gereğinden fazla çeyiz tertip ederlerdi. “Fılan zat kerimesine şöyle bir cihaz vermiş” dedirterek bu durumu övgü vesilesi yaparlardı¹⁵¹.

¹⁴⁶ Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi’de Aile*, Ankara, 1991, s.109-110.

¹⁴⁷ Rifat Özdemir, “Tokat’ta Ailenin Sosyo Ekonomik Yapısı 1771-1810”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildirileri*(2-6 Temmuz, 1996), Ankara, 1987, s.103.

¹⁴⁸ G. Ü. Aybet, *agm.*, s.361.

¹⁴⁹ Abdulaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, İstanbul, 2002, s.122.

¹⁵⁰ G. Ü. Aybet, *agm.*, s.361.

¹⁵¹ Abdulaziz Bey, *age.* s.114-119. Bu eserde, düğün adetleri, çeyizin mahiyet, kalfa ve cariyelerin evlendirilmesi hakkında detaylı bilgi yer almaktadır.

Osmanlı toplumunda aile müessesesinin dağılması anlamına gelen boşanma da şer'iyeye sicillerine kaydedilmekteydi. Kayıtlara göre, boşanma sebeplerinin en başta geleni şiddetli geçimsizlik oluşturmaktadır. Ahlaki sebepler de, diğer bir boşanma sebebiydi. Kadınlara yapılan zina suçlaması az da olsa sicil kayıtlarında yer almaktadır. Kocanın kaybolması da boşanma sebepleri arasındaydı. Kesin olarak ayrılmaya karar veren (bain talak) eşler, ya bizzat ya da vekilleri aracılığıyla kadıya müracaat etmek zorundaydılar. Kadının huzurunda mehir ve iddet nafakası işleri de halledilmekteydi. Ayrıca boşanma anında çocuğun kimin yanında kalacağı ve nafakasının kimin tarafından karşılanacağı şer'i mahkeme sicillerinde ki bazı kayıtlarda yer almaktadır. Bununla beraber iddet müddeti kadının başka birisiyle evlenmesi için önemli olduğundan konuyla alakalı sicillerde bol miktarda kayıt yer almaktadır¹⁵². Talâk yetkisine esasen koca sahip olmakla beraber, bu yetkinin erkek tarafından kadına da verilmesine “tefviz-i talâk” denir. Boşama hakkını karısına veren erkek bundan vazgeçemezdi. Şer'iyeye sicillerinde bu tür talâk şekline çok az sayıda rastlanmaktadır. Ancak Osmanlı padişahlarının kızları da belirli bir tarihten sonra “tefviz-i talâkla” evlendikleri görülmektedir¹⁵³. İslam hukuku, kadına kocasının boşanma yoluna gitmemesi halinde kadının mehr-i müeccel ve iddet nafakası gibi haklardan vazgeçerek kocasından boşanmasına cevaz vermektedir. “Muhalaâ” veya “hul” olarak tabir edilen bu boşanma şeklini kullanarak pek çok kadın boşanma imkânı bulmuştu. Öyle ki 1742'den 1745'e kadarki İstanbul sicillerinde her ay on ila on iki kadın, çeşitli şer'i mahkemelerden biri olan İstanbul Bâb Mahkemesine hul davası için başvurduğu görülmektedir¹⁵⁴.

Türk toplumlarında görülen namus kavramı ehemmiyetini Osmanlı toplumunda da korumaktaydı. Namus kavramı içinde akla gelen zina ve evlilik dışı çocuklar, bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da tepkiyle karşılanırdı. Zina fiiline karşı, çeşitli toplumlarda olduğu gibi Müslüman toplumlarda da zina suçu işleyen kadına *recm* (taşlayarak öldürme) cezası gibi şiddetli cezalandırma yöntemleri uygulandığı da olurdu. Ancak Osmanlı'da genel olarak zina suçu para cezasına dönüştürülmüştü. Yazılan fermanlardan anlaşılacağı üzere bir mahalledeki fuhuştan ilk önce mahallenin imamı, müezzini ve mahalle halkı sorumlu

¹⁵²Saim Savaş, “Fetva ve şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, Ankara, 1992, s.524-529-532-533.

¹⁵³Gül Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *Osmanlı*, C. 5, Ankara, 1999, s. 369.

¹⁵⁴Madeline C. Zılfi, *Modernleşmenin Eşiğinde Türk Kadını*, İstanbul, 2000, s. 262.

tutulurdu. Bazen de fuhuş yaptığı bilinen bir kadının mahallenin ileri gelenleri tarafından şikâyet edilmesiyle mahalleden çıkarıldıkları tespit edilmektedir. Hatta bu tür kadınlarla evlenen erkeklerin de İstanbul'da oturmamaları yönünde 1568 tarihli bir ferman da mevcuttur¹⁵⁵.

Osmanlı toplumunda ev kültüründe, evin mimari yapısında, İslam dininin etkisini görmek mümkündür. Mahremiyet kültürü ev mimarisinde kadın odaklı olarak uygulama alanı bulmuştur. Böylelikle İslam etkisindeki mahremiyet kültürü kadın mahremiyetini sadece fiziksel ve sözlü iletişimle değil görme yoluyla da en aza indirmektedir¹⁵⁶. Çıkmaz sokakla başlayan mahremiyet, evin sokak içindeki konumunu da belirlemektedir. Osmanlı evi, sokağa cephe alma, arsanın konumu, kible faktörü, komşuluk ilişkileri, güvenlik namus ve örtünme gibi hususiyetlere göre şekillenmiştir. Şer'iyeye sicillerindeki bazı belgelere göre evlerde, varlığı ifade edilen bahçe ve avlu ailenin yoğun olarak kullandığı mekânlardı. Bahçe veya avluda meyveli ve meyvesiz ağaçlar, su ve gelgeç arkı, helâ bulunurdu. Kayıtlara göre, Osmanlı evlerine ait bölümlerin çeşitli olmasına rağmen evler genellikle küçüktü¹⁵⁷. Genellikle evin tek odası olur, kışın ocakla ısıtılırdı. Evler iç içe yapılmadığından bir odadan diğerine doğrudan geçilmezdi. Evin muhtelif odaları bir sofa üzerine diziliydi. Osmanlı evinde oturma yerleri ve yatak odaları ayrı değildi. Bu nedenle sabahleyin yataklar yüklüklere kaldırılır, odalar oturulacak hale getirilirdi¹⁵⁸. Bazen bu evler ev sahibinin imalathanesi olarak kullanılır, güllaç ve sucuk gibi yiyecekler, nalın, terlik, ince mücellitlik gibi işler evde yapılır çarşıda satılırdı. Kadınlarda yeri geldiğinde evlerini imalathane gibi kullanırlardı. Yazma, yemeni yapar, oya işler, bez dokurlar geçimlerini sağlardı. Çamaşır yıkama, yemek pişirme, evi temizleme, çamaşırların tamir ve yamaları gibi işler evin hanımına aitti. Genç olan hanımlar ise bakır ve kalaylı güğümle çeşmeden su taşırlar, taşınan sular ve yağmur suları küplere doldurulurdu¹⁵⁹.

Osmanlı'nın en fazla önem verdiği kurum aileydi. Bu nedenle aile eğitimine de önem verilmekteydi. Her ne kadar yöreden yöreye farklılık gösterse de, Osmanlı ailesi genel hatları itibariyle tasvir edilebilmektedir. Osmanlıda aile eğitimi,

¹⁵⁵Feriha Karadeniz, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, C. 5, Ankara, 1999, s. 454-455.

¹⁵⁶İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi*, Ankara, 2001, s. 63.

¹⁵⁷Ömer Demirel, Muhiddin Tuş vd., "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, Ankara, 1992, s.704.

¹⁵⁸Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, İstanbul, 2011, s. 187.

¹⁵⁹Abdulaziz Bey, *age.*, s.160-161.

çocukları geleceğe hazırlamanın yanında, yetişen çocukların anne-babanın güvencesi konumunda olduğu için ehemmiyetliydi. Büyük ailelerde çocuklar genellikle sosyal ilişkilerin yoğun yaşandığı aile ortamında büyüdü. Çocuğun sosyalleşmesi büyükler tarafından sağlanır, kültürel değerler, adabı muaşeret kuralları, yaşam biçimleri aile içinde öğrenilirdi. Aile içinde çocukla en çok anne ilgilenirdi. Kız çocuklarının eğitimi de ekseriyetle anne tarafından sürdürülür, kız çocuğu ilerideki aile hayatına hazırlanırdı. Osmanlı'da soyun devamı erkek çocukta görüldüğünden, ona daha fazla önem verilirdi. Bu nedenle kız çocuğunun eğitimi ikinci planda kalmıştı. Kız çocuğu dini bir takım teamülleri öğrendikten sonra buluş çağında evlendirilmekteydi¹⁶⁰.

Osmanlı toplumunda aile mahalli kültürün ve folklorün yaşadığı bir yerdi. Osmanlı toplumunda hangi dinden olursa olsun her cemaat aynı folklorik öğelerle büyümüştü. Bu öğeler doğrudan doğruya ailenin içinde öğrenilmekte, nesilden nesile intikal etmekteydi. Sıkıntı anında da sığınılacak yegâne birim aileydi. Osmanlı toplumunun bu muhafazakâr ve koruyucu yapısı halen devam etmektedir¹⁶¹.

1.4. Modernleşme Sürecinde Aile

Osmanlı toplumunda modernleşme, sadece Tanzimat dönemi ile sınırlandırılmayacağı gibi sadece Avrupa ile karşılaşmanın da bir neticesi değildi. Osmanlı Devleti her dönemde Avrupa ile siyasi, iktisadi ve kültürel yönden bir alışveriş içerisinde oldu. Osmanlı modernleşmesi sadece Osmanlı sınırlarını ihtiva etmekle kalmayarak tüm Müslüman toplumları da bu sürece dâhil etti. Klasik Osmanlı toplumunda da kültürlerin kaynaşması sonucu birtakım değişimler gözlenirse de 19. yüzyıla gelindiğinde toplumda yeni bir değişim ivmesi başladı. Bu değişimi sadece dış dünyada gerçekleşen atılımların(buharlı makineler, limanlar, demiryolları, bankalar) bir sonucu olarak görmek de doğru değildir¹⁶². Fakat bu gelişmelerin bir uzantısı olan batılılaşma süreci, toplumun tüm algılarının, kurumlarının ve kültürde var olan birçok geleneğin değişimine, değişimi kabil değilse tanzimine yol açtı.

Osmanlı toplumunda gerçekleşen değişim sürecinden mevcut tüm kurumlar gibi aile müessesesi de etkilendi. Aile kurumunun geleneklerin bağlayıcılığı karşısında deforme olan yahut işleyemez hale gelen bazı unsurları, Tanzimat sonrası yasal düzenlemelerle giderilmeye çalışıldı.

¹⁶⁰ M.Şevki Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi", *Osmanlı*, C. 5, Ankara, 1999, s. 221-222.

¹⁶¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul, 2006, s. 41.

¹⁶² İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 2010, s.13-15.

Tanzimat dönemine adını veren Tanzimat Fermanı, aile konusunda herhangi bir düzenleme getirmemekle beraber “dünyada candan ve ırz ve namustan daha aziz bir şey yoktur” ifadesiyle dolaylı da olsa, aile ile ilgili güvenceler sağladığı görülmektedir¹⁶³.

Tanzimat’a gelinceye kadar çeşitli ferman, kararname, ilanname ve fetvalarla ailenin varlığını korumaya yönelik birtakım yasal ve hukuki düzenlemeler yapılmaya çalışıldı. Ferman ve fetvalarla aile bireylerinin tercih ve davranış serbestisi kazanması önemli bir adımdır. Örneğin, Afyon Şer’iyye Sicillerine yansıyan iki olaydan hareketle eş seçiminde kendilerini söz sahibi yapmayan uygulamalara karşı 17. Yüzyılda genç kızlar tarafından açılmış davaları görmek mümkündür. Ergenlik çağına gelmiş genç kızların kendi iradesiyle karar verme ve hareket etme özgürlüğü sağlayan fetvalar da mevcuttur.¹⁶⁴

1844 tarihli bir fermanla, kız çocuklarının kendi iradeleriyle evlenmelerinin yolunu açmakta, başlık gibi ödemelerin yapılmasını yasaklamaktaydı. Aynı tarihte Meclis-i Ahkâm-ı Adliye tarafından çıkarılan bir yasa ile buluş çağına giren genç kızların ve dul kadınların, veli izni olmasa da şer’î olarak bir engel olmadıkça kadının izni ile evlenebilmelerinin yolu açıldı¹⁶⁵. Ayrıca 1850’de kız çocuklarının zorla evlendirilmesinden kaynaklanan kız kaçırma gibi adetleri önlemek için olayların müsebbipleri hakkında ağır cezalar içeren iki irade daha çıkarıldı¹⁶⁶. Yine bu dönemde yayınlanan ilannamelerde toplumsal değişime ışık tutacak niteliktedir. İlannamele geleneklere aykırı tutum ve davranışlara karşı (namus, yanlış giyim ve aykırı tutumlar vb.) bir dizi yaptırım getirmektedir¹⁶⁷. Bununla beraber ailevi hayatı ve kadının hukuki haklarını olumsuz etkileyen bazı hallere karşı da yeni düzenlemeler yapıldı.

Osmanlı arazi hukukuna göre miri araziye tasarruf hakkı olan kişinin arazisi erkek evlada geçmekteydi. Tedrici olarak muhtelif tarihlerde yapılan düzenleme ile bazı değişikliklere gidildi. 1846-47 tarihinde alınan yeni bir kararla kız evladında babasının arazisini ivazsız sahip olabilmesi hakkı sağlandı. 1858 tarihli bir hatt-ı hümayun ile de miri arazi üzerinde oturma şartı olmaksızın kız ve erkek evlada

¹⁶³ İsmail Doğan, “Tanzimat Sonrası Sosyo Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Ankara, 1992, s.184.

¹⁶⁴ S. Savaş, *agm.*, s.504-547.

¹⁶⁵ İ. Doğan, *agm.*, s.388.

¹⁶⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı Aile Hayatı*, İstanbul, 2009, s.200.

¹⁶⁷ İ. Doğan, *agm.*, s.187.

geçebilmesi imkânı sağlandı. 1912 tarihli *Emvâl-i Gayr-i Menkûlenin İntikalâtı Hakkında Kanûn-ı Muvakkat* kız ve erkeğe eşit miras hakkı tanındı¹⁶⁸.

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı toplumundan kölelik ve cariyeliğin kaldırılması için çaba sarf edilmeye başlandı. Bu hususta ilk adım; 28 Aralık 1846 tarihinde Sultan Abdülmecid'in emriyle İstanbul Esir Pazarı kapatıldı¹⁶⁹. Müteakiben, 27 Ocak 1847 tarihinde Bağdat valisine yazılan bir emirle Afrika kıtasındaki esir ticareti yasaklandı. Sultan Abdülmecid, 1856 Paris Anlaşması'nda köleliği kaldıracağını, esir ticareti ile uğraşanları cezalandıracağını, esirleri azat edeceği hususunda taahhütte bulundu. Her ne kadar 1876 Kanun-i Esasi'de, Osmanlıların şahsi hürriyete sahip oldukları hükmü yer alsa da, kölelik ve cariyelik yine de varlığını sürdürdü¹⁷⁰.

19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Osmanlı yazarları kölelik karşıtlığını sadece romanlarında değil, siyasi içerikli broşürlere de taşıdılar. Jön Türk hareketi tam anlamıyla varlığını hissettirdiği dönemde cariyelik kurumu neredeyse kalkmak üzereydi. Nihayet II. Meşrutiyet ile birlikte son adım atılarak kölelik yasaklandı¹⁷¹.

1869 *Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi* ile ilk defa dini hükümler göz önünde bulundurulmadan uyruklu düzenlemesi gerçekleştirildi. Bu kanuna göre; kişinin mensup olduğu dini önemli değildi. Kanun-ı Esasi ile bu kanun eşitlik prensibi ile daha da pekiştirildi. Bu kanuna göre; yabancı birisiyle evlenen kadın kocası öldüğü takdirde üç sene içerisinde isterse Osmanlı uyruğuna dönebilecekti. Buna mukabil bir Osmanlı erkeği ile evlenen yabancı uyruklu bir kadın Osmanlı uyruğuna kabul edilmekteydi. Bu kanun, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun (23 Mayıs 1928) kabulüne kadar yürürlükte kaldı¹⁷².

Tanzimat döneminin getirdiği sosyo-kültürel değişim toplumun her kesiminde ve devletin her kurumunda etkisini gösterdi. Bu değişim, özellikle gerek Osmanlı ülkesinde gerekse Ortadoğu ülkelerindeki yazarlar ve düşünürler tarafından ele alındı. İbrahim Şinasi Bey modern tiyatronun ilk eseri sayılan *Şair Evlenmesi*'nde eski evlilik geleneklerini yermekte, Mirza Fethali Ahundov eserlerinde kız çocuklarının cahil bırakılmasını, pederşahi aile yapısını, İslam kadınının kapalı

¹⁶⁸ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul, 1991, s.29.

¹⁶⁹ Y. Hakan Erdem, "Tanzimat Döneminde Kölelik", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, 2012, s. 628.

¹⁷⁰ Ş. Kurnaz, *age.*, s.30-31.

¹⁷¹ FannyDavis, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2009, s. 130-131.

¹⁷² Ş. Kurnaz, *age.*, s.32.

hayatını eleştirmektedir¹⁷³. Osmanlı toplumunda yer almaya başlayan gazete ve dergiler, her çeşit düşüncenin tartışıldığı bir arena haline geldi. 1860 yılında yayınlanmaya başlanan Tercüman-ı Ahval gazetesi Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* piyesini yayımladı. Şinasi, bu piyesinde aile içi ilişkileri ve bazı din adamlarını eleştirdiği için, Tercüman-ı Ahval ile Ceride-i Havadis arasında tartışma çıktı. Gazetesinde daha fazla özgürlük isteyen Şinasi, Tercüman-ı Ahval'den ayrılarak Tasvir-i Efkâr'ı çıkartmaya başladı. Namık Kemal'inde katkıda bulunduğu bu gazetede, Namık Kemal'in kadınların eğitimi ile ilgili kaleme aldığı *Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha* adlı makaleleri yayımlandı. Yine Namık Kemal kadının ezilmesine karşı çıkan *Aile* başlığını taşıyan makalelerini İbret gazetesinde yayımladı. Terakki gazetesinde ise; Avrupalı kadınların faydalandığı eğitimi Türk kadınlar için talep eden, evlilikteki kadının bu aşağı durumunu kınayan, kadının toplumsal hayata katılmasını teşvik eden pek çok makale yayınlandı. Bu gazetelerde kadın okuyucuların yazılarına da yer verildi¹⁷⁴.

Modernleşme sürecinde aile kurumunun değişim süreci tiyatroya da konu oldu. Oynanan piyeslerde ev içindeki kadının haklarını müdafaa eden, geleneklerin gereği olan görücü usulü evlilik ve boşanma ile ilgili mevzular titizlikle işlenmekteydi. Kadının kapalı bir çevre içerisinde sürdürdüğü haremlik-selamlık hayatı ve kaç-göç olayları piyeslere sıkça yansımaktaydı. Bununla beraber aile hayatı karakterinin değişmesi toplumsal değişmelerle beraber gerçekleştiği için toplumda batının etkisiyle meydana gelen her türlü değişim, tiyatronun konusu olmaktaydı. II. Meşruiyetle beraber aile konuları daha da genişleyerek, erkeği ile mücadele eden kadın tipine kadar uzandı¹⁷⁵.

Ailenin şekillenmesinde eğitimin şüphesiz özel ve güvenilir bir yeri vardı. Fakat Osmanlı toplumunda kız çocukları Tanzimat dönemi öncesi sadece dini eğitim veren mekteb-i sıbyana devam edebilmekle birlikte, yüksek öğretim olanağı sağlayan medreselere gidebilmesi söz konusu değildi. Kız çocukları daha çok annenin verdiği iptidai bir eğitimle hayata ve evliliğe hazırlanmaktaydı. Tanzimat dönemine gelindiğinde eğitimde yeni düzenlemelere gidildi. 1845'te ilan edilen Abdülmecid'in reform planı ile ilköğretim zorunlu hale getirildi ve mekteb-i rüştiyeler (ortaokullar)

¹⁷³ İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul, 2007, s. 20.

¹⁷⁴ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, çev. Ercan Eyüpoğlu, Ankara, 1982, s.54-55.

¹⁷⁵ Enver Töre, "Türk Ailesindeki Değişimin Tiyatromuza Yansımaları", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, Ankara, 1992, s.677-700.

kuruldu¹⁷⁶. Bu okullarda öğretim parasızdı. Bütün okul masrafları, öğrencilerin kitapları ve öğretim araç ve gereçlerinin temini devlete aitti¹⁷⁷. Bununla beraber kızlara yönelik eğitim faaliyetleri her ne kadar sınırlı düzeyde kalsa da bir takım yeni atılımlar da oldu. 1869 yılına gelindiğinde kız çocuklarının eğitimi konusu ülke sathında ele alındı. Abdülaziz devrinin güçlü nazırlarından Ali Paşa'nın batı tarzında eğitim uygulanması hususundaki ısrarı *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* kabul edilmesini sağladı. Bu nizamnamede, kız öğrencilerinin de eğitilmelerine resmen yer verilmekteydi. 1870'de ilk olarak Çapa'da sıbyan mektebi¹⁷⁸ ve sınav usulü ile öğrenci alan kız rüştiyeleri kuruldu. Kız rüştiyelerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 1872'de İstanbul'da darulmuallimat ve 1877'de ilk kız sanayi mektebi açıldı¹⁷⁹.

1868'de kadınlara yönelik yayın yapan Terakki gazetesi ilk defa yayın hayatına girdi¹⁸⁰. Kadınlara yönelik bu açılımlar basım hayatıyla daha da şekillenerek Osmanlı toplumunun dönüşüm sürecine katkıda bulundu. Bu süreç yeni bir okur ve yazar kitlesinin oluşması anlamına gelmektedir. Zira 1840-1860 arasında başlayan ve hala devam eden uzun vadeli kültürel değişimin liderleri bu okur kitlesinin içinden çıktı¹⁸¹.

Türk aile yapısının değişimi 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra hız kazandı. Memlekette esen hürriyet havası esareti kaldırmış olmasına rağmen birçok köle ve cariye hayatlarından memnun oldukları için konakları terk etmediler¹⁸². Bununla beraber Osmanlı kadınları II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamından istifade ederek batıdaki feminist akıma benzer bir hareketi benimsediler. Kadınlar yine bu yıllarda hayır derneklerinin yanı sıra feminist karakterli ilk dernekleri kurdular. Meşrutiyet feminizmi kadınların toplumsallaşmasında büyük bir etkiye sahip oldu. Kadının toplumsallaşmasında ilk hamle kadın-erkek eşitliğinin sağlanması olarak tezahür etmektedir. Savaşlar nedeniyle erkeklerin cephelere sevk edilmesi neticesinde oluşan istihdam boşluğunu, kadınlar doldurmaya başladı. Bu nedenle

¹⁷⁶ B. Caporal, *age.*, s.102.

¹⁷⁷ M. A. Ubıcinı, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, İstanbul, 1998, s.153.

¹⁷⁸ Perihan Onay, *Türkiyenin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Ankara, 1969, s.119.

¹⁷⁹ Dergide, bu okulların yetim olan kız çocukları için açıldığından bahsedilmektedir. Bkz. "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Deneği", S.2, 5 Nisan 1329, s.4; F. Davis, *age.*, s.65-66.

¹⁸⁰ Ş. Kurnaz, *age.*, s.39.

¹⁸¹ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, çev. Güneş Ayas, İstanbul, 2011, s.117.

¹⁸² Ercüment Kuran, "Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi", *Aile Yazıları- Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C.1, Ankara, 1990, s.365.

kadınlar kısa bir süre sonra çalışma hayatına girdi. Kadının toplumsallaşması geleneksel yapının çözülmesini de etkiledi¹⁸³.

Osmanlı toplumu dönüşüm sürecinde Türk ailesi olarak konak şeklinden yuva tipine geçmeye başlayınca, aile kanununda da yeni düzenlemelere gidildi. Aydınlar kadın meseleleri ile ilgili seslerini dünya harbinin sonunda ancak duyurabildiler. 1917’de İslam hukukunun bazı esaslarına da yer verilen Aile Hukuku Kararnamesi hazırlandı¹⁸⁴. Bu hukuki metin muhteviyatı bakımından; siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve hukuki içeriğe sahip kapsamlı bir metin olması yönüyle dikkat çekmektedir¹⁸⁵. Kararnamede yer alan önemli hususlar ise şunlardır:

Evlenme işlerine devletin karışabilmesi esası getirildi. Hukuki olarak nişanlılığın evliliğin başlangıcı olmayacağı, kadının 17, erkeğin 18 yaşından önce evlenemeyeceği, devlet memuru önünde yapılmayan evliliğin geçersiz sayılacağı yönünde aile hayatı yeniden tanzim edildi. Erkeğin ikinci bir eş alması ilk eşin rızasına bağlandı. Talakı gerektiren meseleleri düzeltmek için aile meclisleri kuruldu¹⁸⁶.

Alınan bu kararlar çeşitli fikri çevreler tarafından farklı şekilde algılandı. Her bir akımın öncüsü sayılan insanlardan farklı tepkiler geldi. Çokeşliliğin sınırlandırılması hususu, İslamcılar tarafından tepkiyle karşılandı. Buna karşılık kararname, batıcıları ve Türkçüleri de tatmin etmedi¹⁸⁷.

Aile yapısına getirilen bu hukuki düzenlemeler hiçbir cihetle kendisini dini hükümlerin etkisinden kurtaramadı. Fakat batılılaşma sürecinde eski ve yeninin bir arada mevcudiyetini muhafaza ettiği düalist bir yapı ortaya çıktı. Bununla beraber bu hukuki düzenlemeler İsviçre Yurttaşlık Yasası’nın süreç içerisinde benimsenerek 1926’da Türk Medeni Kanunu’nun kabul edilmesine kadar sürececek çalkantılı bir döneme sahne oldu.

Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde geçirdiği sessiz ve bir o kadar da güçlü dönüşüm, aile yapısını temelden değiştirme ve yeni bir şablona oturtma

¹⁸³ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Ankara, 1992, s.234.

¹⁸⁴ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Türklerde Aile İçtimâiyatı”, *Aile Yazıları- Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C. 1, Ankara, 1990, s.18.

¹⁸⁵ Mehmet Ali Ünal, “1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”, *Aile Yazıları- Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C.1, Ankara, 1990, s.382.

¹⁸⁶ Z. F. Fındıkoğlu, *agm.*, s.18. Kararnamenin hükümleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Z. F. Fındıkoğlu, “Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi”, *Aile Yazıları-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, C.2, Ankara, 1990, s. 36-54.

¹⁸⁷ B. Caporal, *age.*, s.123-24.

imkânı elde etti. Genel olarak geniş aile tipine sahip olan ve baba soyuna dayalı Türk aile yapısının yerini, kadının ön plana çıkarıldığı, geleneksel yaptırımların altında ezilen kadının hukuki haklarının iadesiyle kadınlığın yeniden canlandığı bir yapıya bıraktı.

Toplumun temelini teşkil eden aile kurumu, okuyan yazan ve fikri açımlar gerçekleştiren kişiler ve zümreler tarafından edebiyata, tiyatroya ve basına taşındı. Geleneksel aile yapısının romanlarda, piyeslerde, gazetelerde ve dergilere yer alan karakterlerle hiciv edilmesi, zamanla olağan bir durum halini aldı. Bu nedenle geniş bir kitle tarafından ele alınan aile kurumu kadınların toplumsallaşmasıyla yeni bir çehre kazanmış oldu.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME SÜRECİNDE AİLE KURUMU

2.1. Geleneksel Aile Anlayışına Bakış

Tanzimat dönemiyle birlikte yayın hayatına giren birçok gazete ve dergide aile kurumu ile ilgili çeşitli makale ve yazıların kaleme alındığını görmekteyiz. Bu yayınlarda öncelikle toplumun temeli olarak görülen aile kurumunun gerçek bir ihtiyaç mı? Yoksa bir mecburiyet mi? olduğu tartışılmış ve bu soruya cevap aranmaya çalışılmıştır. Ancak tartışma bu soruyla da sınırlı kalmış değildir. Modernleşme sürecine giren her toplumda olduğu gibi, Osmanlı toplumunda da aydınların öncülüğünde geleneksel kurumlar, modern değerler ölçeğinde yeniden ele alınarak sorgulandı. Bu bağlamda geleneksel Türk aile yapısı da bu eleştirilerden nasibini aldı.

Modernist anlayışta da geleneksel anlayışta olduğu gibi, aile toplum hayatının vazgeçilmez bir kurumudur. Ailenin varlığı, geçmiş ile gelecek arasında manevi bir bağ meydana getirmesi cihetiyle toplumun istikbali için elzemdir. Gelecek ne suretle parlak hazırlanırsa, aile de gerçek kaynağına o kadar ulaşacaktır. İnsanların hayatı için gelecek ne derece önemliyse, milletlerin geleceği için de o derece önemlidir. Dolayısıyla aile kurumunun varlığı, milli hayatın korunmasını da temin etmekteydi¹⁸⁸.

Osmanlı modernleşmesine destek veren kadın aydınların, aile kurumunu önemsemeleri yanında, geleneksel aile yapısına yönelik yaptıkları ciddi eleştirileri dikkat çekmektedir. Kadın yazarlardan Aliye Cevat, aile kurumuna gereken önemin verilmediğini ve evliliklerin daha çok geleneklere bağlı kalınarak yapılmasının aile içi mutsuzluklara sebep olduğunu düşünmektedir. Evlilik için bir ahlak ve toplum kanunu oluşturulmalıdır. Her ne kadar evlilik doğal bir oluşum olsa da, gerekli şartlar olmadığı zaman evliliğe gerek yoktur. Evliliğe adet gözüyle bakılması yanlış bir düşüncedir. Daha evliliğe adım atmadan, girilecek yolun önemli olup olmadığını iyi düşünmek gerekir. Aksi takdirde aile içerisinde çeşitli sıkıntılar baş gösterecektir ki, bu durum hem topluma hem de kadına zarar vereceğini¹⁸⁹ savunmaktaydı. Yani

¹⁸⁸ Aliye Cevat, "Aile-1", S.37, 10 Mayıs 1329, s. 2.

¹⁸⁹ Aliye Cevat, "Aile-2", S. 40, 13 Mayıs 1329, s. 3.

evliliğin bir adet olarak görülmesi ve sıradanlaştırılmasına karşı çıkararak, evliliğin duygusal ve mantık temelli olmasına işaret etmekteydi.

Emine Seher Ali, aile yapısındaki çözülmeyi daha çok cehalete dayandırmaktadır¹⁹⁰. Eğer aile içerisinde kadın ve erkek arasında sürekli kavga, gürültü ve patırtılar meydana geliyorsa, böyle bir aile hayatının kabul edilemeyeceğini düşünmektedir. Kadın ve erkeğin cehalet içerisinde olduklarını ve hayatı nasıl sürdüreceklerini dahi bilmediklerini, çocukların da bu durumdan olumsuz etkileneceklerini ileri sürmektedir. Yazarın aile hayatını etkileyen diğer bir sorun olarak da sokakları görmekte. Sokakların ahlaksızlık ocağı haline geldiğini ve ahlakı bozulan çocukların ne ailesine ne de vatana ve millete faydalı olamayacağına vurgu yaparak, sokaklarda vuku bulan her türlü ahlaksızlığın önüne geçilmesi ve kaynağının kurutulması gerektiğini¹⁹¹ önemle ifade etmektedir.

Modernleşme süreciyle başlayan toplumsal dönüşüm, aile hayatındaki bu eleştirileri de beraberinde getirdi. Geleneksel anlayışlara karşı başlatılan bu eleştirel bakış gün geçtikçe dozajını artırmaya devam ederek toplumda var olan adetlerin değişmesi üzerinde yoğunlaştı. Bu hususta Seniye Ata'nın evliliğe hazırlık ve evlilik adetlerine yönelik yaptığı eleştiri dikkati çekmektedir. O konu hakkında özetle şunları ifade etmektedir: Genç bir kızın fikri, arzu ve istekleri sorulmadan hiç tanımadığı bir erkeğin karşısına çıkarılarak ve beğenisine sunulmaktadır. Eşlerin birbirlerini tanıma imkânı bulmadan sadece şekle bakarak karar vermeleri uyumsuz bir aile oluşumunu da beraberinde getirmektedir. Sadece zahire bakılarak eş seçiminin yapılması yanlış olduğu gibi, evliliğe maddi menfaat yönünden yaklaşılması da yanlıştır. Asıl maksadından uzaklaşmış olan çeyiz, ağırlık, yüz görümlülüğü gibi kıstaslar dikkate alınarak evliliğe karar verilmektedir. Zira aile mutluluğu, toplumda rekabet haline dönüşen çeyiz fazlalığıyla ölçülmektedir. Her ne kadar şeref sayılsa da, ne çeyiz ne de ağırlıklar tek başına aile saadetini temin etmemektedir¹⁹².

S. Ata bir başka makalesinde de; toplumumuzda evlilik öncesi bir kadın ve erkeğin görüşmesi, tanışması, birbirlerini tanımaları dini kaidelere dayandırılmasına

¹⁹⁰ “Evvelâ bizde hayât-ı aile yoktur. Eğer daimâ münâza‘alar, gürültü ve patırtılarla geçen veya zehirlenen hayâta hayât-ı aile nâmı verilebilirse biz ma‘a'l- memnûniye kabul ederiz. Fakat cehâlet kadını da erkeği de pençesi altına almış olduğundan dünyâda ne sûretleimrâr-ı hayât edileceğini hiç biri bilmez. Çocuklarda böyle yetişir. Kız ise zevcine nasıl mu‘âmele edeceğini aksi bir sûrette öğrenir ahlâkı bozulur”. Bkz. Emine Seher Ali, “Çocuklarımız”, S. 29, 2 Mayıs 1329, s.1.

¹⁹¹ E. S. Ali, “Çocuklarımız”, s.1.

¹⁹² Seniye Ata, “Türk Kadınlarına Aile-2”, S. 72, 14 Haziran 1329, s. 3.

rağmen, bu adet ve usullerin dinden kaynaklanmadığını ifade etmektedir. Kanaatlerin aksine, İslam dini kadınların hukukunu koruduğunu ve tesettürün gerçek manasının anlaşılması ile bu yanlış itikat ve usullerin kendiliğinden ortadan kalkacağını savunmaktadır¹⁹³.

A. Cevat'ın açık olarak ifade edemediğini S. Ata açığa vurarak, görücülüğe karşı çıkmakta ve evlilik öncesi eşlerin birbirlerini yeterince tanımamalarının çiftlerin aile saadetini olumsuz etkilediğini söylemektedir. Yani evlilik öncesi eşlerin birbirini tanınması gerektiğini ve İslam dininin buna engel olmadığını savunmaktadır ki, bu düşünce geleneksel anlayışa indirilen önemli bir darbedir. Yine evliliğe dair adetlere ve evliliğin maddi planda düşünülmesine itirazda bulunması da, geleneklere karşı çıkışta önemli bir adım teşkil eder.

Maddi menfaate dayalı evliliğe itiraz eden bir başka kadın yazar Mukadder İrfan'dır. Onun itirazı bununla da kalmamakta, para karşılığı kızların daha çocuk yaşta olmalarına rağmen evlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Evlilikte aranması gereken kıstaslara önem verilmeden, sadece maddi zenginliğe dayalı bir evlilikten aile saadetinin beklenemeyeceğini vurgulamaktadır¹⁹⁴. Dolayısıyla aile kavramının gereği kadar anlaşamadığı ve mutlu olmak için yapılan evliliklerin nasıl mutsuzluğa yol açtığı görülmektedir. Oysa evliliğin yürümesi ve intizamı için uyum şarttır. Sadece şekle bakılarak yapılan evliliklerin sonucu çoğunlukla mutsuzlukla ve hatta ailelerin parçalanmasıyla sonuçlanmıştır.

Osmanlı geleneksel aile yapısına yapılan eleştirilerin en tartışmalı konularından birisi, çok eşle evlilik ve akraba evliliğidir. Bu hususta A. Cevat, toplumda mevcut olan bir inancı öncelikle eleştirerek konuyu ele almaktadır: “Güya zevce ne kadar çok olursa o kadar çok nüfus hâsıl olurmuş!”. Oysa bu düşünce, erkeği bedenen kuvvetten düşmesin eve bunun sonucu olarak da neslin kesilmesine yol açmasına sebep olacaktır. Fıkhî bir teamül olarak bu anlayış, İslam dininde her ne kadar mevcut olsa da belli kurallara dayandırılmaktadır. Bu teamülün Arabistan'ın sıcak iklimine bağlı bir zaruret hatta kesin bir mecburiyet iken, Osmanlı aile

¹⁹³ S. Ata, “Türk Kadınlarına ve Aile-4”, S. 78, s.2.

¹⁹⁴ “Meselâ on dört yaşındaki bir nev-bahâr-ı nûr-resîdeyi elli altmış yaşında bir erkeğe zenginliği hasebiyle tervîc ederiz. Bir kere insâf ile düşünelim. Henüz nîk ü bedî' tefrik edemeyerek hayâtının ilkbahârına resîde olan zevce, hayâtının acı ve tatlı ızdırâbına göğüs gererek mevsim-i hazâna ermiş ellilik bir ihtiyârla nasıl bir sa'âdet-i aile teşkil eder”. Bkz. Mukadder İrfan, “Bizde Aile Teşkili”, S.65, 7 Haziran 1329, s.3.

geleneğinde böyle bir ihtiyaca gerek bulunmamaktadır. Hatta böyle bir anlayışın mevcut olması, aile kurumunun büyük ölçüde yıpratılmasına sebep olmaktadır¹⁹⁵.

A. Cevat çok eşliliğe karşı çıkarken, dönemin hassasiyetlerini de dikkate alarak bu hususta herhangi bir dini tartışmaya girmekten kaçınmaktadır. Arabistan'daki çok eşliliği ise, sadece iklim şartlarına dayalı bir zaruri durum olarak ifade etmektedir. Osmanlı toplumunda çok eşliliğe bir ihtiyacın olmadığını söylemesine rağmen, bu düşüncesini destekleyecek gerekçeleri ya da tarihi ve kültürel arka planı ortaya koyamamaktadır.

Geleneksel aile yapısında bir başka meselede cariyelik meselesidir. Meliha Cenân, cariyelik meselesini çok eşle evliliğin bir getirisi olarak ortaya çıktığını ve temelde kadının olması gereken mevkie layık görülmemesinin bir sonucu olduğunu düşünmektedir. Hatta kadının toplumdaki yerinin bu denli düşürülmesinin, aslında bir bütün olarak toplumun ilerlemesine ve yükselmesine de engel olduğunu savunmaktadır¹⁹⁶.

M. Cenân, cariyeliği kadın hakları yönünden eleştirmesi önemli bir bakış açıdır. Onun itirazı, toplumda var olan erkek egemenliği anlayışına yönelik olup, erkek nazarında kadının aşağı mertebede görülmesi ve erkeğin şehvi ihtiyaçlarını karşılayan bir araç olarak bakılmasının çarpıklığına dikkat çekmektedir.

Türk modernleşmesinde, toplumun dönüşüm sürecine etki eden başlıca gelişmelerden biride batı toplumlarında meydana gelen gelişmelerdir. Bu gelişmelere bağlı olarak toplumlararası etkileşim, aile kurumu üzerinde de çeşitli tesirleri olmuştur. Bu hususta Atiye Şükran, Fransa'da içki tüketiminin artmasına paralel olarak Osmanlı topraklarında da içki tüketiminin artışına işaret etmektedir. Artık meyhaneler büyük ölçüde dolmakta ve sefahat gün geçtikçe artmaktaydı ki, burada zaman geçiren erkekler eve geç vakitlerde dönmekteydi. Bu durumdan aile bireyleri, özellikle de çocuklar menfi olarak etkilendiklerini yazmaktadır¹⁹⁷. Neticede aile kurumu bir kez daha yara almaktaydı.

Aile kurumu mevcut rolünü yerine getirememesi daha çok kadınları ve çocukları perişan etmekteydi. İçkiye ve eğlenceye müptela erkeklerin bu denli umursamaz ve vurdumduymaz tavırları, aile kurumunu ağır aksak bir hale getirdi. Çünkü geç saatlere kadar baba yolu bekleyen çocuklar, eş yolu bekleyen kadınlar

¹⁹⁵ Aliye Cevat, "Aile-3", S. 43, 16 Mayıs 1329, s. 2.

¹⁹⁶ Meliha Cenân, "Cariye Meselesi", S. 32, 5 Mayıs 1329, s. 2.

¹⁹⁷ Atiye Şükran, "Kocalara İnsaf!", S. 44, 17 Mayıs 1329, s. 2.

senelerini tüketmekteydi. Bu olumsuzluklara rağmen kadının her anlamda suçlu görülmesi meseleyi mecrasından uzaklaştırmaktaydı. Bu duruma isyan eden Aziz Haydar, “Kadınlar tembel, kadınlar haylaz, kadınlar dedikoducu, kadınlar beceriksiz, kadınlar câhil, hulâsâ kadınlar fenâ... Tamamen fenâ! Fakat...”¹⁹⁸ diyerek, modernleşme sürecinde yer alan Osmanlı kadının haklı tepkisini dile getirmektedir.

Burada dikkat çeken önemli bir meselede, toplumda kadının eğitimsiz bırakılması hususudur. Bu konuda Nesrin Salih’in eleştirisi dikkat çekmektedir. Osmanlı geleneksel aile yapısında kadının eğitimi sadece birkaç ayet ve namaz surelerini öğretmekten ibarettir. Onlar için kadının okumasına, öğrenmesine gerek yoktur. Çünkü kadının vazifesi; kocasının her sözünü dinleyen, her türlü dayığına razı gelen hatta bunu tevekkülle karşılayan, kayınvalidesinin, kayınpederinin ve kayınbiraderlerinin hizmetine koşmaktır¹⁹⁹.

Yazarın da ifade ettiği gibi, geleneksel anlayışta kadının eğitimden yoksun bırakılması, aile içerisinde kadının bir hizmetçi veya bir kul olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Elbette kadının aile içerisinde bu şekilde bir muameleye maruz kalması sebebiyle, sevgi ve saygıya dayalı bir aile yapısından söz etmek pek doğru olmayacaktır.

Dönüşüm süreci yaşayan bir toplumda geleneklerin bu denli eleştirilmesi olağan bir durumdur. Bunun bir neticesi olarak aile yapısı da eleştirilmiş mevcut aile yapısı ile olması gereken aile yapısı arasında mukayeselere gidilmiştir. Bu eleştirel süreç modernleşmeyle paralel olarak gittikçe güçlenmiştir.

2.2. Evlilik

Evlilik, iki kişinin bir araya gelmesi ve aralarında hukuki bir bağın meydana gelmesiyle oluşan bir kurum olup, yeni doğacak bir aile yapısının da temelini oluşturmaktadır. Bir aile yapısı, esas olarak bir toplumun küçük bir modelidir. Güçlü bir toplumun oluşması, ancak güçlü bir aile yapısının var olmasıyla meydana gelir. Bunun ön koşulu ise karı-koca arasındaki dengede yatmaktadır.

Gerçek bu olmasına karşın, yakınçağa kadar çoğu toplumlarda olduğu gibi, Türk toplumunda da ataerkil aile anlayışı söz konusuydu. Hatta modernleşme sürecinin ilk zamanlarında dahi, Osmanlı toplumunda kadından daha çok erkekler lehinde gelişmelerin olması, kadınların tepkisine sebep oldu. Artık onlar, toplumda

¹⁹⁸ Aziz Haydar, “Bizde Hayat-ı Aile”, S. 27, 30 Nisan 1329, s. 2.

¹⁹⁹ Nesrin Salih, “Türk Kızları”, S. 52, 25 Mayıs 1329, s. 2.

ve aile içerisinde kadının arka plana itilmiş olmasını kabullenemiyorlardı. Osmanlı kadınları hak aramakta kararlıydılar ve hak arayışı için örgütlenmelere dahi giriştiler. İşte bu hak arayışında, önemli hizmetlerde bulunan ve kadınların duygularına sözcülük eden Kadınlar Dünyası dergisi etrafında birleşen kadınlar olmuştur. Dergide çeşitli kadın yazarlar tarafından, toplumda yaşanan dönüşümle beraber mevcut aile yapısının da bir dönüşüm yaşamasını ve aile içerisinde kadının rolünün, erkekle eşit olmasına yönelik yazılar kaleme almışlardır. Bu yazılarda kadın yazarların evlilik hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Matmazel Eliz kadınlar âlemindeki ihtiyaç duyulan değişimi kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir. Ona göre aile teşkilatının esası kadın olarak görülmektedir. Bu nedenle kadına gereken kıymet verilmeli, kadın ilim irfan sahibi olmalıdır ki aile teşkilatında bir intizam olsun. Buna paralel olarak toplum hayatının da güçlenmesi mümkün olacaktır²⁰⁰. M. Eliz bir milletin ilerlemesini kadınların cehaletten kurtarılmasına bağlamaktadır. N. Salih bir yazısında, aileyi iptidai bir heyete benzetererek, aile teşekkülüne sahip çıkılmasının önemine vurgu yaparak, kadının aile içerisindeki rolü itibariyle ele alınacak mefhumun kadın olduğunu ifade eder. Bu yazıda şu hususlar dikkat çekmektedir: “Erkekle kadının yekdiğeriyle birleşmesinden husûle gelen heyettir. Binâenaleyh en mühîm tenkidât ile en sağlamaştıracağımız kısım âile olmalıdır. Vâkî’â âile ile bir devlet ve bir heyet-i ictimâ’iyye arasında daha muhtelif birtakım heyetler varsa da âilenin metâneti, sıyâneti ile bunlar kolaylıkla kuvvetleştirilebilir. Ben onun için her şeyden evvel bizde bir âilenin pâyidâr olmasına, bir âile hayâtı başlamasına taraftarım. Âile hayâtı âile nâmı, âile şöhreti lâzımdır. Ve onun nâmını, şöhretini pâyidâr edecek mini mini yavrular çocuklarımızdır. Çocuk ilk gıdâyı ilk mâyayı anasından alır ve esâslı terbiye yine ana tarafından verilir”²⁰¹.

Toplumsal dönüşüm İstanbul’da eğlence mekânlarını artırmış ve gençlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Aile kutsallığını zedeleyen bu durum menfi sonuçlar doğurmuştur. Bu yolla evlilikten kaçınan gençler evlilik kurumundan uzaklaşmışlardır. Bu durumda toplum hayatının bozulması pek tabiidir²⁰².

Toplumun bozulmasıyla aile hayatında ortaya çıkan aksaklıkların kaynağı olarak ortaya konan eleştiriler her ne kadar iç içe olsa da kadın da bu eleştirilerden

²⁰⁰ Matmazel Eliz, “Kadınlık Aleminde İhtiyac-ı İnkılâb-1”, S. 13, 16 Nisan 1329, s. 2.

²⁰¹ Nesrin Salih, “Türk Kızları”, S. 66, 8 Haziran 1329, s. 3.

²⁰² Gülsel Sürücü, *Osmanlı Kadın Dergilerinden Kadın Dünyası*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s. 65.

nasibini almıştır. S. Ata bir makalesinde bazı Osmanlı hanımlarını şu şekilde eleştirmektedir:

“Mamafih bunda bizim de, kadınlarımızın da kabahati yok değildir. Dimağı baba ve annesinin seyyie-i i‘tikadıyla inkişâf edememiş kadınlarımızın bir kısmını da sâfiyet ve samimiyetleri aldatıyor. Bunlar iktisâb ettikleri terbiye- iktizâsı, erkeklerine muti’ ve munkât olabileceklerini ve buna mukabil erkeklerinin de kendilerini memnun ve mes’ut edeceği fikrine sâhib oluyorlar. S. Ata’nın bu eleştirisi daha çok tahsil görmemiş kadınlar üzerinedir. Tahsil görmüş kadınlar ise nasıl olursa olsun kendi iktidar ve meziyetleriyle erkeği yola getirebileceklerine dair inançlarından dolayı eleştirilmişlerdir²⁰³. Oysa evlilik iktidar meydanı değildir, her eş kendi kabiliyetlerine ve mizacına uygun kişilerle evlenmelidir. Bu durumun aksi halinde her iki çiftin de kendisini nahoş bir durumdan kurtarması imkânsızdır.

Dergi yazarları tarafından Osmanlı toplumunda aile hayatının içine düştüğü bu olumsuz durumun nedenleri sorgulandığı gibi aynı zamanda çözüm önerileri sunulmaktadır. Tüm kurumlarda olduğu gibi aile kurumunda da geri kalmışlığın ve sefaletin kaynağı tembellik ve cehalete bağlanmaktadır. Aile yapısının intizamı için çalışmanın gerekliliği üzerinde durulurken kadın ve erkeğin herhangi bir ayrıma tabi tutulmamasının önemine vurgu yapılmaktadır. Öyle ki derginin imzasını taşıyan bir makalede aile bir şirkete benzetilmektedir. Bir şirketin prensiplerinin yerine getirilmesi nasıl gerekliyse ailedeki kurallara da öyle riayet edilmelidir. Makalede aile yapısı şirkete şu yönüyle benzetilmektedir:

“Aile demek ne demek? Ufâk bir şirket değil midir? Bu şirketin reisi olduğu gibi ufâklı büyüklü a‘zası da vardır. Bunlar ayrı ayrı kudretleriyle mütenâsib çalışmazlar mı? Ayrı ayrı kazanç getirüb, şirkete bırakmazlar mı?”²⁰⁴. Bu makalede aynı zamanda kadınların da çalışarak şirkete dâhil olmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Dergide temelleri sağlam bir evlilik yapmak için iki şart ileri sürülmektedir. İlk şart kadın ve erkeğin ilişki içinde olmalarını temin etmek ve bu durumu halk nazarında sıradanlaştırmak, diğer bir şart ise bunu iyi bir eğitim ve terbiyeden sonra gerçekleştirmektir. Bu şartlardan hangisinin daha çabuk asıl maksada ulaştıracağı tartışılmakta, bunun için ise ilk önce kadın ile erkeğin münasebet içinde

²⁰³ S. Ata, “ Türk Kadınlara ve Aile-3”, s.2.

²⁰⁴ “ Her Aile Bir Şirkettir”, S.31, 4Mayıs1329, s. 1.

bulundurulması ve birbirlerini gördüklerinde bu durumun tabii bir hal almasının sağlanması ifade edilmektedir.

Evlilikte aranması gereken diğer bir husus ise denklik meselesidir. Mukadder irfan sağlıklı bir evliliği kadın ve erkeğin gerek tahsili gerekse ahlaki yönüyle uyumuna bağlamaktadır. Bu nedenle irfan seviyesi yüksek bir erkekle cahil bir kadının evlenmesi aile uyumunu olumsuz etkileyeceğinden farklı vilayetlerdeki gelenek ve görenekler birbirinden farklı olan çiftlerin dahi uyumuna dikkat edilmesi şarttır. Bu nedenle M. İrfan mutlu bir evlilik için gayretle çalışılmasına özellikle vurgu yapmaktadır²⁰⁵.

Kadın erkek arasındaki uyumun tespiti ise birbirlerini görüp tanımalarına bağlıdır. Oysa Osmanlı toplumunda yer almayan ciddi bir olgu kadın ile erkeğin bir arada yer almamasıdır. Bu durum günümüze kadar etkisi devam eden ilginç bir süreçtir. Bu hal endüstrileşme süreciyle kadın ve erkeği birlikte mücadele etmeye itmiştir²⁰⁶. Fakat bu süreç Osmanlı sosyal hayatına geç girmiştir. Bu sürecin sonuçları ise toplumun mevcut kurumlarını etkilemiş, aile kurumu da bundan etkilenmiştir. Netice itibariyle kadın ve erkeğin birlikte yer almadığı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı toplumunda birbirlerini yeterince tanıyamayan kadın ve erkeğin hukuku anlaşılacak üzere zayıf olup gitmiştir. Kadın çalışma hayatında yer almadığı gibi aile içinde de yeterince bir kıymete sahip olmaması, kadını erkekler nazarında değersiz kılmıştır. Oysa başta aile olmak üzere hayatın her kademesinin düzene girmesi için ortak çalışmalı, kadın da çalışma hayatına girmelidir. Böylece tembellikten kaynaklanan rahatsızlıklar ortaya çıkmayacak ve belirli bir düzen meydana gelecektir²⁰⁷. Tembelliğin terk edilmesine bağlı olarak cehaletin azalmazıyla oluşan boşluğu, ilim irfan alacaktır. Bunu Kadınlar dünyası şu şekilde izah etmektedir:

“Hayatımızı tanzim için evvelâ cehâleti atmak, sonra ‘atâleti terk eylemek lazımdır. Bugün kaçımız, zevçlerine hüsn-i suretle bakıyor? On nüfusu olan bir hâneyi bir insan idâre etmeye muktedir midir? Şüphesiz ki hayır...”²⁰⁸.

Bu bağlamda M. Cenân evlilikte kadını eşinin muavini olarak görmekte kadının çalışması gerektiğine ve her açıdan eşine yardım etmesinin önemine vurgu

²⁰⁵ Mukadder İrfan, “Bizde Aile Teşkili”, S.65, 7 Haziran 1329, s. 4.

²⁰⁶ İ. Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s.158-160

²⁰⁷ “Lüzum-ı İttihâd Teşrik-i Mesai”, S. 29, 2 Mayıs 1329, s. 1.

²⁰⁸ “Teşebbüste Azim Lazımdır”, S. 44, 17 Mayıs 1329, s. 1.

yapmaktadır. Osmanlı Hanımları tarafından hayatın müşterek olarak telakki edilmesi kadını hak arayışına itmiştir. Her cihetten kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadının ailedeki konumunu sabitleştirmeye ve dengelemeye çalışması, aslında kendisi için toplumda bir statü arayışıdır. Büyük bir toplumun dönüşüm sürecinde kadınların bu arayışı toplum gibi aile yapısı açısından da sancılı geçmiştir. Her ne kadar bu olması gereken bir durum ise de çetin bir mücadeleyi beraberinde getirmiştir. Kadınlar da kendisini bu mücadelenin içinde bulmuş, toplumu ve toplumdaki mevcut yerini sorgulamıştır. Aile yapısı ile beraber gelenek olarak ortaya çıkan bir dizi evlilik adetleri de ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

2.2.1. Evlilik Adetleri

Osmanlı toplumunda evlilik bazı gelenek ve göreneklere göre gerçekleşmekteydi. Dergide bazı yazarlar gelenek ve göreneklere göre gerçekleşen bazı evlilik adetlerini kaleme almaktadır. Eş seçiminden Gelin adayının damat evine getirilmesine kadar geçen süreçte uygulanan bu adetler dergide ciddi bir şekilde eleştirilmektedir.

Evlilik sürecinde gerçekleşen görücülük geleneğine dergide ilk defa Mükkerem Belkıs eleştirel bir bakış getirmektedir. M. Belkıs Kadın ve erkeğin birbirlerini tanımadan evlendirilmesine karşı çıkmaktadır.

“Bir genç kızın vakti geldi mi bir görücü gelir. Kız da dükkândaki mal gibi, görücü hanımın önüne konur. Hanımefendi evirir, çevirir; ya beğenir, ya beğenmez”²⁰⁹ diye ifade eden M. Belkıs görücülüğün işleyiş şekline de dikkati çekmektedir. Farklı tabiat ve mizaca sahip çiftlerin başkalarının istek ve zevkine göre bir araya getirilmesinin mahsurlarını ise şu şekilde ifade etmektedir:

“...başka başka tebâyi‘ ve emzicede bulunan iki fert yekdiğerinin ruhlarına vâkıf olmaksızın ve çok kere cebr ile izdivâc ettiriliyor.Artık bu ‘âileden hayır gör!...’²¹⁰.

Görücülük usulüyle yapılan bir eş seçiminde tarafların birbirlerini tanıması imkânsızdı. Bu nedenle ağır eleştirilere maruz kalan bu geleneğin aslında fiili ciheti eleştirilmektedir. Çünkü var olan bu gelenekte kız ve erkek komşulardan sorulur. Oysa komşuların vereceği bilgi çiftlerin birbirini tanımalarına yetmeyecektir. Ancak zahiri bir takım bilgiler edinilebilir, bu da sağlıklı bir evliliğin ilk şartı değildir.

²⁰⁹ M. Belkıs, “Görücülük”, S. 58, 31 Mayıs 1329, s. 3.

²¹⁰ M.Belkıs, “Görücülük”, s. 3.

Evlilik kurulurken anne baba, teyze, hala gibi evin büyüklerinin erkeğe eş seçmesi diğer bir eleştiri konusudur. Bu usul ile yapılan eş seçiminde eşlerin birbirini görmesi tanınması mümkün olmadığı için Fatma Zerrin tarafından da eleştirilmektedir. F. Zerrin makalesinde:

“Ne garib, garib değil hâzin, birbirlerini hiçbir zaman görmedikleri, anlamadıkları halde günün birinde iki genç yabancı ellerin delâletiyle nikâhlanmış bulunurlar. Sonra da bu nikâhta keramet varmış...”²¹¹ diyerek toplumdaki yanlış itikatların mevcudiyetini de konu almaktadır.

Evliliğin zahire dayandırılmasına diğer bir şikâyet de S. Ata'dan gelmektedir. Bir eşya gibi evlenecek genç kızın her yerine bakılması eleştiren S. Ata kadınların bu durumdan oldukça bezgin olduklarını ifade etmektedir. Ellere tırnaklara bakılması, dişlerin incelenmesi, boyunun ölçülmesi vesaire... Bu tür bir yaklaşım kadın onuru için de son derece kırıcı ve inciticidir. Kadınların satılık bir eşya gibi incelenmesi eleştirilmekte bu şekilde yapılan şekli bir evliliğin herkesi bedbaht edeceğine vurgu yapılmaktadır.²¹²

Görücü karşısına çıkmış bir kızın beğenilmeme ihtimalide vardır. Bu durumu Sitare Eşref şu şekilde özetlemiştir:

“...Görücü gözleri ne de keskindir. Şua-i tecessüleri yüreğimize kadar işler, beğenmez ve giderler”²¹³. Bu fiili durumun genç kızın ruh dünyası için yıpratıcı yönünü değerlendiren S. Eşref bu duruma makalesin de ayrıntılı olarak yer vermektedir.

M. Osman Osmanlı toplumunda geniş aile tipine münhasıran kayınvalidesiyle birlikte yaşayan gelinlerin usul gereği kayınvalideleri tarafından beğenilmesini:

“...Ben erkek annelerinden çok def'alar işittim, “Daima oğlumla oturacak değil ya, benimle oturacak!” diye kendilerine esir olabileceği intihâbda tereddüd etmiyorlar.”²¹⁴ Şeklinde değerlendirmektedir. Yine aynı yazıda Bazı kayınvalidelerin sevaba girmeyi, bazılarının ise gelinin yetiştirilmesinde rehber olmayı kendilerine vazife bildiklerini ifade etmektedir. Kayınvalidenin Osmanlı aile yapısında oynadığı rolün tespiti açısından da bu makalede yer alan bilgiler ehemmiyet arz etmektedir.

²¹¹ Fatma Zerrin, “Kardeş Mektupları”, S. 142, 9 Mart 1330, s. 10-11

²¹² Seniyeye Ata, “Türk Kadınlarına Aile-2”, S. 72, 14 Haziran, 1329, s. 3.

²¹³ Sitare Eşref, “Mağduriyet-i Nisvan”, S.78, 20 Haziran 1329, s. 3.

²¹⁴ S. Ata, “Türk Kadınlarına Aile-2”, s.3.

Görücülük usulünün dini kaidelere uygun olup olmadığı diğer bir eleştiri konusudur. M. Osman Görücülük usulünün çıkış noktasını:

“...görücülük bizde bir emr-i şer’i ile mi, yoksa bir ‘âdet-i kadime olduğu için mi icrâ ediliyor, işte burası düşünülüyor veyahut düşünmek istenilmiyor.”²¹⁵

Şeklinde değerlendirmektedir. Görücülüğün bir teamül mü yoksa bir gelenek mi olduğu tartışılmakta bunun taassuptan kaynaklandığı ifade edilmektedir Hatta A. Cevat bunun tamamen adetlerden kaynaklandığını iddia etmiş, böyle bir usulün cahilane bir taassup olarak dine karıştığını ifade etmiştir. Konuyu daha da detaylandırarak kendi dinimizin hükümlerini bilmemekle bir eleştiri kapısı daha açmıştır. Görücülüğün Kalkmasını İsteyen A.Cevat fikirlerini:

“Ben en ziyâde şunu teessüf ediyorum ki biz daha kendi dinimizin ahkâmından bî-haberiz... Biz yalnız namaz kılalım da, oruç tutalım da İslâmiyetin ahkâmını icrâ etmiş olalım. Oh ne ‘ala! Netice: görücülük kalkmalıdır. Muaşaka ayıp değildir”²¹⁶. Şeklinde izah eden A. Cevat bu meselenin tartışılması gerektiğini düşünmektedir.

Bu âdetin kaldırılmasını savunanlar yanı sıra devam etmesini isteyenler de vardır. Görücülüğün kaldırılması fikri bazı kadın okuyucuları tedirgin etmiştir. Ayşe Sıdika, A. Cevat’a cevaben gönderdiği bir makalede:

“Muta’assub ve muta’asıbalar ne derlerse desinler, cümlesinden başlayıp muaşaka ayıp değildir kelamıyla neticelenen sözleriniz baştan aşağıya kadar tenkid ve itiraz götürür mebâhisten ise de bendeniz size şimdilik itirazlarımı yazacak değilim”²¹⁷ ifadeleriyle A. Cevat’tan izah istemiştir. Toplumun bu meseleyi kabullendiği takdirde tedbirlerin alınması gerektiğine vurgu yapan A. Sıdika alınması gereken bu tedbirlerin ne olabileceğini A. Cevat’a mektubunda sormaktadır.

Görücülük usulünün kaldırılmasını en çok isteyenlerden biri olan M. Belkıs bu meselenin adeta savunuculuğunu yapmıştır. Bu durumu müzmin bir yara olarak değerlendirmekte, tedavinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Kadınları da görücülüğün kaldırılması için çare bulmaya davet etmektedir. M. Belkıs kadınlara görücülüğün yerine dini kaideleri aşmadan, umumi bir kaide bulmayı önermektedir.

Her ne kadar bu, gelenek ve dini müeyyideler arasında gidip gelen bir toplumun dönüşüm emareleri olarak görünse de gerçekçi yönleri de vardır.

²¹⁵ Mehpare Osman, “Bizde Usul-i İzdivaç”, S.81, 23 Haziran 1329, s. 2.

²¹⁶ Aliye Cevat, “ Görücülük”, S.88, 30 Haziran 1329, s. 3.

²¹⁷ Ayşe Sıdika, “Aliye Cevat Hanıma”, S. 98, 10 Temmuz 1329, s. 4.

Toplumda baş gösteren maddi ve manevi sıkıntılar aile yapısının tedrici olarak bozulmasına neden olmuştur. Bu nedenle kadınlar dünyasında yoğun bir şekilde çözüm önerileri sunulmaktadır.

Görücülük usulünün yerine getirilmesi gereken akli kaideye M. Belkıs makalesinde şu şekilde yer vermektedir:

“Kız ve erkek rey’il‘ayn yekdiğerinin ruhlarını, mizâclarını tedkik etsünler”²¹⁸. Bu tetkik için ise çözüm önerisini şu şekilde sunmaktadır:

“Kızın ebeveyni ile erkek ebeveyni birbiriyle görüşmeye başlar. Bu mu‘ârefe kızla, erkekle de teşmil edilir. Anneleri ve pederleri ile birlikte mesirelere giderler, gezerler, konuşurlar, sanki bir ‘âile gibi hareket ederler. Fakat burada lâzım olan saffet ve ‘ismet ebeveyni tarafından bu iki gence lâ-yetezelzel bir surette telkin edilmelidir. Onlara az çok nüfus-ı nazar verilmeli ve tetkikât noktaları öğretilmeli ve en ziyâde de i’tidal tavsiye edilmelidir”²¹⁹.

M. Belkıs’ın kadınları temsilen ileriye sürdüğü bu öneriler aslında kadınların bilinçli bir bakış açısı yakaladıklarının bir göstergesidir. Zira evlenecek çiftlerin bilinçlendirilmeye çalışılması modern bir toplumun yaklaşımıdır. M. Belkıs Evlilik öncesi çiftlerin görüştürülmesinin, tesettüre riayet edildiği sürece dine uygun olduğunu ileri sürmekte, bu fikirler karşısında tepki olarak cahilane fikirlerin ortaya çıkacağına vurgu yapmaktadır.

M. Belkıs’ın bu görüşleri çok geçmeden etkisini göstermiştir. Bu konuyla ilgili dergiye makale ve mektuplar gelmeye başlamıştır. Böyle mühim bir meseleyi ilk kez düşünüp tartışmaya açtığı için M. Belkıs tebrik edilmekte Türk kızlarının kendisine minnettar olacağı söylenmektedir²²⁰.

Kısa bir süre sonra Güzin Nadir’e cevaben bir makale kaleme alan M. Belkıs; tesettür bahsinin ön plana çıkarılmasına karşı çıkarak, görücülüğün kaldırılmasının daha mühim olduğunu vurgulamıştır. Bir çağrı niteliği taşıyan bu makalede kadınların yardım ve destekleri de talep edilmekteydi²²¹. Ayrıca bu

²¹⁸ M. Belkıs, “Görücülüğün Yerine”, S. 62, 4 Haziran 1329, s. 3.

²¹⁹ M. Belkıs, “Görücülüğün Yerine”, s. 3

²²⁰ Güzin Nadir, “Sevgili Kadınlar Dünyası Vasıtasıyla Mükerrerem Belkıs Hanımefendi Hazretlerine”, S. 64, 6 Haziran 1329, s. 4.

²²¹ Ayrıca M. Belkıs bu mesele üzerine akli bir kaide bulunması gerektiğini de tekrar vurgulama gereği duymuştur. Bkz. M. Belkıs, “Güzin Nadir Hanımefendiye”, S. 69, 11 Haziran 1329, s. 3.

makalede M. Belkıs kadınları yüreklendirmeye çalışarak, “Korkmayalım, korkacak isek yaşamayalım”²²² diyecek kadar, kararlı bir tutum sergilemektedir.

A. Haydar’da görücülükten evvel hayatlarını tanzim edebilmeleri için kız ve erkek evlatların iyi bir terbiye ile yetiştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Tecrübesiz gençlerin evlilik hakkında cüzi bir fikre sahip olmadıkları takdirde sağlıklı bir yuva kuramayacakları hatırlatmasında bulunur²²³. Bu hususta Nadire Nazmi, A. Haydar’a cevaben:

“Tecrübesizlik görmemezlik ise vâlidelerin kızlardan pek büyük bir farkı yoktur. Tecrübe görmekle olur. Tecrübesizleri de tecrübesiz diye bırakıvermek değil gösterib tecrübeli etmek daha muvâfık-ı mantıktır”²²⁴ ifadelerini kullanmaktadır. Kadınlar görücülük konusunda iki fikir ileri sürmektedir. Bunlar; görücülüğün koşulsuz olarak kalkması ve gençlerin ahlaken yetiştirilmesidir²²⁵. Bununla beraber Safiye Büran görücülüğün kalkması hususunda A. Cevat ile hemfikir olduğunu belirtmekte fakat evlilik öncesi tanıştırlan gençlere iyi bir ahlak terbiyesi verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Çünkü Safiye Büran’a göre her kız sevdiği ve görüştüğü erkekle evlenemeyebilir. Bunu ifade etmek için ise siyah atasözü olarak adlandırdığı “Erkeğin el kiridir!” ifadesini kullanmaktadır²²⁶.

Çok geçmeden cevap niteliğinde bir makale yazan A. Cevat, görücülüğün kalkmasını isteyen S. Büran’ı evlilik öncesi tanışma ve görüşmeyi meşru olarak görmemesi hususunda eleştirmektedir. A. Cevat, âşık olmanın fitri bir olgu olduğunu, gençler her ne kadar ahlaki bir metanete sahip olurlarsa olsunlar âşık olmaktan kaçınamayacaklarını²²⁷ düşünmektedir.

Rasiha Hanım ise şer’i bir hüküm olarak küfüv meselesine değinmektedir. Eşlerin ilmi, edebi ve fazlen birbirine denk olması gerektiğini ileri sürmekte, Bu hükme göre yapılan evliliklerde eşlerin mutlu olacağına dikkati çekmektedir²²⁸.

Evet denklik önemli bir mevzudur. Ancak pazarlık sonucu evlendirilen çiftlerde bu kaidenin aranması beklenemez. Mevcut bir gelenek vardır ve bu

²²² M. Belkıs makalesinde “Vuralım... vuralım... Yıkılısın!” ifadesiyle daha radikal bir tutum sergilemektedir. Bkz. M. Belkıs, “Muzır Adetleri Yıkımak Farzdır”, S.83, 25 Haziran 1329, s. 2.

²²³ A. Haydar, “Görücülük”, S.87, 29 Haziran 1329, s.1.

²²⁴ Nadire Nazmi, “Aziz Haydar Hanımefendi Hemşiremize”, S.91, 3 Temmuz 1329, s. 2.

²²⁵ Rasiha, “İçtimai Dertlerimizden: Mesele-i İzdivaç”, S.87, 29 Haziran 1329, s. 3.

²²⁶ S.Büran makalesinde A. Cevat’a ikazda bulunarak, bir nazariye ile işin bitmeyeceğini, doğacak acıların nice başların yanacağını dile getirmektedir. Bkz. S.Büran, “ Yook!...”, S.91, 3 Temmuz 1329, s. 4.

²²⁷ Aliye Cevat, “Varr!... Efendim”, S.96, 8 Temmuz 1329, s. 4.

²²⁸ Rasiha, “İçtimai Dertlerimizden: Mesele-i İzdivaç”, S.87, 29 Haziran 1329, s. 2.

yaptırıma tüm toplum uymak zorundadır. Dönüşüm sürecine giren Osmanlı toplumu, milleti var eden aile kurumunun içinde bulunduğu sıkıntılı durumu sorgulamış, güçlü ses ise yine kadınlardan gelmiştir. M. Belkıs'ın ikinci bir önerisi ise gençlere evliliğin asıl amacının anlatılması, sağlam karakterli evlilikler için, okullara “izdivaç” dersleri konulmasının gerekliliğidir. M. Belkıs bu isteğini dergiye gönderdiği makalede şöyle ifade etmektedir:

“Fikrime göre bir milletde kaide-i izdivâc hangi kanunlara istinâd ediyorsa ve neden ibaret ise mekteplerde bunlar çocuklara öğretilmelidir”²²⁹.

Günümüzde de evlilik öncesi yardım alma, kurs alma gibi girişimlerin Osmanlı toplumunda ders olarak okutulması fikri, kadınların bilinçli bir yapıda olduklarını bir kez daha ispatlamaktadır. Osmanlı toplumunda da görücülüğün kalkması hususu kadınlar arasında yayılmış, bu fikir geniş bir kadın kitlesi tarafından onaylanmaktaydı. Her ne kadar bu fikre karşı çıkanlar olsa da aslında bu karşı çıkış yeniliğin getirdiği tereddütten ileri gitmemiştir.

Görücülük hakkında kadın yazarların ortak fikri, görücülüğün kaldırılması yönündeydi. Bu meselenin halli ise kolay olmayacaktı. Çünkü bu bir gelenektir ve gelenekleri, adetleri değiştirmek oldukça zordu. Mevcut bir değerler sistemini değiştirme talepleri, katı dirençle karşılaşmıştı. Buna bağlı olarak farklı seslerin, farklı yorumların, farklı eleştirilerin ortaya çıkması olağan bir durumdu. Şer’i hukuk, evlenmek isteyen gençlerin iradelerini kullanmalarını öngörürken, örfi hukuk sınırları içerisinde görücü yoluyla evlenmenin ağırlık kazandığı²³⁰ toplumda, kadınlar toplumdaki konumunu sorgulamaktaydı. Bir nevi eski ile yenin, din ile geleneğin çatışmasıydı. Günümüzde hâla var olan bu âdetin yapısında artık bir ölçüde yumuşama meydana gelmiş olup, bu anlayışın dini müeyyidelere uygunluğu tartışılmaktadır.

2.2.2. Çeyiz

Kelime anlamı olarak Arapçada “yolcunun, gelinin ve sefere çıkacak ordunun ihtiyaç duyacağı eşya, gıda maddesi, silah vb. malzemeler” anlamına gelir. Türkçeye “cihaz” şekliyle geçmiş olup, dilimizde “çehiz” veya “ceyiz” olarak da söylenmektedir. Türkçede ise daha çok çeyiz kelimesi, “gelinin baba evinden

²²⁹Mekerrem Belkıs, “İzdivaç, Usul-i İzdivac”, S.110, 21 Eylül 1329, s. 3-4.

²³⁰Doğan Gün, “İngiliz Tacirlerinin Antakya Ahalisiyle İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Hatay Araştırmaları-I*, Hatay, 2010, s.69-76.

götürdüğü elbise ve benzeri “eşya” anlamında kullanılmaktadır. Tarihi bir geçmişe sahip olan bu adet, Osmanlı döneminde de toplumda varlığını sürdürmüştür²³¹.

Çeyiz meselesi, dergide sıkça tartışılan konulardan biriydi. Öyle ki çeyiz âdetine de müzmin bir dert olarak bakılmaktaydı. Umumi bir cereyan olarak bahsedilen çeyiz meselesini dergide ilk kez A. Haydar tartışma konusu yaptı. Dergiye yazdığı makalede, eski zaman çeyizleri ile Osmanlı son dönemi çeyizlerini kıyaslayarak, aralarındaki farkı ortaya koymaya çalıştı. Ona göre, eski çeyizlerin lüzumlu ve dayanıklı olmasına karşın bu dönemdeki çeyizler çürük ve havai idi “...Binlerce liralar sarfıyla meydana gelen çeyiz takımları birkaç sene sonra paçavralar halini alıyor...”²³² demek suretiyle verilen çeyizlerin çokta işe yaramadığını ifade etmekteydi.

Çeyiz olarak; ipekli, ince danteller, süslü sürahi ve kolar takımlar, yatak takımları, porselen ve billur sofrta takımları vb. şeyler verilmekteydi. Ancak bu çeyiz âdeti, kızları mutlu etmekten ziyade ebeveynleri bazen felakete dahi sürüklemekteydi. Zira A. Haydar, çeyiz getirmeyen kızların erkeğin yakınları tarafından “çıplak” tabiriyle küçük düşürüldüklerini ifade etmektedir. Bu nedenle kız valideleri çeyiz yapmak için kendilerini sorumlu tutarlar ve çevrenin söz etmeyeceği ölçüde bir çeyiz verebilmek için çaba sarf ederlerdi²³³.

Toplumdaki bu meseleye parmak basan A. Haydar, aslında ekseriya kızların kayınvalide yanına gelin olarak gitmesi sebebiyle, çeyize olan ihtiyacın azalması gerektiğini düşünmekteydi. Hatta kızlar başlı başına bir ev açacak olsalar dahi bu eski görenek bırakılmalıydı²³⁴. Yuva kuracak kızlara çeyiz yerine bir ev verilip kaynana, gelin, görünce arasındaki geçimsizliklerin bir dereceye kadar önlenmesi de mümkün olabilirdi. Böylece bir ev parası kadar paçavraya para sarf etmek yerine, evlatlarına temiz ve gürültüsüz bir yuva kurulabilirdi²³⁵.

O, çeyiz hakkında ileri sürdüğü önerilerinin sadece dergi sayfaları arasında kalmasını da istememekteydi. Bu maksatla, okuyucu kitlesine de seslenerek, bu düşünceleri hakkında kadınlardan destek beklediğini ifade etmektedir. Yani bu toplumsal meselelere karşı kadınların pasif kalmamalarını ve duyarlı olmalarını beklemektedir. Dikkat çeken bir diğer hususta; yazar yaptığı bu öneriyle, geleneksel

²³¹ Abdülazim Ed-Dib, “Çeyiz”, TDVİA, C.VIII, İstanbul, 1993, s. 296.

²³² A. Haydar, “Cihâz”, S.63, 5 Haziran 1329, s. 1-2.

²³³ A. Haydar, “Cihâz”, s. 1-2.

²³⁴ A. Haydar, “Cihâz”, s. 2.

²³⁵ Bu makalede bundan sonra çeyiz hakkında daha ciddi düşünülmesini ve emniyetli bir yol takip edilmesini önermekteydi. Bkz. A. Haydar, “Yine Cihâz”, S.65, 7 Haziran 1329, s. 2.

aile anlayışına karşı, çekirdek aile anlayışını desteklediği ve teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

S. Ata ise bu konuda daha ılımlı bir tutum içerisindedir. Asıl maksadından uzaklaşmamak kaydıyla, çeyizi bir şeref saymaktadır. Ona göre çeyiz, ağırlık, yüz görümlülüğü gibi usullerin şaşasına, asıl aranacak nokta feda edilmemelidir. İki gencin mutluluğu, paraların çokluğu, çeyizlerin fazlalığıyla ölçülmemelidir²³⁶. Oysa önemli olan evvelde çiftlerin birbiriyle uyuşmasıdır. Evlilikten asıl maksat çiftlerin mutlu olması, doğacak nesillerin huzurlu bir ortamda yetiştirilmesidir. Birer vasıta hükmünde olması gereken bu adetler, son dönem Osmanlı toplumunda asıl amaç haline geldiği anlaşılmaktadır.

Bu konuda M. Belkıs da, böyle bir hastalığın tedavisine çalışması sebebiyle, A. Haydar'ı tebrik ve desteklemek için bir yazı kaleme alır. Asıl gayesinden uzaklaşan bu âdetin, zaman zaman intihara dahi sebep olduğunu ifade eden M. Belkıs, yazısında bu konuda yaşanan bir olayı da örnek olarak vermektedir²³⁷. Bu örnek olaydan hareketle insan hayatına dahi mal olan böyle bir çeyiz anlayışının doğru olmadığını savunmaktadır.

Çeyiz ile ilgili olarak dergide en şümüllü makale serisine sahip olan Sacide Hanım'dır. Seri olarak kaleme aldığı dokuz makale ile konuyu geniş ve farklı açılardan ele almaktadır. Bu makale serisinde, maddi çeyiz anlayışını eleştirmekte ve onun yerine manevi çeyizi önermektedir. Manevi çeyizi, bedenî, fikrî ve ahlakî yönden kızın yetiştirilmesi olarak tanımlamaktadır²³⁸. Onun geleneksel anlayışa karşı çıkan bu yaklaşımı çeyiz anlayışında bir devrim olma özelliği taşımaktadır. Bu öneri kadınlar arasında da olumlu karşılandığını ve yankı uyandırdığını söylememiz gerekir.

²³⁶ S. Ata, "Türk Kadımlarına Aile-2", s. 3.

²³⁷ Bir polisle evlenecek genç bir kızın hikâyesidir. Olay, Beşiktaş'ta Has Fırın sokağında geçer. Genç kız, çeyizi az olduğu için kendisini aşağılanmış hisseder. İki eve sahip olan ailesinden, bir evin satılarak kendisine çeyiz yapılmasını ister. Fakat ailesi genç kızın bu isteğini kabul etmez. Netice itibarıyla kız intihar eder ve kurtarılamaz. Bkz. M. Belkıs, "Cihâzsebeb-i İntihâr oluyor", S.73, 15 Haziran 1329, s. 3.

²³⁸ "İzdivâcda aranılacak en mühîm şey (küfüvv) olmakdır. Ya'nî mevki-i ictimâ'î, servet ve menâfi', seviye-i 'irfân, gâye-i hayâl, meyl-i kalb, tevâfuk-ı mizâc, beden 'ilmi. Herkes kendine hoş geleni intihâb etmelidir... Hülâsa kızlarımızın cihâzı maddiyât, para değil, ma'neviyât rûhen ve fikren, ahlâken, bedenî yükselmekdir". Bkz. Sacide, "Kızlarımızın cihâzı Ne olmalıdır?", S. 105, 17 Haziran 1329, s. 6. Sacide Hanım'ın bu sözleri, topluma bir çağrı niteliğinde olup, bir asır geçmesine karşılık bugün dahi geçerliliğini korumaktadır. Toplumların mutluluğu ve aile saadeti için her zaman bu ölçütlerin göz önünde tutulması gerektiğini düşünmekteyiz.

Sacide Hanım'ın çeyizle ilgili olarak yayınladığı ve manevi çeyiz anlayışını da işlediği bu makalelerde şu konular yer almıştır:

İlk olarak; vücut terbiyesini ele almaktadır. Kadınların lüzumundan fazla yeme alışkanlığının ciddi bir sorun olduğunu, bu nedenle kadınların yediklerine dikkat etmelerini, tıpkı Anadolu kadınları gibi dayanıklı ve sağlam bir vücuda sahip olmalarını vurgulamaktadır²³⁹. İkinci olarak; insanın anlaması, öğrenmesi ve düşünmesi olarak ifade ettiği, fikir terbiyesinin öneminden bahsetmektedir. Bunun temini için mahallelerde dersaneler açılmasını, birçok hanımın ise gönüllü olarak buralarda öğretmenlik yapmasını önermektedir²⁴⁰. Üçüncü olarak; ahlaki terbiyeye değinmektedir. Geleneksel bakış açısıyla ahlakı “*iffet*” kavramıyla sınırlandırmaktan kaçınarak, başlıca aranacak ahlakî vasıfların “*izzetinefis, hakperestlik, vazifeşinaslık, hayırhahlık, vatanperverlik, milliyetperverlik*” vb. hasletler olması gerektiğine işaret etmektedir²⁴¹. Diğer makalelerinde genel olarak; çocuk terbiyesini, çocuk terbiyesinde hizmetçi ve mürebbiyelerin zararları, terbiyede muvaffak olunamamasının nedenlerini dile getirmektedir²⁴².

Çok geçmeden Sacide Hanım'ın seri olarak kaleme aldığı makalelerden dolayı ithafen dergide Kadınlar Dünyası imzalı bir yazı yayınlandı. Bu yazıda Sacide Hanım'a çeyiz hakkında yazdığı bu aydınlatıcı makalelerden dolayı, okuyucular adına teşekkür edilmekteydi²⁴³.

Ayrıca bu yazıda manevi çeyiz anlayışına fikri katkıda bulunmak amacıyla şu tespitlerde bulunulmaktadır:

Çeyiz âdeti kökleşmiş bir anane olmasına rağmen, süreç içerisinde amacından uzaklaşmaya başladı. Artık bugün toplumumuzda çeyiz anlayışı;

“Bir ailenin kız çocuğu oldumu daha bir yaşından i‘tibâren ona cihâz hazırlanmağa başlanır. Meselâ evde güzel bir halı var. Annesine sorarsanız o kızın cihâzı olduğunu söyler. Eve güzel bir şey girse, kıza tahsîs edilir. Kız doğduğu günden i‘tibâren cihâz düzmeğe vâlide gayret ettiği gibi peder de gayret eder”²⁴⁴ bir duruma dönüştü.

²³⁹ Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır? ”, S.90, 2 Temmuz 1329, s. 2.

²⁴⁰ Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır? ”, s. 3.

²⁴¹ Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır? ”, S. 99, 12 Temmuz 1329, s. 2-3.

²⁴² Bkz. Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, S.102, 27 Temmuz 1329, s. 6-7; S.103, 3 Ağustos 1329, s.10-11; S.104, 10 Ağustos 1329, s. 6-7; S. 105, 17 Ağustos 1329, s. 4-6.

²⁴³ “...Silsile-i makâlâtı okuyucularımız kemâl-i dikkatle ta‘kîb ettiler. Biz o ‘ulvi makâleleri hâ‘iz olduğu ehemmiyetle ta‘kîb ve tedkîk ettik. Muhterem muharrîrî Sacide Hanımefendiye teşekkür ederiz”. Bkz. “Ma‘nevi Cehîz”, S. 106, 24 Ağustos 1329, s. 2.

²⁴⁴ “Manevi Cehîz”, s.2.

Ne kadar çeyiz yaparsan değerini o nispette artar anlayışı, aileler arasında bir yarış başlattı. Bu rekabete sadece anneler değil, maalesef babalar dahi katıldı. Toplumda yaşanan bu yarış, aileleri büyük maddi felaketlere sürüklemektedir²⁴⁵. Artık toplumda kanayan bu yaradan kurtulmanın zamanı geldi ve bunun tek yolu;

“Evet, bütün kızlar maddî cihâzı bir ihtiyâç-ı tâbi‘î olmak üzere telâkkî ve bunun için de bütün mevcûdiyelerini cihâza sarf ediyorlar. Fakat ma‘nevi cihâz olmadığı için hepsi zâyi‘ oluyor. Âileyi sefâlet kaplıyor. Ah..hakîkâten anneler babalar o mini mini yavrucaklarına ta o zamândan i‘tibâren ma‘nevî cihâz ihdâ etseler ne kadar iyi olur”²⁴⁶ denilmek suretiyle, manevi çeyiz gösterilmektedir.

Dergi yönetiminin kaleme aldığı bu ifadelerden, Sacide Hanım’ın görüşlerinin olumlu karşılandığı ve heyecanla desteklendiği anlaşılmaktadır.

Sacide Hanım, kızların manevi terbiyelerinin sağlanmasını sadece bir aile meselesi olarak görmemekteydi. Ona göre bu bir toplumsal meseleydi ve bu sorunun çözümü üzerinde herkes düşünmeli ve araştırma yapmalıydı. Bununla beraber kız okullarının düzeltilmesini, fayda getirecek yeni ve farklı okulların açılmasını da talep etmekteydi²⁴⁷. O bu meselenin çözümünde eğitimi işaret etmekteydi ki, bu çözüm yolu meseleye en doğru yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz.

Dergide çeyiz hakkında kaleme alınan yazılara baktığımızda, yazarların düşüncelerinde meseleye tutarlı bir yaklaşım gösterdiklerini söyleyebiliriz. Çeyizin toplumdaki yeri, uygulanış amacı, tarihi arka planı, süreç içerisindeki işleyişi, aksaklıkları, güncel durumu ve çeyiz anlayışında meydana gelen aşınmaya karşı çözüm yolları gibi hususlar ayrıntılı biçimde ele alınarak incelenmiştir.

Dergiye yansıyan yazılardan da anlaşılan, son dönem Osmanlı toplumunda çeyiz önemli bir yaraydı ve ailelerin saadetini olumsuz yönde etkilemekteydi. Hatta bu durum toplumda da sorunlara neden olmaktaydı. Çeyiz aileler arası bir rekabet ve gösteriş aracıydı. Hatta tarafların birbirleri arasında bir yaptırım aracı olarak da

²⁴⁵Sacide Hanım, çeyizdeki bu yarışın toplumda felaketlere neden olduğunu ve bir an önce tedbir alınmasını istemektedir. Bu konuda şu hususlara dikkat çekmektedir: “Ben bu milletin bugünkü ve yarınki felâketlerden kurtulması için yalnız bir çare görüyorum. O da sa‘âdet-i âilenin teşekkülüdür. Bu herhalde teklif-i sâ’irenin, tedbîrlerin esâsı temelidir. Âile hayâtı bozuk olan milletin, hükûmet ve millet hayâtı da berbat olur. Mütefekkirlerimizden erkek ve kadınlarımızdan hükûmet ve milletimizden ricâ ederiz. Bu mes’eleleri tedkîke tenezzül buyursunlar”. Bkz. Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, S. 104, s. 6-7.

²⁴⁶Bu yazıda bir kızın tam insan olarak yetiştirilmesinden bahsedilmektedir. Burada tam insandan kastedilen şey kızın çalışıp kendi hayatını idame ettirebilmesidir. Bkz. “Manevi Cehîz”, s.2.

²⁴⁷ Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne olmalıdır?”, S.103, s.10.

kullanılmaktaydı. Zira çeyiz yapmayan veya az yapmış olan bir kızın “*çulsuz*”, diğer bir tabirle “*çıplak*” olarak telakki edilmesi bunu kanıtlar niteliktedir.

Bu çarpık anlayışa karşı köklü çözüm, başta Sacide Hanım’ın ifade ettiği ve kadınlar arasında da rağbet gören manevi çeyiz anlayışı yani kızların eğitimiydi.

2.3. Aile İçi İlişkiler ve Sorumluluklar

Anne, baba ve çocuklardan oluşan aile kurumunda her ferdin diğer bir ferde karşı hak ve sorumluluğu vardır. Bu hak ve sorumluluklar Kadınlar Dünyası’nda ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Dergi özellikle, kadının vazifeleri, kadının toplumdaki konumu, annelik vasfıyla kadının sorumluluklarına yer vermektedir. Bu konuyu en detaylı bir biçimde ise A. Cevat ele almıştır. Aile kurumunu altı makalede işleyen A. Cevat beşinci ve altıncı makalesinde aile içindeki vazifelere yer vermektedir. A. Cevat aile içindeki vazife dağılımını, evliliğin amacını çocuk terbiyesine bağladığı için evlilikten daha önemli görmüştür. Vazife dağılımını ayrıntılı olarak ele alarak;

“Vezaif-i beytiye demek, bir âile efradının yekdiğerine karşı haiz oldukları vazifelerden ibarettir. Fakat bu vazifeler insanın âile arasındaki mevkiine göre tebeddül ve tahâvvül eder. Mesela hiçbir zaman kadınla erkeğin, çocukla hizmetçinin vazifeleri bir olamaz”²⁴⁸ demektedir.

A. Cevat eşlerin birbirlerine, ferdi ve karşılıklı olarak (mütেকâbil) vazifelerine değinmektedir. Öncelikle eşlerin birbirlerine karşı vazifelerini ele almakta daha sonra ferdi olarak vazifelerinden bahsetmektedir. Eşlerin birinin, bir diğerine karşı vazifesini; sadakat, emniyet, saygı (ihtirâm) ve yardımlaşma (teavün) olarak ifade etmiştir. Ona göre; bir ailenin ferah içerisinde yaşaması için sadakat şarttır. Çünkü eşler evlenmeden önce mevcudiyetlerini samimiyet ile birbirlerine bağlayacaklarına söz vermektedirler. Emniyet ise sadakat kadar ehemmiyetlidir. Birinin diğer birine karşı emin ve mutmain olması gerekir. Bu nedenle eşler eve veya dışarıya ait şeyleri birbirlerine söylemekten çekinmemelidir. Birbirinden emin olmayan çiftler, ancak birbirine karşı düşmandır. Bu nedenle iki düşman er geç birbirini mahkûm edecektir. Bu sonucu engellemek için eşlerin birbirine karşı emin olması gerekmektedir. Çünkü emniyet aileye mutluluk getirecektir.

²⁴⁸ A. Cevat, “Âile-5”, S. 50, 23 Mayıs 1329, s. 3.

Eşlerin birbirlerine karşı diğer vazifeleri ise, saygı ve karşılıklı yardımlaşmadır. Ailenin mecrasından uzaklaşmaması için karşılıklı hürmet elzemdir. Evliliklerin salahiyeti saygı ve hürmet etrafında şekillenir. Saygı ve hürmetin olmadığı yerde sadece tahakküm vardır. Oysa eşler her zaman birbirlerine yardım etmeli, birbirlerinin yardımcısı olmalıdır²⁴⁹.

Eşlerin birbirlerine karşı vazifeleri olduğu gibi, ferdi sorumlulukları da vardır. Dergi bir anne olarak daha çok kadının vazifelerine yer vermektedir. Kadının toplumdaki yerine eleştirel bir bakış açısı getiren kadınlar dünyası, bunun paralelinde kadının ailedeki mevkiini de değerlendirmektedir. Temelde aile kurumunda bir çözülme vardır ve bu çözülme aile içi vazifelere de sirayet etmiştir. Fakat kadınlık bu olumsuz süreci yıkmak için çaba sarf etmektedir.

Daha bilinçli bir aile kurumunun oluşması için çabalayan Kadınlar Dünyası ailenin temelde kadın üzerine kurulduğunu, nesilleri yetiştirecek olanın ise yine kadınlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle kadının annelik vasfına hemen hemen aile kurumu üzerine yazılmış her makalede yer verilmektedir.

2.3.1. Anne

Ailenin bel kemiği olan kadının sorumluluğu iki veçhede incelenmiştir. İlki kadının evine nezareti, ikincisi ise çocuğunun terbiyesidir. Erkeğin eve tedarik ettiği ihtiyaçların idaresi kadına aittir. Çünkü erkek ailesi için çalışmaya mecburdur. İkinci asli vazifesi ise çocukların terbiyesidir. Çocukların terbiyesinden birinci derecede anne sorumludur. Çünkü çocuk üç dört yaşına kadar anneye bağımlı yaşar. Bununla beraber insanda anneye karşı fitri bir meyil vardır. İnsan annesini babasından daha çok sever. Özellikle sıkıntıya düşen her çocuk öncelikle annesini çağırır. Fakat anne ve babanın çocukları üzerindeki hukuku eşit olmasına rağmen çocuk üzerinde annenin hakkı daha çoktur²⁵⁰.

Annenin çocuk üzerinde ilk vazifesi, çocuğun sağlıklı bir şekilde büyütülmesi, temizliğe riayet edilmesi, gıdasının besleyici olması ve mümkün oldukça çocuğu annenin bizzat emzirmesidir. Çocuk yedi yaşına gelinceye kadar bu vazifeler yerine getirilir. Annenin çocuk üzerindeki ikinci sorumluluğu ise çocuk on iki yaşına gelinceye kadar ilim ve fen tahsili adına gereken şartların sağlanmasıdır²⁵¹.

²⁴⁹A. Cevat, “Âile-5”, s. 3.

²⁵⁰A. Cevat, “Âile-6”, S. 55, 28 Mayıs 1329, s. 2.

²⁵¹A. Cevat, “Âile-6”, s.2.

Bir annenin hakkını vererek bu vazifeleri yerine getirmesi yanında annenin önemli bir vasfı da öğreticilik ve mürebbiyeliktir. Bir Annenin eğitimci kimliği şu şekilde ifade edilmektedir:

“Hâlbuki çocuğunun zihnini, fikrini dâima hakîkât taharrîsine sevk etmek ilk terbiye-i fikriyeyi verecek olan vâlidenin en mühim vâzifelerindendir”²⁵².

Sıdika Ali Rıza kadın ve anneliğin çok büyük bir vazife olduğunu ifade etmektedir. Ona göre aile mutluluğunu meydana getiren kadın olduğundan bir kadının sorumluluğunu bilmesi, evinin idaresini öğrenmesi, çocuklarını güzel terbiye etmesi şarttır. Bu vazifelerin bi- hakkın yerine getirilmesi için bir kadının eğitilmesi önemlidir.

Yazıda yer alan bu ifadeler, aslında anne olarak bir kadının vasıflarının ne olması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Kadın okumalıdır ve okutulmalıdır. Çünkü bir anne sadece bir ev kadını değil, aynı zamanda bir mürebbiyedir. Onun için çocuğunu hayata hazırlamasını, vatan ve millet sevgisiyle yetiştirmesini de bilmesi gerekir. Seniha Fuat bir kadına eğitim hakkının verilmesinin neden şart olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir ev kadını olmak için de evinin masârifini vâridâtına uydurarak muntazam bir hâle ifrâğ etmek dikişini, yemeğini kendisi yapmak cihetlerini öğretmek lâzımdır. İşte bunlar tahsil-i ma’arife ihtimâm etmeksizin gayr-ı kâbilirdir”²⁵³.

Bu hususta Hıfısiye Mahmut’ta, annenin çocuk yetiştirebilmesi için öncelikle kendisinin donanımlı olması gerektiğini ve bunun için de kadınların tam tekmil eğitilmesinin şart olduğunu yazmaktadır. Ona göre çocuk yetiştirecek bir annenin dikkat etmesi gereken hususlar ile sahip olması gereken bilgi birikimi ve vasıfları şunlar olmalıdır:

“İntizâm-ı beytiyye, nezâfet ve tahârete ve tefrişâta mütemadiyyen ihtimâm, umûr-ı beytiyyeye i’tina, ciğer pârelerin hıfz-ı sıhhat ve intizâm-ı gıda ve libâsına ve bâ-husus tahsil ve terbiyesine nıgeh-bân olmak,istirâhat-ı fikriyeleri için teferrüc ve oyunlarına dikkat etmek, ahenk ve vifâk-ı ‘âileyi temin etmek, terbiye-i etfâl, hıfz-ı sıhhat ve ilm-i ahvâl-ı ruha ait kitaplarda tettebbu‘atda bulunmak, musikiden bir şey çalabilmek, mesârifât-ı beytiyye hesabâtını kendisi görebilecek bir iktidârda bulunmak ve bir ‘âilenin temin-i idâre ve ma‘aşı nokta-i nazârından hayat mesâbesinde olan iktisâda ri‘ayet etmek, dikiş, tabâhat, el işleriyle meşgul olabilecek

²⁵² Sıdika Ali Rıza, “Ana Mektebi Münâsebetiyle”, S. 31, 4 Mayıs 1329, s. 2.

²⁵³ Seniha Fuat, “Ma‘ârif”, S.28, 1 Mayıs 1329, s.4.

ve bir ecnebi lisânına medâr olabilmek için vâkîfa bulunmak ve bunları da yetiştireceği evlâdına ta‘lim edebilecek bir iktidâra mâlik olmak icâb eder”²⁵⁴. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, annelik vasfından beklentileri bir hayli fazla olduğu ve annenin eğitimi olması, her hususta da kendisini yetiştirmesi gerektiğini düşünmektedir.

Fatma Zerrin kaleme aldığı bir yazıda, aile içerisinde kadının vazifelerini; çocuk yetiştirmek, evinin mutluluğunu sağlamak ve eşinin gönlünü kazanmak olarak sıralamaktadır. Eşinin gönlünü kazanmak isteyen bir kadında öncelikle tahsilli olması, terbiyesine dikkat etmesi ve kadın için gerekli meziyetlere sahip olmasını şart olarak görmektedir. Kadının bu vazifelerinin tarih sayfalarında gizli olmadığını, ilimden önce bir kadının validelik ve ev kadınlığını öğrenmesinin elzem olduğunu, bu nedenle okul sıralarında evvela bunların öğrenilmesinin zorunlu olmasını istemektedir²⁵⁵.

F. Zerrin’in bu görüşlerinden, kadını öncelikle bir birey olarak değil, ailenin bir parçası olarak onun bir anne ve ev kadını olduğu yönünde bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Dergide kaleme alınan yazılara baktığımızda, aile içerisinde kadına yüklenen vazifeler üzerine kapsamlı tartışmalar yapıldığını ve görülen eksiklikler hakkında da çözüm önerileri sunulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bir nevi öz eleştiri mahiyetindeki bu tartışmalar tamamen kadını yüceltici olmamıştır. Yer yer mevcut kadın profili de eleştiriye tabi tutulmuştur. Kadının kendini yenilemesi, yetiştirmesi, eksikliklerini tamamlaması, kusurlarını düzeltmesi için öneriler sunulmuştur. Dergide yer alan aile içerikli hemen hemen her bir makale kadının annelik vasfı üzerinde durmaktadır. Makaleler de kadının her ne kadar bir eş cihetiyle kadınlık vasfına yer verilse de, annelik vasfı özellikle vurgulanmaktadır.

2.3.2. Baba

Kadınlar Dünyasında daha çok bir anne olarak kadının vazifelerine yer verilmekte olup, aile içerisinde babanın sorumluluklarına dair çok az yer verildiği görülmektedir. Daha çok babanın çocuklar nezdinde ki temsili yönüne, bir otorite olarak toplum içerisindeki tavır ve tutumuna dikkat çekilmektedir.

²⁵⁴ Hıfısyıe Mahmut, “ Bizde Kadınlık Nasıl Olmalıdır”, S.32, 5 Mayıs 1329, s.3-4.

²⁵⁵ Fatma Zerrin, “Tehlikenin Büyüğü”, S.63, 5 Haziran 1329, s.2.

Dergide babanın sorumluluklarına dair spesifik bilgiye kadın yazarlardan A. Cevat'ın yazısında rastlanılmaktadır. A. Cevat Erkeğin vazifesini iâşe ve himaye olmak üzere iki kısımda ele almaktadır. Ona göre Bir ailenin ihtiyacını karşılamak erkeğin vazifesidir. Özel hususlar olmadıkça erkek her vakitte çalışır evinin nafakasını kazanır. Erkeğin İkinci vazifesi ise himayedir. Kadın her vakit erkeğe emanettir. Bir kadının ırzını, canını malını korumak erkeğin vazifesidir. Bir erkeğin ahlaki açıdan değeri bu vazifesini yerine getirip getirmemekle anlaşılır. Hatta bu hususta A. Cevat; “Emanete hıyanet edilmez” atasözüne vurgu yapmaktadır. Öyle ki ona göre korunması gereken en önemli emanettir kadın. Bir ailenin vücuda gelmesi kadının muhafazasıyla ancak mümkündür²⁵⁶.

Nazife İclal bir ailede eşler arasındaki vazife dağılımını aslan ailesine benzetmektedir. Erkek aslanın vazifesi çocuklarını ve dişisini düşmanlarına karşı korumak ve onların yiyeceklerini temin etmektir. Dişi aslanın vazifesi ise sadece yavrusunu emzirmekle sınırlı değildir. Erkek aslan düşmanlarıyla mücadele de yenildiği zaman vazife dişi aslana geçmektedir. Çünkü Allah hayvanın dişisine de erkeği kadar akıl ihsan etmiştir²⁵⁷. Bu nedenle Nazife İclal Hayvanlarda dahi mevcut olan yardımlaşma olgusunun insanoğlunda da olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre kadınlarda en az erkekler kadar düşünme yetisine sahiptir ve her kadın yeri ve zamanı geldiğinde bu kabiliyetini kullanabilir.

Kadın yazarların yazılarındaki baba tasviri olarak, daha çok yıpranmış aile kurumu içerisinde, yıpranmış bir baba modeli çizilmektedirler. Ev içerisinde babanın tam anlamıyla vazifesini icra edemediği, kahvehanelerde, meyhanelerde zamanını geçiren bir baba modelinden şikâyet edilmektedir²⁵⁸. Oysa bir erkek çocuğu daha çok babasını muhatap olarak almakta ve onu taklit etmektedir. Hatta ailedeki ve toplumdaki şiddetin sorumlusu olarak;

“Babası annesini döğerse oda büyüdüğü vâkit zevcesini, küçük iken arkadaşlarını döğecek”²⁵⁹ denilmek suretiyle baba gösterilmektedir. Bu şiddetin nesilden nesile devamında da babanın evladına model teşkil etmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.

²⁵⁶ Özellikle yazar, “kadının muhafazası” ifadesinden, “kadını sokağa çıkarmamak” anlamının çıkarılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bkz. A. Cevat “Aile-5”, s. 4.

²⁵⁷ Nazife İclal, “Fa‘aliyet-i Nisvân”, S. 61, 3 Haziran 1329, s.2.

²⁵⁸ Atiye Şükran, “Kocalara İnsaf!”, S. 44, 17 Mayıs 1329, s. 2.

²⁵⁹ Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, S.105, s. 4-6.

Bu nedenle babanın en birinci vazifesi aslen çocuğuna iyi bir örnek olmasıdır. Nitekim dergideki yazılara dikkat ettiğimizde, kadın yazarların da bu düşünceye sahip oldukları görülmektedir.

2.3.3. Kadın Erkek ilişkileri

Kadınlar dünyasında aile içi ilişkiler tartışılmakta, mevcut aile yapısı ile olması gereken aile yapısı arasındaki uçurumun giderilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Kadın yazarlara göre her şeyden önce ailedeki insan ilişkileri büyük ölçüde değişmeli, ebeveynler çocuklarının yanında davranışlarına dikkat etmelidir. A. Haydar Osmanlı toplumunda aile içerisinde erkek modelini şöyle tasvir etmektedir:

“Gerek şer’an gerek vicdânen bir erkek en ziyâde evinde nezâket ve terbiye göstermeye mecbûr iken, ma’a’t-teessüf en kabâ, en fenâ hareketini eve saklar. Kadına hürmetsizliği, ekseriyâ söğüb saymayı erkek çocuk babalarından öğrenirler. Hatta pek çokları daha küçükken babası evde bulunmadığı zamanlar anne ve hemşirelerine tahâkküm ve sû-i mu’amele etmeye başlarlar”²⁶⁰.

A. Haydar’a göre Osmanlı toplumunda kadın üzerindeki erkek tahakkümü daha küçük bir çocuk iken aile içinde öğreniliyordu. Oysa aile kurumunun düzeltilebilmesi için temelde bu bozuk anlayışın düzeltilmesi gerekmektedir. Baba mesuliyetini taşıdığı evladının daha iyi yetişebilmesi için davranışlarını iyi bir model olabilecek düzeyde ayarlaması gerekmektedir. Bu nedenle bir babanın öncelikle eşi olmak üzere tüm aile fertlerine gereken saygıyı göstermeliydi.

Kadınlar Dünyası’nda kadın erkek ilişkilerinin mahiyeti daha çok bir hukuk savaşı niteliğinde olduğu gözlenmektedir. Kadınlar erkeklere karşı bir hukuk savaşı vermekteydiler ve bu nedenle toplum içerisindeki statülerini tartışmaya açmış bulunmaktaydılar. Kadınların erkeklere karşı hak mücadelesi dört aşamadan oluşmaktaydı. Bunlardan birincisi erkek esaretinden ve dayağından kurtulma, ikincisi erkekler gibi eğitim hakkına sahip olma, üçüncüsü erkekler gibi çalışma hayatına atılma (teşrik-i mesâ’î),dördüncüsü ise erkekler gibi dernek ve cemiyet kurma fikri olarak sıralanmaktadır²⁶¹.

²⁶⁰ A. Haydar, “ Bizde İzdivâc”, S.112, 5 Teşrin-i evvel 1329, s.14.

²⁶¹ Bkz. “Her Aile Bir Şirkettir” S.31,4 Mayıs 1329, s. 1; “ Lüzûm-ı İttihâd Teşrik-i Mesâ’î” , S.29, 2 Mayıs 1329, s. 1; “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, S. 55, 28 Mayıs 1329, s.1; “ İştirâk-ı Mesâ’î” S.63, 5 Haziran 1329, s.1; Hatice, “ Kızlarımızın Lüzûm-ı Tahsili”, S. 88, 30 Haziran 1329, s.2-3.

Kadınlar ilk önce erkek zulmüne başkaldırarak, dergide seslerini duyurmaya çalıştılar. Dergide kaleme aldıkları yazılarda, kadınlık âlemini bedbaht olarak telakki etmekteydiler. Hatta bir yazıda erkeğin tahakkümü altında ezilen kadının feryadı şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Ah bilinmez ki neden böyle? En rakik hislerimizi, en ‘ulvi emellerimizi, çiğneyüp geçmek, tepeleyüp ezmek hususunda erkekler ‘acaba niçün bizlere karşı bu kadar zalimdirler? Neden? Neden? Ah!... Elleri, kalbleri ve bütün hissiyâtları kâtı olan erkekler!”²⁶².

Kadınlar erkek tahakkümünden kurtulmayı, esaretten kurtulma ve hürriyetlerini kazanma olarak görmekteydiler. Kadınlar bu haklı mücadelelerini kamuoyuna duyurmak ve kadınları organize etmek amacıyla Kadınlar Dünyası’ni bir yayın aracı olarak kullanmaktaydılar. Hissiyatlarını dile getirmek amacıyla dergide bazen makale bazen şiir bazen de monolog şeklinde yazılara yer vermekteydiler. İşte Fahrünnisa Hanımefendinin merhametsiz olarak gördüğü erkeklere ithafen kaleme aldığı şiirinde, esarete karşı çıkış ve hürriyet talebi dile getirilmektedir. Şiirde erkeklere şöyle seslenilmektedir:

“Zevciyete yok mu sizde hürmet?
Şu ‘asırda çekilir mi bu zillet?
Kânûn-ı intizâm demedir zevciyet
Esir değiliz, isteriz hürriyet!”²⁶³.

Kadınların bu tutumu aslında bir başkaldırı özelliği taşımaktadır. Onlara göre zaman medeniyet zamanıdır ve kadınlar da erkekler kadar hür olmalıdır. Bunu başarabilecek kabiliyeti kendilerinde bulmaktaydılar ve tüm kadınları bir gaye etrafında toplamayı kendilerine vazife bilmekteydiler. Çünkü onlar, kadınlığın yükselmesini beşeriyetin yükselmesi olarak görmekteydiler²⁶⁴.

Kadınlığın kısa sürede hürriyete kavuşmasını, ancak kadınların birleşmesiyle mümkün olacağını düşünen Fatma Bedia Adil bu hususta;

“‘İttihâd kuvvet yapar.’” diyorlar ki pek doğru bir sözdür. Bunun gibi biz de yevmen fe-yevmenneşr-i efkâr ederek bir kitle haline girersek hüccet-i esâretimizi

²⁶² Muhterem Fahri, “El Aman!...”, S.10, 13 Nisan 1329, s. 3.

²⁶³ Yerebatanlı Şadan, “ Muhterem Kadınlar Dünyası!”, S.10, 13 Nisan 1329, s. 4.

²⁶⁴“Kabahat bizdedir. Hakk-ı meşrû’umuzun istirdâdına çalışmıyoruz. Hukûk-ı medeniyeden nasibimizi aramak için hiçbir teşebbüsde bulunmuyoruz, her türlü hakârete miskinâne tahammül gösteriyoruz. Vatanın istikbâli münevver fikirli, rakik kalbli kadınların elindedir. Kadınlığı yükseltelim ki beşeriyet te’âli etsin”. Bkz. Mehlika Rifat, “Esir Değiliz”, S. 11, 14 Nisan 1329, s. 3.

istirdâd etmeye muvaffak oluruz ki...”²⁶⁵ demek suretiyle kadınların organize olmasını istemektedir.

Osmanlı kadınlarına göre hürriyet, mühim bir toplum meselesi olarak görülmekteydi. Onlara göre en büyük mesele ise; erkeklere kadın hukukunu kabul ettirmektir. Erkeklerin, kadın hukukunu tanınması aynı zamanda bir zafer olarak görülmektedir. Çünkü kadınların hürriyetten kastettikleri, kadın hukukunun erkekler tarafından kabulüdür.

Dergide bu hususta Kadınlar Dünyası imzasıyla yayınlanan bir yazıda; “Hürriyet, bu kelime kadınlığa, hele Osmanlı kadınlığına bütün bütün yabancısıdır. Nisvânın hukûku, hukûk-ı ‘umûmiyye-i ricâl derecesinde tasdîk edilmedikçe kadınlık ‘âlemi ne hürriyetten ne de ‘ademiyyetten bir şey anlayamayacaktır. Dâimâ esîr, dâimâ âtil, dâimâ meyve olarak kalacaktır”²⁶⁶ denilerek hem mevcut durum eleştirilmekte ve hem de kadınlar için olmazsa olmazın kadın haklarının elde etmesi olduğu ifade edilmektedir.

Sabiha Muammer kadınlığın mutluluğunu ve yükselmesini, kadınların erkek baskısından kurtulmasına ve kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına bağlanmaktadır. Eşitliği başarmanın yolu ise kadınların eğitilmesinden geçmektedir. S. Muammer fikirlerini şöyle açıklamaktadır:

“Kadınlarla erkekler arasında müsavât-ı tâmme hâsıl olduktan, beyinlerindeki farkın ancak diş ve erkeklikte kaldığı cümlece teslim edildikten sonra tarih, ‘asr-ı hâzır kadınlarını terakki-i nisvânın pişdârı olarak gösterecektir”²⁶⁷.

S. Muammer diğer kadın yazarlar gibi her alanda kadın erkek eşitliğini savunmaktadır. Ona göre kadınlığın ilerlemesini sağlayan öncüler bu eşitliğin savunucuları arasında çıkacaktır.

Erkek kadın ilişkilerinde erkeğin kadına bakış açısı da bir eleştiri konusudur. Erkek, kadını daha çok hizmetçi olarak görmekte ve kadın tasavvurunu çok kısır bir daireye hapsedmektedir. F. Zerrin Osmanlı toplumunda erkeğin kadına olan bakış açısını şöyle betimlemektedir:

“Bu memlekette kadınlığın hakk-ı hayatı yoktur, kadınlar erkekler için yaşarlar. Hürriyetleri yoktur, erkeklerin esiridirler. Mevki‘-i ictimâ‘ileri yoktur, çünkü Türk erkeklerinin felsefesince, kadınlar dünyâya erkeklerin râhatını temin için

²⁶⁵ Fatma Bedia Adil, “Mevki‘imiz”, S.12, 15 Nisan 1329, s.3.

²⁶⁶ Bu makalede hürriyetin tanımı yapılmakta ve kadınlar tarafından iyi anlaşılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bkz. Kadınlar da Hürdür, İnsandır”, S.40, 13 Mayıs 1329, s. 1.

²⁶⁷ Sabiha Muammer, “Kadınlarda Terâkki”, S.47, 20 Mayıs 1329, s. 3.

gelmişlerdir!”²⁶⁸. Osmanlı toplumunda erkeklerin kadınlara yönelik tutumlarını ifade eden F. Zerrin aynı zamanda bu makalede erkeklerin kadınları üç kısımda değerlendirdiklerini ifade etmektedir. F. Zerrine göre; erkekler, salon kadınlarını “tatlı bir meyve”, orta halli kadınları “ hizmetçi” hali vakti yerinde olmayan kadınları “esir” olarak görmüşlerdir.

Belkıs Ferit erkekler nazarında kadının ehemmiyetsiz görülmesini diğer ırkların (Roma, Yunan, Mısır, Fransız, İngiliz, Alman) erkekleri ile kıyas etmiştir. B. Ferit yazısında Türk erkeklerine nazaran, diğer ırkların erkeklerinin kadına duyduğu saygıdan bahsetmektedir. Konuyu medeniyet seviyesine bağlamaktadır. Ona göre tekâmül eden milletler her zaman kadına ve kadın hukukuna saygı duymaktadırlar. Oysa Osmanlı toplumunda erkekler kadınların ilerlemesini onaylamamışlardır. Buna paralel olarak kadın mevkii sınırlı kalmış, kadın toplumda hak ettiği yere gelememiştir²⁶⁹.

Oysa Osmanlı toplumunda kadınlar, erkeklerin haiz olduğu tüm haklara sahip olmayı istemekteydiler. Kadınların bu hukuk savaşı diğer toplumlarda da mevcuttu. Bir akım niteliğinde ortaya çıkan bu hukuk savaşı kadın çevresinde yeni bir hayat uyandırması beklenmekte, kadınların siyasetten iktisada kadar toplumun her kademesinde yer almaları istenmektedir. Kadınların, kadınlık âleminde ortaya çıkan bu akıma tepkisiz kalamayacağı ifade edilmektedir²⁷⁰.

Osmanlı toplumunda kadınların içinde bulunduğu durum incelenmekte, istisnalar olmakla beraber her ailede kadının neden feryat ettiği sorusuna cevap aranmaktadır. M. Belkıs, bu sorunun cevabını bozuk aile yapısı, kadının dışarı ile temasının zayıf olması, kadının erkeğin her türlü zulmüne karşı sessiz kalması gibi nedenlerde aramaktadır. Yine M. Belkıs toplumda var olan kural mahiyetindeki bu tutum ve davranışların nedenlerini de sorgulamakta, aile düzenini bozan olguları şu şekilde ifade etmektedir:

“Hemşirelerim, kadınların bu esâretine, bu zulüm görmesine sebep nedir? Hiç şüphe yoktur ki haklarını bilmemeleri, câhil olmalarıdır. Birinci sebep bu. İkinci sebep ise yalnız başına kendi hayatlarını idâme edebilecek bir iktidârı, bir ma‘lumâtı

²⁶⁸ F. Zerrin, “Dertlerimiz”, S.48, 21 Mayıs 1329, s. 2.

²⁶⁹ Belkıs Ferit, “Mevkî’-i İctimâ‘imiz”, S.48, 21 Mayıs 1329, s. 3.

²⁷⁰ “Biz Osmanlı kadınları, kadınlık ‘âleminde vâki’ olan bu gâleyân ve cereyânlar şüphesiz ki bigâne kalamayız. İster istemez karışmaya mustâzız. Yoksa mevcüdiyyet-i milliye-i diniyyemiz bel’ edilir”. Bkz. “Tenevvür Edelim”, S. 82, 24 Haziran 1329, s. 1.

hâiz olmamalarıdır”²⁷¹. M. Belkıs Aile düzeninin bozulmasına başlıca bu iki nedeni göstermektedir. Çünkü ona göre erkekler kadınların bu menfi durumlarından istifade etmekte, kadınların haklarını görmezden gelmektedirler.

Kadınların bu hak ve hürriyet mücadelesi sürmesine karşın, yine de toplumda erkek tahakkümüne dayalı eşine cebir uygulama hadiseleri durmaksızın devam etmekteydi. Bu hadiselerin bazen dayak, bazen kadının kapı önüne konulması olabildiği gibi, bazen de yaralama veya öldürmeye teşebbüs dahi olabilmekteydi. Bu hadiselerle ilgili olarak dergide zaman zaman haberlere rastlanılmaktadır. Kadınlar Dünyası bu olayların vahametini ortaya koymak için bu haberlere yer vermeleri yanında, zaman zamanda erkek şiddetinden mağdur olan kadınlarla ilgili makaleler kaleme alınmakta ve onların mektuplarına da yer verilmekteydi²⁷².

Dergiye yansıyan yazılardan, mağdur olan kadınlarda bir tükenmişlik hissini var olduğu anlaşılmaktadır. Bu yükselen feryatlar yanında; bazı kadınlarda kocasından dayak yediği halde, kocasını ve yaşanan durumu mazur göstermeye çalışanlar da bulunmaktaydı. Geleneksel bir anlayışla kocasını velinimet görmenin bir neticesi olarak; “Sağ olsun kardeş çok huylu, titiz. Ne yapalım benim de alınımın yazısı bu imiş. Her güzelin bir huyu var, Allah beterinden saklasın...”²⁷³ diyerek kaderine teslim olan kadınlara da rastlanılmaktaydı. Daha da kötüsü koca şiddeti bazen fecaatle sonuçlanabilmekteydi. Nitekim haber niteliği taşıyan bir yazıda ise, bir erkeğin, karısını yakması sonucu, onun gözünü kaybetmesine sebebiyet verdiği bahsedilmektedir²⁷⁴. Bu hadiseden de anlaşıldığı gibi, kadına karşı şiddet, sadece dayakla kalmayarak, şiddetin boyutları cana kastetmeye kadar varabildiğidir.

Bu durum karşısında kadınlar sessiz kalmamışlardır. Osmanlı kadınları dergide birçok makalede kadına bu muamelenin layık görülmesindeki amilleri tartışmaya açmışlardır. Kadınların esaretine neden olan cehaletin, hayatını

²⁷¹ M. Belkıs, “Kadınlıkta Esâretin Müvellidi”, S.96, 8 Temmuz 1329, s. 1.

²⁷² Bu mektuplardan biri de kocasından dayak yiyen bir kadına ait olup, M. Belkıs bir makalesinde bu mektupta kadının kocasına yaptığı beddua yer vermektedir. Yapılan beddua şu şekildedir: “Cenab-ı hak mahşerde haklarımı alsın... İki elim yakanda olsun. Yedi senedir ne kabahatimi gördün?... Ah ne kadar bedbahtım. Gençliğim gitti her şeyim gitti...”. Bkz. M. Belkıs, “Bed-baht Kadınlar”, S. 76, 18 Haziran 1329,s.4.

²⁷³ Sacide, “Kızlarımızın Cihazı Ne Olmalıdır?”, S.97, 9 Temmuz 1329, s. 3.

²⁷⁴ Olay, Kadıköy’de Yoğurtçu Caddesi’nde meydana gelir. Ahmet Fethi adında biri, saç yağını karısının tüm bedenine sürdükten sonra ateşe vermiştir. Yüzü gözü yanmakta olan kadını sokak ortasında çırılçıplak bulmuşlardır. Kadın görme yetisini kaybetmiştir. Bkz. “Vahşi Bir Erkek”, S.94, 6 Temmuz 1329, s.4.

sürdürebilmek için iş sahasında yer alamamasının kritiği yapılmakta, kadınlarında iş hayatında yer almasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Bu nedenle kadınlar hak olarak telakki ettikleri çalışma isteğini mücadele şekline dönüştürmüşlerdir. Çalışmak isteyen hanımlar toplumun öngördüğü adâb ve dinin öngördüğü hükümlerden ayrılmayacaklarını şu şekilde ifade etmektedirler:

“Bu yurd üzerinde bizim de bir hakk-ı hayâtımız, bir hakk-ı ictimâ‘imiz vardır. Bizde çalışmak, âdâb-ı milliyye, ahkâmı-ı diniyyemize ri‘âyetkâr olarak çalışmak isteriz...”²⁷⁵. Kadınların yeni bir kimlik kazanma karşısında verdiği bu mücadele, sadece erkeklerin taassubuna karşı değil, aynı zamanda geleneğin o sert baskısına karşı idi.

Ayrıca dergide kadınların çalışma isteğinin sebepleri de izah edilmekte, çalışma hayatına girebilmek için metotlar geliştirilmektedir. Kadınlar dünyası imzalı bir makalede kadınların bu isteklerine cemiyetler ve müesseseler ile ulaşabilecekleri şu şekilde ifade edilmektedir:

“Kadınlık, hayat-ı mesa‘ide hür olunca, memleketde iş ve işçi hayatı uyanur, para da artar. Çalışanlar, çalışmak isteyenler iş bulurlar, mesai‘lerinin kazancıyla kendilerini geçindirirler, evlâtlarını da terbiye edebilirler. Hatta “fıkr-i icâd” dahi kadınlıkta inkişâf edebilir, sanay‘i ta‘addüt ve tekessür eder. Bu maksada vusûl yolu nedir? Şüphesizdir ki müesseseler ve cem‘iyetlerdir”²⁷⁶.

Kadınlar, en az erkekler kadar çalışma hayatının her alanında başarılı olabileceklerini savunmaktadırlar. Erkeklerin kadınlara duydukları bu güvensizliğe karşı, bir gemici olan Amerikalı madam Hörn örnek gösterilmektedir. Madam Hörn Heram isminde bir yelken gemisinin sahibesidir. Gemiyi bizzat idare eden madam Hörn bu gemi ile sayısız seferler yapmıştır. Süvarisi, mürettebatı ve bütün tayfaları kadın olan bu gemi alkışlar eşliğinde Boston limanından hareket etmiştir. Bu örnek karşısında Osmanlı kadınlarının sesiz kalamayacağı ifade edilmekte kadınlarında her işe kabiliyetli olduğu şu şekilde iddia edilmektedir:

“İşte Amerika Kadınlığının bu dereceye varân mesâ‘i ve terâkkileri karşısında biz ‘Osmanlı kadınlığı hiç ihtiyâr-ı ‘atâlet edebilir miyiz? Fıkr-i mesa‘inin kadınlıkta bu derece ilerlemesine karşı biz nasıl bigâne kalabilirüz?”²⁷⁷. Çalışarak topluma iştirak etme isteği Osmanlı Hanımlarını her geçen gün daha da

²⁷⁵ “Çalışmak Hakkımızdır”, S.19, 22 Nisan 1329, s. 1.

²⁷⁶ “Hürriyet İsteriz!”, S. 20, 23 Nisan 1329, s. 1.

²⁷⁷ “Kadınlar da Gemici Olabilir”, S. 34, 7 Mayıs 1329, s. 1.

şevklendirmekte bu nedenle yukarıda ifade edildiği gibi farklı milletlerden örnekler verilmektedir.

Osmanlı toplumunda kadınlar hakkını arama mevzuunda bilinçlenmiş, meseleleri daha açık idrak etmeye başlamışlardır. Kadınlar toplumsal hayatta yer alabilmek için eşitlik adına girdikleri mücadelede, başarıya gücünü yakalamışlar, bu gücü ise kurdukları cemiyetlerden ve derneklerden aldıklarını şu şekilde ifade etmektedirler:

“Nasıl sevinmeyelim? Neden ızhâr-ı meserret etmeyelim? Esirgeme derneği, muhterem hanımlarımızdan mürekkebi olan bu cem’iyyet san’at evini yakında açmaktadır. Bunu dün gazetemizle de i’lân ettik”²⁷⁸.

Kadınların kurdukları cemiyetler vasıtasıyla kısa sürede seslerini duyurabilmeleri her kesimden takdir ve beğeni almıştır. Maizer Cavit Hanım kadınlar Dünyasına gönderdiği bir mektupta cemiyetlere ve çalışanlarına tebriklerini iletmiş, gayretlerinden ötürü memnuniyetini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ulvi bir maksat, ciddi bir emel ile teşkiline himmet ettiğiniz cem’iyyetle millete, vatana ve hem-cinsinize edeceğiniz hizmet o kadar büyük, o derece mühimdir ki bütün cihân medyun-ı şükrân kalır. Vatanın selâmet ve sa’adetini temine yorulmaz bir gayretle çalışan muhterem cem’iyyetin münevver müesseselerini bütün Samim-i kalbimle takdir ederek alkışlarım”²⁷⁹.

Derginin “içtimai” kısmında yayınlanan bazı makalelerde kadınların bu çabası sadece kadınlar değil aynı zamanda erkekler tarafından da onaylandığı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Erkeklerimizin idare etmekte oldukları gazeteler, hukuk-ı nisvânın dahi lüzum-ı müdâfa’sını lehü’l- hamd idrâke başladılar”²⁸⁰. Yine aynı makalede bir erkek gazetesi olan “İkdam’ın” Osmanlı kadınlığının hukukunu savunmayı lüzumlu gördüğü ifadesi yer almaktadır. İkdam” gazetesinin bu tutumu kadınlar tarafından takdir edilmekte, diğer gazetelerden de aynı onayın beklendiği ifade edilmektedir.

Kadınların eşitlik adına talep ettikleri bir diğer husus eğitim alanında olmuştur. Gelecek nesilleri yetiştiren kadınlara eğitimin sağlanması üzerinde özellikle durulmaktadır. Daha geniş yelpazede kadınların başta İngilizler olmak

²⁷⁸ “Meserretlerimiz”, S.15, 18 Nisan 1329, s. 1.

²⁷⁹ Maizer Cavit, “İstihlak-ı Dâhili Kadınlar Cemiyet-i Hayriyyesine”, S. 26, 29 Nisan 1329, s. 4.

²⁸⁰ “Erkekler Matbu’âtı, Hukûkumuzu Teslîme Başladı”, S. 59, 1 Haziran 1329, s.1.

üzere diğer medeniyetlerin seviyesini yakalamak için Avrupa’da tahsil görmeleri hususu şu şekilde dile getirilmektedir:

“...Bir şey öğrenmek için mutlaka onun bulunduğu yere gitmek lâzımdır. Yoksa öğrenilmesi matlûb olan şeyi lâhuti bir kuvvet getirüp aklımıza sokmaz. Bundan anlaşılıyor ki i’tilâmız için Avrupa’ya gidip öğrenmekden başka çâre yok...”²⁸¹.

M. Belkıs’da çocukların eğitimi konusunda, kız erkek ayrımı yapmaksızın evlatların tahsili için Avrupa’ya gönderilmesini önermektedir. Hatta cemiyetlerin bu işe teşebbüs etmesini istemektedir. Bununla beraber dini ve milli adetlerin korunması için çocukların ferdi değil, toplu gönderilmesi gerektiği hususuna da dikkat çekmektedir²⁸².

Kadınların kabuğunu kırıp toplumun her sahasında varlığını kabul ettirme çabası başarıya ulaşmıştır. Gerek erkekler, gerekse Osmanlı kadınları ile beraber diğer toplum kadınları zamanla kadınların vermiş olduğu bu özveriyi onaylamışlardır. Fakat dergide kadınların bu çabası feminist bir düzeyde olduğu iddia edilse de, hiç bir zaman erkeklere üstünlük sağlama adına yapılmamıştır. Diğer devletlerdeki kadınların hukuk savaşı, Osmanlı kadınlarına örnek olmuş, başarıya azmini arttırmıştır. Erkek hâkimiyetinden kurtulup, onlar da toplumda erkeğe tanınan haklardan faydalanmalı, kendilerini cehaletten kurtarmalıdır. Millet in ve devletin terakkisi ancak kadınların çalışma hayatına katılması ile olacaktır. Kadınlar da çalışmalı, ilim ve irfan sahibi olmalı, cemiyet dernek kurabilmeli ve seslerini her kesime duyurabilmelidir. Kadın erkek ilişkilerindeki bu menfi durum giderilmeli, kadın da toplum hayatının bir parçası olmalıdır. Hatta kadına uygulanan şiddet kaldırılmalı kadına hak etmediği bir zulüm reva görülmemelidir.

²⁸¹ M. Belkıs, “Avrupa’da Tahsîl-i Nisvân”, S.67, 9 Haziran 1329, s. 1.

²⁸² M. Belkıs, “Avrupa’da Tahsîl-i Nisvân”, s. 1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KADIN VE ÇOCUK

3.1. Kadın ve Doğum

Kadınlar Dünyası'nda kadının mevcudiyeti her bakımdan incelenmekle beraber, daha çok annelik vasfıyla ele alınmaktadır. İlahi kanun tarafından kadına yüklenen annelik vazifesinin, kadınlar tarafından hakkıyla yerine getirilmesi üzerinde durulmakta, bu vazifenin incelikleri ile bilinmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Kadınlar Dünyası, hamilelik sürecinden doğuma, çocuğun bakımına, terbiyesine ve eğitimine kadar her meseleye ayrıntıları ile değinmekte, makaleler serisi ile kadınların istifadesine sunulmaktadır. Dergi, kadın ve çocuk üzerine, ekseriya “devamı var” olarak ifade edilen, serbesti matbaası tarafından yazılmış makalelere yer vermektedir. Yazarlarının belirtilmediği bu makaleler serisi, anne olan kadınlar için rehber niteliği taşımaktadır.

Terbiye-i Etfal başlığı altında kaleme alınan yazılar da hamilelik süreci kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Derginin ilk sayısında yer alan “Terbiye-i Etfal” başlıklı makalede Ortalama 270–280 gün sürdüğü ileri sürülen hamilelik döneminde kadınlarda çok değişik ve alışılmadık hallerin görüldüğü ifade edilmektedir. Bu makaleye göre bir kadının çocuğunu sağlıklı bir şekilde dünyaya getirebilmesi ve tehlikelerden koruması için bazı kaidelere uymak zorundadır. Hamile olan kadınlar yeme içme zamanlarına dikkat etmeli kendisine ve çocuğuna faydalı yiyecekleri tüketmelidir²⁸³.

Dergi, ikinci sayısında da hamilelikle ilgili tavsiyeler vermeye devam etmektedir. Kadınlar Dünyası hamile olan kadınlara şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

Hamile olan kadınlar giyecekleri elbiseye dikkat etmekle sorumludurlar. Giyecekleri elbise gayet hafif, kadını sıkmayacak surette olmalıdır. Hamam ilk üç ay için önerilmemiş fakat dördüncü aydan sonra çocuğa faydalı olacağı ileri sürülmektedir. Hamam esnasında ne tok ne de aç olmalıdır. 6 ile 8 derece sıcaklıktaki su ile yıkanan hamile kadınların doğumunun kolay olacağı iddia edilmektedir. Ayrıca hamile kadınlara hızlı ve ani hareketlerden sakınmaları gerektiği önerilmiş, üçüncü ve yedinci aylarda hayvana binmesinin sakıncalı olduğu ifade edilmektedir. Hamile kadına havanın da tesiri vardır. Bu nedenle hamile kadın güneş gören, rutubetsiz ve

²⁸³ “Terbiye-i Etfâl”, S. 1, 4 Nisan 1329, s. 4.

havası kolay değişebilen odalarda oturmalıdır. Yoğun duygusal durumların da hamile kadına etkisi vardır. Fazlaca hırs, korku, hiddet, üzüntü ve fazlaca sevinç hamile kadına zarar verebilir. Bu nedenle hamile kadının her Şeye ehemmiyet vermemesi gerektiği söylenmektedir²⁸⁴.

Hamile olan kadınlar oldukça hassaslaşırlar ve duyularında da bu hassaslaşma artar. Beklenmedik yerlerde ve zamanlarda burunlarına değişik kokular gelebilir ve özellikle de aklına gelen yiyeceklerin tadına bakmayı isterler. Bu belirtilere halk arasında “aş ermek” denirdi²⁸⁵. Kadın bu dönemde taş toprak ve kömür gibi maddeleri dahi yemek isteyebilir. Bu tür maddeler kadına zarar vereceği için sadece göstermekle iktifa etmelidir²⁸⁶.

Hamilelik döneminde kadınların görme duyularının da nazik hale geldiğinden, bu dönemde daha çok güzel çocuk resimlerine bakmalarının iyi olacağı tavsiye edilmektedir²⁸⁷.

Hamile kadınlara yapılan bir başka tavsiye de; hamilelik rahatsızlıklarına karşı uygulanacak tedaviler hakkındadır. İştahsızlığa karşı ağaç matbuhu, bulantıya karşı limonata, soğuk su, bir bardak suya iki damla melisa ruhu, bešten on damlaya kadar taflan suyu damlatılmasının iyi geleceği önerilmektedir²⁸⁸.

Dergide yukarıdaki tavsiyeler yapıldıktan sonra, bunlara uyan kadınların sağlıklı bir hamilelik ve doğum geçirecekleri hatırlatılmaktadır.

Çocuğun doğumuyla beraber anne için yeni bir süreç başlamaktadır. Kadınlar Dünyası bu süreci takip etmekte anneye faydalı olabilecek yeni öneriler sunmaktadır. Yeni doğmuş bir bebeğin göbeğinin kesilmesi, temizliği, göbeğinin tımar edilmesi ve nasıl giydirileceği hususunda detaylı bilgiler verilmektedir.

Öncelikle dergi, doğumun gerçekteşmesi sonrasında çocuk bağırmadan “habl-i sürrevisi” olarak ifade edilen göbeğinin kesilmemesi konusunda ikazda bulunmaktadır. Göbek dört parmak yukarıdan kesilmeli, keskin makas kullanılmalıdır. Eğer rahimde bir çocuk daha var ise tehlikeyi azaltmak için daha

²⁸⁴ “Terbiye-i Etfâl” , S. 2, 5 Nisan 1329, s. 3.

²⁸⁵ Günümüzde de halk arasında hala böyle bir anlayışın hâkim olduğu bilinmektedir. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S.2, 5 Nisan 1329, s.3.

²⁸⁶ “Terbiye-i Etfâl”, S.2, s.3.

²⁸⁷ Bu anlayış hala devam etmekte olup, halk arasında hamile olan kadınlara, güzel resimlere veya güzel çocuklara bakmaları önerilmektedir. Bu tavsiyenin bir amacı da, doğacak çocuğun güzel olacağına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 2, s. 3.

²⁸⁸ Bu öneriler tıbbın öngördüğü tavsiyeler olup, hala toplumda bu uygulamalar mevcudiyetini korumaktadır. Dergi de okurlarına bu bilgileri “etibbânın” tavsiyesi olarak aktarmaktadır. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 2, s. 3.

önce bağlanılan göbeğin dört parmak yukarisından yeniden bağlanılmalıdır. Bu önerilere uyulmaması halinde çocuğun hayatı tehlikeye gireceği²⁸⁹ hatırlatılmaktadır.

Diğer bir konu ise yeni doğan bir çocuğun temizliğidir. Temizleme hususunda iki usulden bahsedilmektedir. Birincisi İngilizlerin diğeri ise Fransızların usulüdür. Fransız usulü; temiz bir bez ile adi zeytinyağı veya tatlı badem yağı ya da vazelin ile çocuğun her tarafını temizledikten sonra yaklaşık 28 derece sıcaklığında su ile yıkanmalıdır. İngiliz usulünde ise çocuk sadece sabunla temizlenir. Bu usullerin biriyle temizlenen çocuğun omuz ve kasıklarına “pudra” veya “nişasta” dökülmelidir. Bu yöntemle çocuğun pişik olmaması sağlanır²⁹⁰.

Dergide, göbeğin bakımına da yer verilerek; her gün göbek tımarının yapılip göbek düşünceye kadar bezlerin değiştirilmesini, ayrıca göbek düştükten sonra da yaranın kanaması halinde üzerine toz haline getirilmiş mazının dökülmesi tavsiye edilmektedir. Bu arada ebelerin yaptıkları bazı davranışlar örnek verilerek;

“Doğan çocuğun a‘zâsı gereği gibi katılamamış olacağından ba‘zı ebe taslaklarının yaptıkları gibi çocuğun a‘zâsını intizâma koymak zannıyla başını sıkmak, burnunu çekmek, çenesini basmak münâsebetsizliğine meydân vermemelidir”²⁹¹ diye ikazda bulunmaktadır.

Yeni doğan bir çocuğun giyim usulünden de bahsedilmektedir. Günümüzde de hala mevcut olan kundaklama usulüne ve bu usulün çeşitlerine değinilmektedir. Osmanlı toplumunda yaygın bir şekilde kullanılan ve “sıkı kundaklama” olarak tabir edilen ilk usul, son derece zararlı görülmüştür. Çocuğun tüm uzuvlarının düzgün olması hasebiyle yapılan bu usul çocuğa sadece zarar vereceği ifade edilmektedir. Dergi ikinci usul olan İngiliz usulü kundaklama uygulamasını imkânsız olduğundan açıklama gereği duymamıştır. Adi kundaklama ise, çocuklar için en elverişli usul olarak görülmektedir. Bu kundaklama çeşidinde çocuğun her hareketi serbest kalır. Kundak koltuk altlarına götürülür ve çocuğun elleri açıkta bırakılır. Bu usul için kadınlara kesinlikle kundağın herhangi bir yerine toplu iğne koymamaları tavsiye edilmektedir²⁹².

Dergide, çocuklar için kullanılacak beşiklere de yer verilmekte ve beşiklerin nasıl olması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda beşiğin daha çok ahşap veya demirden yapıldığı söylenmektedir. Çocuk zamanın

²⁸⁹ “Terbiye-i Etfâl”, S. 3, 6 Nisan 1329, s. 1-2.

²⁹⁰ “Terbiye-i Etfâl”, S. 3, s.1-2.

²⁹¹ “Terbiye-i Etfâl”, S. 3, s.1-2.

²⁹²“Terbiye-i Etfâl”, S.4, 7 Nisan 1329, s.3-4.

çoğunu beşikte geçireceğinden beşikteki yatağın temiz ve rahat olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca döşegin yünden ve tüyden yapılmaması, bunların yerine sıcaklığı koruduğu ve pahaları tercih edilebilir olduğundan, eğrelti otu, papra yahut mısır yaprakları kullanılması tavsiye edilmektedir. Yatakların üstü sık dokunmuş çarşafyla örtülmeli ve sık sık değiştirilmelidir. Çocuğun yastığının ise kırk santimetre boyunda, daire şeklinde, pamuk ya da eğrelti otu ile doldurulmasının makul olduğu ifade edilmektedir. Örtüye gelince, örtü mevsimine göre değiştirilmeli, kışın biri yünden, biri pamuktan iki yorgan kullanılmalıdır. Lüzumsuz eşyalar çocuğun üzerine konmamalıdır²⁹³.

Kadınlar Dünyası'nın kendine misyon edindiği sorumluluklardan biri de, kadınları bilgilendirme ve eğitimi. Buna yönelik bir hizmet olarak hamilelik ve doğum konusunda bazı tıbbi bilgileri paylaşmak ve çeşitli tavsiyelerde bulunmak amacıyla çeşitli yazılar kaleme alındı. Bu eğitici yazıların bir amacı da, toplumda mevcut olan bazı yanlış inançları ve cehalet içerisinde yapılan davranışları ortadan kaldırmaktı. Çünkü bilinçsizce bazı davranışlar, yeni doğan çocuklarda fiziki bozukluklara ve sakatlıklara dahi neden olabilmekteydi. Örneğin; kundaklama şekli, yeni doğan çocuğun uzuvlarını sıkma gibi davranışları sayabiliriz. Bu tür davranışlar eleştirilerek, doğru olan hareket tarzları hakkında kadınlara tavsiyelerde bulunulmaktaydı.

3.2. Emzirme ve Çocuk Bakımı

Anne sütünün çocuk için hayati bir önemi olması hasebiyle, dergide “*Terbiye-i Etfâl*” başlığı altında seri yazıda bu konuya da yer verilmektedir²⁹⁴. Konu bir annenin dikkat etmesi ve yapması gereken hususları hatırlatma ve bilgilendirme olmakla beraber, verilen faydalı bilgiler toplumun genel anlayışını da yansıtması açısından önem arz etmektedir.

Dergide “*fi'il-i irzâ*” olarak tabir edilen emzirme fiili dört kısımda incelenmektedir. Bunlar; bizzat anne tarafından emzirilme (irzâ'-i mâderî), sütanne tarafından emzirilme (irzâ'-i gayr-i mâderî), hayvan sütüyle besleme (irzâ'-i sinâ'î) ve süt dışındaki yiyeceklerle besleme şeklidir (irzâ'-i iştirâkî).

²⁹³ “*Terbiye-i Etfâl*”, S. 4, 7 Nisan 1329, s. 4.

²⁹⁴ Bu seri yazıların yazarı belli olmamakla beraber “*Cenâb-ı Hakk biz vâlidelere çocuğunu emzirecek vesâ'iti zihne hayret verecek derecede tehyi'e etmiştir*” ifadesinden kadın olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. “*Terbiye-i Etfâl*”, S. 5, 8 Nisan 1329, s.4.

Yeni doğan çocuğun anne tarafından emzirilmesi hususu ile ilgili olarak, öncelikle geçmişte annelerin yaptığı bir hatanın yapılmaması konusunda kadınlara hatırlatma da bulunmaktadır. Şöyle ki; eskiden doğum yapan kadınların bir çoğu yeni doğan çocuğa, anne sütünü iki veya üç gün sonra vermeye başladıkları, onun yerine bu süre zarfında çocuğa şekerli anason, peynir şekeri gibi maddeler verdikleri, bu tür davranışın yanlış olduğu ifade edilmektedir. Yeni doğan çocuk için yapılacak en doğru şeyin, herhangi bir menfi durum hâsıl olmamışsa, bizzat anne tarafından emzirilmesidir. Anneden gelen ilk süte halk dilinde “ağız” olarak tabir edilmektedir ki, bu süt çocuk için çok öneme haizdir²⁹⁵. Ancak bazı durumlarda da doğan çocuğun zayıf olması veya vaktinden önce doğmuş olması gibi sebeplerden dolayı, memeyi tutmakta zorlanan çocuklar da olabilir. Bu gibi durumlarda da anne sütünü kaşıkla vermek gerekir. Şayet annenin meme başları küçük veya süt akıntısı meydana gelmiyorsa, yetişkin çocuğa emzirme yoluyla bu sorunun çözülebileceği tavsiyesinde bulunmaktadır²⁹⁶.

Yirmi dört saat için çocuğa verilecek süt miktarı da bir cetvel mahiyetinde verilmektedir. Bu cetvel sayesinde, bir emzirmede veya yirmi dört saatte çocuğun ihtiyaç duyduğu süt miktarını tayin etmek için annelere olanak sağlanmaktadır. Çocuğu susturmak için karnı açtır düşüncesiyle sık sık meme verilmemelidir. Çocuğun ağlaması sadece açlıktan ileri gelmemektedir. Bu nedenle anne bilinçli hareket etmeli, çocuğun bakımı için yapılması gerekenleri bilmelidir²⁹⁷. Emzirme vakitleri ise ilk aylarda gündüz iki saatte bir, gece üç dört defa olması ve emzirme vakitlerine dikkat edilmesi tavsiye edilmektedir²⁹⁸.

Bazı nedenlerden dolayı annesi tarafından emzirilemeyen çocuklar sütanneye verilebilir. Doğal olarak çocuğa uygun bir sütannenin bulunması son derece güç bir durumdur. Sütannenin isteğe uygun olup olmadığı bazı tetkikler

²⁹⁵ “Tabî‘at çocuğa birinci gıdâ olmak, bağırsakların sâthlarını temizleyerek kuvve-i ‘uzviyyesini uyandırmak için vâlide memelerinden süt gelinceye kadar, rengi sarı, lüzûcetli bir mâyi‘ tahsîs etmiştir, ki lisân-ı ‘avâmda buna “âğız” denir. Çocuğa bundan vermek fâ‘idelidir”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 5, s. 4.

²⁹⁶ “Ba‘zen çocuğa za‘yıflıktan yâhûd vaktinden evvel gelmesinden ilk günlerde memeyi tutturmak, emzirmek güç olur. Bu gibi hâlât zuhûrunda vâlidesinin sütünü kaşıkla vermek îcâb eder. Eğer vâlidesinin meme başları küçük yâhûd müdevver ise çocuğa süt emzirtmek güç olur. Meme başlarını büyütme lâzımdır. Bunun için memeyi ya büyük bir çocuğa emzirtmelidir yâhûd ecz-hânelerde satılan âletlere mürâca‘at etmelidir”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 5, s. 4.

²⁹⁷ “Terbiye-i Etfâl”, S. 6, 9 Nisan 1329, s. 4. Çocuğun alacağı süt miktarı gram olarak hesaplanmıştır.

²⁹⁸ “Köylü kadınların yaptıkları gibi memeyi dâ‘imî sûrette çocuğun ağzında bırakmak câ‘iz olmadığı gibi iş ile uğraşmış çocuğu aç bırakmak da câ‘iz değildir. Bu gibi hâller mazarrâtı mücibtir. Birincisinde çocuk fesâd-ı mi‘deye uğrar, ikincisinde sütün su kısmını emer”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S.7,10 Nisan 1329, s.4.

sonucu anlaşılabilir. Bu nedenle öncelikle sütannenin bir doktor tarafından muayene edilmesi gerekir. Sütannede bulaşıcı hastalığın olmaması en başta aranan şarttır. Sütannelerin yaşını da dikkate almak gerekir. Nitekim sütannelik için, yirmi ile otuz beş yaş arasında olanlar, daha faydalı olduğundan tercih edilmelidir²⁹⁹.

Sütannelerin mizacında bazı vasıfların olması gerekir. Tabiatı, halim selim ve her hususta vasati olan, çocuğu eğlendirmeye gücü yeten sütannelerin tercih edilmesi öngörülen karakter yapısıdır. Ahlaken tasvip edilmeyen bir kadını ev ahalisine dâhil edilmesi çocuğa zarar verebileceğinden mahsurludur. Ayrıca sütanne ile yeni doğan çocuğun bir yatakta yatmasına da izin verilmemelidir. Zira rahatını bozmak istemeyen sütanne çocuğu yatırarak emzirebilir ve bu davranış çocuğun felaketine neden olabilir. Çocuğun emzirilmesinden sonra beşiğe konacağından emin olmak için sütanneye dar yatak verilmesi tavsiye edilmektedir³⁰⁰.

Bazı durumlarda yeni doğan çocuklar, anne veya sütannenin sütüyle beslenmeyi kabul etmeyebilirler. Bu gibi durumlarda da çocuğu hayvan sütü ile beslemek gerekir. Bunun için çocuğu doğrudan doğruya hayvan memesiyle emzirmeye alıştırmaktır. Çocuğa memesinden süt vermek için en uygun hayvanın merkep olduğu ifade edilmektedir. Çünkü dişi merkebin sütü insan sütüne benzemektedir. İkinci olarak keçi sütü önerilmekte olup, keçilere has olan ağır koku az olduğu için, boynuzsuz, kılları uzun beyaz veya kırmızı renkte olan keçilerin sütü tavsiye edilmektedir. Doğrudan hayvan memesiyle emzirilemeyen çocuklar ise, kaşık, emzik vasıtasıyla hayvan sütü verilebilir. İnek ve keçi sütü çocuğa verilirken anne sütüne benzemesi için, içine su ve şeker ilave edilmesinin sağlıklı olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda çocuğa verilecek sütün içine ilave edilecek su miktarı bir cetvel ile şematize edilmekte, şeker miktarı ise aylara göre dirhem cinsinden gösterilmektedir³⁰¹.

Bazı köylü kadınlar ise, yeni doğan çocuklarına et suyu ile pişirilmiş ekmeğin içi vermekte oldukları için eleştirilerek³⁰², çocuğa altı aya kadar anne sütü dışında herhangi bir gıdanın verilmemesi tavsiye edilmektedir. Bu hususta, çocuğunu insan sütü dışında beslemek zorunda kalan annelere bilgi vermek amacıyla, Avrupa’da

²⁹⁹“...Çünkü yirmi yaşından aşağı olanların sütü şekeri az, azotlu maddesi ile yağı çok olur. Âdetâ manda sütüne benzer. Otuz beş yaşından ziyâde olanların dahi sütünde mevâdd-ı gıdâiye azdır. Suyun mikdârı ziyâdedir...”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 9, 12 Nisan 1329, s.4.

³⁰⁰ “Terbiye-i Etfâl”, S.10, 13 Nisan 1329, s.4.

³⁰¹ “Terbiye-i Etfâl”, S.11, 14 Nisan 1329, s.4.

³⁰² “Köylü kadınların ekseri, çocuklarına ilk haftada un ve inek sütünden yapılmış bir nev’i bulamaç veririler. Bazı kadınlar ise ararot ve et suyuyla pişmiş ekmeğin içi verirler. Bu pek fenâdir”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 12, 15 Nisan 1329, s. 4.

hazırlanan ve eczanelerde satılan çocuk gıdalarından bahsedilerek, bu gıdaların ekseriya yağı alınmış inek sütü türünden olduğu için verilmesi tavsiye edilmektedir³⁰³.

Dergide, “*fitâm*” olarak tabir edilen çocuğun süttten kesilmesi fiiline de yer vermektedir. Bu hususta, çocuğun tedrici olarak süttten kesilmesinin sağlıklı olduğu, bunun için deanne sütü ile beslenen çocuğa her geçen gün süt verme arasının uzatılması ve ilave gıdalara geçilmesi önerilmektedir. Süttten kesmenin vaktini de tayin etmek, çocuğun bünyesine göre değişiklik gösterebildiğinden, bu işleme on sekizinci ile yirmi dördüncü ayın sonunda başlanılmalıdır. Kesme işlemi, ilkbahar veya sonbahar ayları içerisinde başlanılmalı ve ilk olarak geceleri uygulanmalıdır. Şayet çocuk süttten kesilmesi esnasında zorlanmakta ise, meme başlarına sarısabır, sülfato suyu gibi acı maddeler sürülmelidir. Anne, süttten kesme sonrası süt salgısını engellemek amacıyla, sulu yiyeceklerden sakınmalı, sorun çözülmez ise kafuri merhemle memenin her tarafını ovarak üzerine zamklı pamuk bağlaması tavsiye edilmekteydi³⁰⁴.

Çocukların temel bakım ihtiyaçları hususunda da birtakım bilgiler yer almaktadır. Buna göre; çocukların kirlenen bezleri sık sık değiştirilmesi³⁰⁵ ve haftada en az iki üç kez banyo ettirilmesi, bununla birlikte ilk aylarda çocukların banyo süresi, iki üç dakika ile sınırlı tutulması önerilmektedir. Çocukları tok karnına banyo ettirilmesinin sakıncalı olup, şayet süt emmişse bir saat, başka gıdalarla beslenmişse iki saat sonra banyo yaptırılmalıdır. Çocukların başında hâsıl olan kabukların giderilmesi için de badem yağı kullanılması tavsiye edilmektedir³⁰⁶.

Çocuğun ilk defa ev dışına çıkarılması kırk günün akabinde uygun görülmektedir³⁰⁷. Bu geleneksel anlayış halk arasında *kırk çıkarılması* olarak tabir edilmekte olup, günümüzde de halk arasında hala varlığını sürdürmektedir.

Dergide çocukların uyku düzeni ile ilgili temel bilgiler de yer almaktadır. Uykuda bulunan çocukların aniden uyandırmak sakıncalı olup, beşikteki çocuğu hızlı sallamanın da zararlı olduğu ifade edilmektedir³⁰⁸.

³⁰³ “Terbiye-i Etfâl”, S. 13, 16 Nisan 1329, s. 4.

³⁰⁴ “Terbiye-i Etfâl”, S. 15, 18 Nisan 1329, s. 4.

³⁰⁵ “Terbiye-i Etfâl”, S. 16, 19 Nisan 1329, s. 4.

³⁰⁶ “Terbiye-i Etfâl”, S. 17, 20 Nisan 1329, s. 4.

³⁰⁷ “Terbiye-i Etfâl”, S. 18, 21 Nisan 1329, s. 4.

³⁰⁸ “Bazı kadınlar çocuklarını çabuk uyutmak için beşiği gâyet hızlı sallar. Bu fenâdır, Çünkü bî-çâre çocuk hem sersem, hem de mi‘desi bulanarak kusmasına sebep olur”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 20, 23 Nisan 1329, s. 4.

Çocuk uyanık olduğu halde beşiğe konulmalı ve her ağlamasında kucağa alınmamalıdır. Çocuk her ağladığında istediği verilirse, her durumda ağlamayı adet edinir. Böyle olumsuz bir durumun oluşmasına meydan vermemek için, alınması gereken tedbirse şu olmalıdır:

“...Bu halde çocuğun keyfine tâbi‘ olmayarak ittihâz olunacak en güzel tedbîr, müsâ‘ade olunabilecek arzûlarını mümkün mertebe kendisi istemeden evvel keşf edib icrâ etmektir”³⁰⁹.

Dergide çeşitli makale serilerinde; çocuk bakımı, beslenmesi, sağlığı, büyüme ve gelişmesi ile ilgili olarak annelerin istifadesine sunulan faydalı önemli yazılara da rastlanılmaktadır³¹⁰.

Çocukların öz bakım ihtiyaçları ile ilgili verilen bu detaylı bilgiler bir anne için rehber niteliği taşımaktadır. Çocukların bakımı sağlanırken pratik ve çözüm üretici bilgilere yer verilmekte, bunun yanı sıra yer yer toplum nazarında bilinen ve uygulanan fakat çocuk için zararlı olan geleneklere de karşı çıkılmaktadır. Osmanlı toplumunda çocuk bakımı için önerilen birçok tavsiye günümüz toplumunda da hala mevcudiyetini korumaktadır.

3.3. Çocuk Terbiyesi

Kadınlar Dünyası’nda, toplumsal yapıda amaçlanan değişim için kadınlara yüklenen vazifenin büyüklüğü, çocuk terbiyesi üzerine inşa edildiği görülmektedir. Kadının bu vazifesi aynı zamanda bir dönüşüm hareketiydi. Zira ana rahminden dünyaya gelen bir çocuğun, hiçbir şeye kabiliyeti olmamasına karşın, annelerin o mukaddes ellerinde şekillenmekteydi. Bunun için öncelikle annelerin ilim ve irfan sahibi olarak yetiştirilmesi elzemdi. Bu hususta dergide yayınlanan bir makalede;

“... ‘Ulûm ve ma‘ârif erkeklerden ziyâde kadınlara elzemdir. Çünkü cihân-ı medeniyette nisâ kısmı pek büyük bir mevki‘ tutmuşdur. Bugün şâ‘iri de, filozofu da, muhter‘î de, pâdişâhı da kucağımızda yetiştirdiği gibi mücrîm, cânî, câhilide yetiştiriyor”³¹¹ denilmek suretiyle bir toplumun şekillenmesinde, annenin rolünün önemli olduğu vurgulanmaktadır.

³⁰⁹ “Terbiye-i Etfâl”, S. 21, 24 Nisan 1329, s. 4.

³¹⁰ Bkz. İkbâl İsmail, “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, S. 124, 125, 126; ayrıca Fransızcadan iktibas edilmiş olan ve dergide Muzaffer Refik tarafından kaleme alınmış olan makalelerde de ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Bkz. M. Refik, “Çocuğun Beden ve Ruhı”, S. 51, 68, 73, 74, 95.

³¹¹ Şâmlı S. L., “Hayât-ı Nisviyemizde Fikdân-ı Ma‘ârif”, S.8, 11 Nisan 1329, s. 3.

Azize Şadi, bir milletin yükselmesi ve ilerlemesini, şefkatli anaların kucağında terbiye alan çocukların yetişmesiyle sağlanacağını düşünmekteydi. Ancakiçinde yaşadığı toplumun, bu vazifeyi icra etmekten çok uzak olduğunu ve çocukların istenilen ölçüde yetiştirilememesinden şikâyet etmekteydi. Oysa bir toplumun tükenmesi, çocuklara verilen bu ilk terbiyenin eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Bu sebeple mevcut durumun vahametini hanımlara göstermek amacıyla onlara hitaben;

“Hanımlar! Evlâdlarımızın terbiye-i ibtidâ’iyeleri noksân olacak olursa şimdiden bilmiş olalım ki hem o zavallılar, hem de millet ve vatanımızı inkirâza mahkûm etmiş oluruz. Çünkü terbiye-i ibtidâ’iyesi noksân olan milletin neticesi işte şu içerisinde bulunduğumuz hâl-ı esef-engimizdir...”diyerek bu husus üzerine dikkatleri çekmektedir³¹².

Fakat çocuklara nasıl bir terbiye verilecekti? Geleneksel anlayışta terbiye olgusu yanlış anlaşılakta olup, çocuğun yaramazlık etmemesi, büyüklerin yanında dilsiz gibi oturması, uslu ve sessiz durması olarak telakki edilmektedir. Oysa terbiye kavramı çok farklı manalar taşımaktadır. Bu hususta Sıdika Ali Rıza çocuk terbiyesini;

“...Hulâsa tam ma‘nasıyla çocuk terbiye etmek, vatana, cem‘iyyete sağlam vücûdlu, münevver fikirlî, ‘âli vicdânlı, güzel ahlâklı evlâd yetiştirmek demektir” şeklinde açıklamaktadır³¹³.

Dergide çocuk terbiyesi ile ilgili kaleme alınan yazılarda, çocuk terbiyesinin nasıl olması gerektiği izah edilirken, aynı zamanda toplumda yapılan yanlış muameleler hususunda ciddi eleştiriler yapılmaktadır. Bu hususta özellikle Nazife İclâl tarafından kaleme alınan makalelerde çocuğun ilk terbiyesi ile alakalı ehemmiyetli bilgiler yer almakta olup, çocukların büyütülmesi esnasında uygulanan bazı yanlış metotların sakıncalarını özetle şu şekilde ifade etmektedir:

Çocuk dünyaya ağlayarak gözlerini açmaktadır. Fakat biraz büyüyen çocukların henüz küçük yaşta olmaları dikkate alınmadan ağladığı zaman susmaması üzerine anne baba tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Ebeveynin verdiği bu tepki karşısında çocuk daha fazla korktuğu için ağlamasına devam eder, bunun üzerine ebeveyni tarafından dövülür. Dayağın çocuk için alışkanlık haline gelmesi üzerine asıl sorun burada baş göstermektedir. Gulyabanilerle korkutulan çocuğun zamanla

³¹² Azize Şadi, “Terbiye-i İbtidâ’iye”, S. 19, 22 Nisan 1329, s. 3-4.

³¹³ Sıdika Ali Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S. 34, 7 Mayıs 1329, s. 2.

buna da ehemmiyet vermemesi, çocukların ahlaken noksan yetişmesine neden olmaktadır³¹⁴.

N. İclal, korku hissini çocuk üzerinde bıraktığı bu olumsuz tesirin topluma nasıl sirayet ettiğini bu bakış açısıyla ifade etmektedir. Onun çocuk psikolojisine yönelik bir asır önceki bu tespitleri çok yerinde olup, bu bilimsel bakış ölçütü bugün dahi geçerliliğini korumaktadır.

Eğitim çağına gelmiş çocukların okula başlamasıyla çocuklarda görülen hevesin aile ilgisizliği nedeniyle tükenmesini N. İclal şu şekilde eleştiri konusu yapmaktadır:

“...Çocuk biraz okumağa başladığı vakit tabii kendisinde okumak için bir heves hâsıl olur. Lâkin ne kadar olsa küçük bulunması itibariyle bu heves muvakkat olup âilesi tarafından da ihmâl edilecek olursa büsbütün bu heves zâil olarak işi tembelliğe vurur”³¹⁵. N. İclal’in pedagojik anlamda ileri sürdüğü bu tespit çocuk eğitimi açısından son derece önemlidir.

Bununla beraber dergide çocuğun mürebbiyelik vazifesi sadece anneye uygun görülmekte ikinci bir mürebbiyeye cevaz verilmemektedir. Zira çocuk annesinin elinde şekillenmeli, vatana yetiştirilmeliydi. N. İclal bu konu ile ilgili düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır:

“... Her ne olursa olsun bir çocuğun mürebbiyelik vazifesini ancak vâlide yapmalı ve bu vazifeyi başka birine ihâle etmekten sakınmalı ve hatta korkmalıdır”³¹⁶.

N. İclal, yine aynı makalede meslek seçiminde çocukların kararlarına saygı duyulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Çocuk hangi mesleği icra edeceği hususunda desteklenmeli, çocuğa tamamen serbestlik sağlanmalıdır. Bu nedenle çocuğunun ticaretle uğraşmayıp sadece Bab-ı âlide kâtip olmasını isteyen validelere N. İclal şu şekilde cevap vermektedir:

“...Artık ne saçma sapân, batıl fikirleri bırakmalı ve bir çocuğa meslek intihâbında temamiyle serbesti vermeli. Hatta o kadar ki ben bir kunduracı, demirciolacağım diyen bir evlâda “peki!” diye cevap vermelidir. Zira bunda daha büyük menfa‘at ve faideler vardır. N. İclal çocukların meslek seçinde özgür bırakılmasını tavsiye etmektedir.

³¹⁴ Nazife İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, S. 21, 24 Nisan 1329, s. 3.

³¹⁵ N. İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, S.25, 28 Nisan 1329, s. 2.

³¹⁶ N. İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Mâderde Alır”, S.29, 2 Mayıs 1329,s.2.

Bir çocuğu büyüklerin yanında bulunmasını ve konuşmasını yasaklamanın yanlışlığına da dikkat çekilmektedir. Oysa çocukların, büyüklerin yanında bulunması onları ilmen ve fikren geliştirecektir. Bu esnada görülen yanlış bir fikir ve davranış ebeveynler tarafından düzeltilmesi gerekir. Toplumun terbiye usulündeki diğer bir eksikliği ise, çocuğun yalancılıkla suçlanmasıdır. Çocuğa “sen yalancı bir çocuksun, adam olmayacaksın” gibi ifadeler kullanıldığında, çocuk üzerinde olumsuz etkilere neden olacağından, ebeveynlerin bu tür sözlerden kaçınmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir³¹⁷.

Terbiye sanatını bilmeyen annelerin çocuklarına haset ve kıskançlık duyguları telkin etmesi, toplumsal bir dert olarak telakki edilmişti. S.A. Rıza Bu menfi duyguların çocuğun karakteri haline nasıl geldiği üzerinde durmakta, bu hususta şu örneği vermektedir:

“Valide meselâ çocuğuna bir şey yedirmek, içirmek ister, onda rağbetsizlik görünce diğer bir çocuğa “Gel yavrum, sen ye, sen iç!” diyerek kendi çocuğunda hiss-i hased uyandırır, bu his gittikçe büyür, kuvvet bulur”³¹⁸.

Dergide, rekabet (istirkap) duygusunun da çocuk üzerindeki olumsuz etkisi tartışılarak, bu duygunun toplumu geliştirmesine hizmet edeceği düşüncesinde olanlara şu şekilde cevap verilmektedir:

“...Bunun için terbiye-i etfâl mesele-i dakikasında bu vâsıtaya mürâca’at edilmeyip çocuğa “Şunlar vazifelerindir, onları elinden geldiği kadar yap!” demeli, fakat “ Falânı geçmeye çalış!”³¹⁹ dememelidir. Bu tavsiyeye riayet eden her anne çocuğunu kıskançlık gibi menfi duyguların pençesinden kurtarmış olacaktır.

M. Belkıs’da çocuğun alacağı ilk terbiyede şiddet usulünün topluma zararları üzerinde durmaktadır. Ebeveynlerin çocuk terbiyesi ile meşgul olurken, sabırlı ve son derece hoşgörülü olmalarını istemektedir. Çocuğa cebren bir şey yaptırmak, istenileni yapmayan çocuğun ise ebeveyni tarafından dövülmesi vb. gibi şiddete dayalı yöntemlerle büyütülen çocukların gelecekte ihtilalcı bir ruha sahip olduklarını dile getirerek;

³¹⁷“Çünkü bir çocuğa iyi olduğu ciddiyetle söylenirse o çocuk öyle görünmeye ve nihâyet öyle olmaya çalışır. Bilâkis fenâ olduğu söylenirse ümîd, izzet-i nefis kırılırsa artık iyi olmaya uğraşmaz. İşte bu san’at-ı terbiyenin bir sırrıdır”. Bkz. S. A. Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S. 34, s. 2. Ayrıca bu makalede, çocuk terbiyesi hususu ile alakalı Avrupalıların birçok eser telif ettikleri vurgulanmakta, buna karşılık Osmanlı toplumunun hala bu hususta lakayt kaldığı ve göreneklerinin esiri olduğu da ifade edilmektedir.

³¹⁸ S. A. Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S. 36, 9 Mayıs 1329, s. 3.

³¹⁹ S. A. Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S. 36, s. 3.

“Evet bu terbiye ile çocuklarımızı nezîh bir rûha değil tâbi‘ata medeniliğe hâkimiyet-i ictimâ‘iyeye, dîne her şeye karşı büyük bir ihtilâlcî rûhuna mâlik olarak yetiştiriyoruz. ‘Ailelerimizin içindeki hürmetsizlikde bu terbiyenin bir neticesidir. Fazla sözü zâ‘id görüyorum”³²⁰ demek suretiyle sosyal değerlerde meydana getirdiği yaraya işaret etmektedir. Yine o; ihtilalcî ruhla yetişen çocukların sıkıntılı bir toplumun daha fazla zeval bulmasına neden olacağını hatırlatarak, büyük bir millet olabilmek için bu tür sakıncalı yöntemlerle çocuk yetiştirmekten vazgeçilmesini ikaz etmektedir³²¹.

M. Belkıs’ın çocuk terbiyesinde elzem olarak gördüğü bir diğer konuda, çocuklarda dikkatin önemidir. O bu hususta, duyarlı bir toplumun meydana gelebilmesi için, ilk önce çocukların duyarlı yetiştirilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak içinde bulunduğu toplumu, görememe hastalığına yakalanmakla suçlayarak, kâinatta her şey dikkat duygusuyla keşfedilebildiğini hatırlatır. Bu nedenle çocuğun ilk terbiyesine, dikkat olgusuyla başlanması önemlidir. Eğer çocuk dikkat fonksiyonunu gereği gibi kullanabilirse, çocukta düşünme, muhakeme ve hayal kurma gibi yeteneklerin de gelişebileceğini dile getiren M. Belkıs, bu konuda şu hususlara dikkat çekmektedir:

“Hiç şüphe yoktur ki ta‘akkulun birinci vazîfesini dikkat ya‘nî eşyâyı ve hadîsâtı bütün ma‘nâsıyla görmektir. Çünkü görmek, hissetmek olmasa ‘akl; muhâkeme, temyîz ve tahâyyül gibi vazîfelerini icrâ edemez”³²².

M. Belkıs, çocuk terbiyesinde aileye mensup her ferdin müdahil olmasını, toplumun diğer bir eksikliği olarak görmektedir. Ona göre; ailenin tek hâkimi anne olmalıdır. Çocuk terbiyesine aile bireylerinden hiç kimse müdahale etmemeli, anne ise harici bir müdahaleye mani olmalıdır. Toplumda çocuğun ya her dediği yapılmakta veya hiçbir harekette bulunmasına müsaade edilmemektedir. Artık bu eski terbiye usulleri bırakılmalı, sopa ve ceza vb. gibi usullerle çocuğu terbiye etmeye çalışılmamalı³²³, bunun yerine terbiye sınırları içerisinde çocuğun her hareketine izin verilmelidir³²⁴.

³²⁰ M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðibin Zarârları”, S.61, 3 Haziran 1329, s. 4.

³²¹ M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðibin Zarârları”, s. 4.

³²² M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Dikkatin Mevkî’i”, S.65, 7 Haziran 1329, s. 3.

³²³ “On beş yirmi sene evvel muhîtü’l-ma‘âriflerin birçok sayfalarını işgâl eden ‘ilm-i terbiye-i etfâl fâsılları artık bugün ehemmiyetlerini kaybetmiştir. Çocuk sopa ile cezâ ile yola gelmez”. Bkz. M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðibin Zarârları”, S. 70, 12 Haziran 1329, s. 3.

³²⁴ M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðibin Zarârları”, S.70, s. 3.

Bir toplumun manevi ve ruhi olarak ilerlemesini, bedeni ve maddi gelişmeye bağlayan A. Cevat'ta, sağlam düşüncenin sağlam vücutta olduğunu, bu nedenle annelerin beden terbiyesi için açılan spor kulüplerine evlatlarını göndermelerini istemektedir³²⁵. Çünkü o, Avrupa ilerleyişini, beden terbiyesi ahlakına verdiği öneme borçlu olduğunu ve bedenen terakki eden her toplumun gelişmesi ve ilerlemesi de bu yolla olacağına inanmaktaydı³²⁶.

A. Cevat'ın, çocuk terbiyesine yönelik dikkat çeken bir başka teklifi de; çocukları hayata hazırlamak için, onlara iktisadı öğretmeyi savunmaktadır. Toplumun gelişmesi ve güçlenmesi, iktisat kavramının anlaşılmasıyla gerçekleşecekti. Çünkü milli hayatın bekası parayla sağlanacak, parayı ise iktisat doğuracaktı. Bu sebeple çocukların terbiyesi bu anlayışa göre verilmeliydi³²⁷.

Dergide, çocuk terbiyesi ile ilgili olarak, anne ve evlat arasında geçen bir diyaloga da yer verilmektedir. Diyalogda; annesi, çocuğu Adile'ye vatan ve millet sevgisini vermeye çalışarak, "Sevgili kızım ben ölürsem sen yaşarsın fakat vatan ölürse yaşayamazsın. Bunun için vatanını çok sevmelisin"³²⁸ nasihatinde bulunarak, vatan sevgisinin bir millet için ne anlama geldiğini aşlamaya çalışmaktadır.

Yine aynı diyalogda; Bulgarların Osmanlı toplumuna yapmış olduğu zulümlerin tasviri yapılmakta ve çocuktan ülkenin düşmanlarını tanıması istenmektedir.

Elbette çocukları bu hissiyatlarla yetiştirmek ne kadar doğrudu? Ancak unutmamak gerekir ki; Osmanlı Devleti, Balkan savaşlarından henüz çıkmıştı ve toplumda oluşan hazin bir durum söz konusuydu. Bu kırılmanın ve hissiyatın neticesinde çocuklara vatan ve millet sevgisi ile beraber, düşmanlık kavramı da öğretilmekte, hatta çocuklar büyüdüklerinde düşmanlardan milletin intikamını alması hususunda bilinçlendirilmeye çalışılmaktadır³²⁹.

Ancak bu hissiyatın geçici bir durum olduğunun ve herkesin de aynı düşüncelere sahip olmadığının bilinmesi gerekir. Nitekim S. A. Rıza, annenin çocuk

³²⁵ "...Acaba hangi vâlide çocuğunu top oynatmaya, jimnastik yaptırmaya yolladı? Eğer buna müsâ'ade etmiş olsalardı âilenin sû-i teşekkülüyle tevellüd eden nahîf çocuğun adelâtını, bünyesini kuvvetleştirmiş olurlardı". Bkz. A. Cevat, "Terreddiyât-ı Bedeniyye", S. 97, 9 Temmuz 1329, s. 4.

³²⁶ "Bugün Avrupada gördüğümüz terâkkiyât-ı 'umûmiyyenin müvellidi esbâb-ı asliyesi hep bedendeki terâkki ve tekâmüldür". Bkz. A. Cevat, "Terreddiyât-ı Bedeniyye-2", S.102, 27 Temmuz 1329, s. 7.

³²⁷ "...Demekki istikbâl-i hayât-ı millet olan çocuklarımızı muhibb-i iktisâd olarak büyütmeliyiz". Bkz. A. Cevat, "Çocukları Hayâta Hazırlamak", S.114, 18 Teşrin-i evvel 1329, s.14.

³²⁸ "Çocuk Terbiyesi", S. 106, 24 Ağustos 1329, s.13.

³²⁹ "Adalet kızım..ağlama. Ağlama sevgili kızım sen büyü vatanını sev düşmanlarımızdan o bî-çâre vatandaşlarının intikâmını al". Bkz. "Çocuk Terbiyesi", S. 106, s. 13.

terbiyesindeki bir vazifesinin de evladını fikren terbiye etmek olduğunu, çocukların zihinlerini birtakım yalan yanlış hurafe bilgilerle doldurmanın en büyük tehlike olduğuna işaret etmekte ve çocuğa karşı doğru yaklaşımın nasıl olması gerektiğini de şu sözlerle ifade etmektedir:

“Hâlbuki çocuğunun zihnini, fikrini dâima hakikât taharrîsine sevk etmek ilk terbiye-i fikriyeyi verecek olan vâlidenin en mühîm vâzifelerindendir. Çocuk mâdemki bir şey, bir hakikât öğrenmek merâkıdadır, bu bir fırsat ve ni‘mettir, kaçırmaya gelmez! Çocuğun merâk etmediği bir zamânda verilmek istenilen efkâr ve ma‘lûmat ise zihnine nakş olunmayıb bir kulağından girse bile derhâl diğerinden çıkar”³³⁰.

Çocukların güzel ahlakla yetiştirilmesinin, annenin hem şahsi hem de vatani vazifesi olduğunu söyleyen A. Cevat, bu vazifeyi hakkıyla icra etmeyen annelerin vatanlarına nankörlük etmiş olacağını düşünmektedir. Bu nedenle annelerin maddi ve manevi fedakârlıkta bulunması gerektiğini, hatta artırdıkları terbiyesine harcamalarını istemektedir. Bazı kadınların çocuğunu terbiye ederken evladının mizacında meydana gelen menfilikler karşısında “Ah kardeş, ne yapsak nâfile. İnsanın hilkâtinde olmalı” vb. gibi kullandıkları ifadeleri de eleştirmekte ve bu anlayışa sahip olan kadınlara yönelik olarak şu tavsiyede bulunmaktadır:

“Sen o çocuğun edvâr-ı selâseye ‘âid terbiyelerinden hiçbirini ifâ edemediğin için neticede çocuğu terbiyesiz buluyorsun. Her ne olursa olsun kabâhati dâima çocukda değil, birazda kendi kusûrlarımızda aramalıyız”³³¹.

Çocuk terbiyesinde anne kadar babanın da önemli rol oynadığını ifade eden Sacide Hanım, ebeveynlerin evlatlarına güzel hasletleri temsil yoluyla öğretmelerini önermektedir. Çünkü çocuklar, daha çok muhataplarını örnek almakta ve onları taklit etmektedir. Bu hususta şu sözleri sarf etmektedir:

“Vâlideler te’sîri daha çok olduğundan hep vâlidelerden bahs ediyorum. Tâbî’î buna pederde dâhildir. Çocuklarına fenâ dedikleri şeyleri yapmamalı, iyi işler yaparak onlara numûne-i imtisâl, hüsn-i misâl olmalıdırlar”³³².

Kadınlar Dünyası’nda çocuk terbiyesiyle ilgili olarak ele alınan bir başka konuda mürebbiyelik meselesidir. Bu hususta, ilk terbiyesini bir mürebbiyeden alan Sadiye Hanım’ın monolog halinde kaleme aldığı mektubuna dergide yer verilmiştir.

³³⁰ S. A. Rıza, “Ana Mektebi Münâsebetiyle”, S. 31, 4 Mayıs 1329, s. 2.

³³¹ A. Cevat, “Âile-6-“, S.55, 28 Mayıs 1329, s. 3.

³³² Bu makalede, çocuklar yetiştirilirken annelerin dikkat etmesi gereken bazı hususiyetlere de yer verilmektedir. Bkz. Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, S.105, 17 Ağustos 1329, s. 5.

Sadiye Hanım mektubunda, ilk terbiyeyi bir hanım nineden aldığını ve terbiyesine gereken ihtimamın gösterilmediğinden yakınmakta ve toplumda var olan mürebbiyelik geleneğine karşı çıkararak;

“O zavallı yavrucakları büyütme, onlara yaşamayı, bilmeyi, vâzifeyi, vâlideliği öğretmek ve birtakım bî-çâreleri ahlâksız mürebbiyelerin elinden kurtarmak lâzımdır”³³³ demek suretiyle, mevcut mürebbiyelerin yetersiz olduklarını ve çocukları hayata hazırlayamadıklarını savunmaktadır.

Sonuç olarak; ailelerin çocuklarına yeterli terbiye vermediklerine dair çeşitli eleştirilerin yapıldığı yazılara dergide rastlanılmaktadır. Bu eleştirilerde çocuk terbiyesinin yeterli olmamasında başlıca sebepler olarak; tahsil görmeden yetişmesi, ilim ve irfan eksikliği, insanların gelenek baskısı altında ezilmesi, toplumdaki ekonomik sıkıntılar, ebeveynlerin yanlış tutum ve davranışları vb. gibi etkenler sıralanmaktadır.

Çocuk terbiyesindeki bu olumsuzlukların telafisine yönelik olarak dergide, anneleri bilgilendirmek amacıyla son derece faydalı bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu yazılarda dikkat çeken hususlar şunlardır: Birincisi, çocukların ahlaki terbiye yanında, fikri, ilmi ve bedeni terbiyeden de geçirilmesinin gerekli olduğu; ikincisi, çocukların ceza ve dayakla büyütülmemesi; üçüncüsü, kadınların donanımlı bir şekilde eğitilmesinin elzem olduğudur.

3.4. Çocuk Eğitim

Çocuğun yetiştirilmesinde ikinci önemli kurum okullardır. Fakat Osmanlı'nın son döneminde okullar vazifelerini hakkıyla ifa edememekteydi. Çünkü yenilgiyle sonuçlanan savaşların neticesinde eğitim öğretim de sekteye uğramaktaydı³³⁴. Öncelikle eğitim kurumlarının ıslah edilmesi gerekmektedir ve bunun için de her türlü fedakârlığın yapılması da şarttı³³⁵.

Eğitim sisteminin değişmesini ve eğitimde reform tartışmasını yapan diğer bir kişi de E. S. Ali idi. O, eğitimi düzeltebilmenin ciddi bir sabır ve sebat gerektirdiği üzerinde durmakta ve çözüm olarak da şu önerileri sunmaktadır:

³³³ Sadiye, “Aziz Hemşirelerim!”, S. 11, 14 Nisan 1329, s. 3.

³³⁴ “Birçok senelerin yığınlarla enkâzımeyânında bir de ma‘ârifharâbe-zâra dönmüş. Bir felâket ocağımız var ki zannıma göre bu, felâketlerimizi teşkil eden esbâbın biri ve belki de başlıcasıdır”. Bkz. Mevhibe Mustafa, “Ma‘arifimiz”, S.17, 20 Nisan 1329, s.3.

³³⁵ “Fakat bana öyle geliyor ki, bi'l-‘umûm şu ‘abâttan evvel en ziyâde ehemmiyetle nazar-ı dikkate almaya mecbûr bulunduğumuz ve kat‘iyetle ıslâhına muhtâc olduğumuz ve hatta her şeye takaddümen fedâkârlık edilmesi lâzım gelen bir nokta ancak ma‘ârifimizdir”. Bkz. M. Mustafa, “Ma‘arifimiz”, S.17, s. 3.

“Meşrûtiyetimiz henüz altı seneliktir. Şimdilik her şeyin fikdânı serî‘ bir terâkkiyi elbet men‘ eder. Bugünkü mesâ‘inin iktitâfı âtîde mümkündür. ‘Umûmî kavâ‘id-i tâbî‘iyeye teba‘iyyet lâzım. Bugün bir mekteb açmak, dört sâ‘at zarfında vatâna hizmet edecek adamlar yetiştirmek zannederizki ancak hayâlât-ı mudhike arasında bulunabilir! Sabr lâzım, bize tembelliğin, ne de garâbetin lüzûmu var. Yalnız ‘azm ve sebât ve sabr...”³³⁶.

A. Haydar ise, okulların bozulmasına iki sebebin yol açtığını ifade etmektedir. Bu sebeplerden birincisi itimatsızlık, ikincisi ise düzenli olarak ücret verilmemesiydi. Ebeveynler çocuklarını okula verdikleri zaman kalben tereddüt içinde kaldıklarını ve bu sebeple de senede iki veya üç okul değiştiren çocukların okullarda aksaklıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bozulmanın diğer bir sebebi de, düzenli olarak okul aidatlarının verilmemesiydi. Okul ücretinin verilmesi ailelere ekonomik nedenlerle çok ağır külfet getirmekteydi. Oysa eğitim demek aynı zamanda masraf demektir. Çünkü okullar varidatla mevcudiyetini sürdürmekteydi³³⁷.

Eğitim alanındaki bu bozulmanın tamiri ve bir düzen dairesinde yeniden işler hale gelebilmesi için çeşitli yorumlar yapılmakta ve farklı çözüm önerileri sunulmaktaydı. E. S. Ali’nin kaleme aldığı bir makalede kendisine yazılan bir mektuba cevaben;

“Aldığımız bir mektûbda beyân olunduğu gibi bir ma‘ârif tarhına başlamak, esâsen tezâyüd eden vergiler, gümrük rûsûmu dolayısıyla mutazarrır olan halkı bir kat daha ezmek demektir... Binâen-‘aleyh böyle olmasını muvâfık göremeyiz” diyerek eğitim vergisinin tanzimine karşı çıkmakta ve onun yerine zengin aileler tarafından oluşturulacak bir talim heyeti tarafından eğitim masraflarının üstlenilmesini teklif etmekteydi³³⁸.

E. S. Ali yukarıdaki gerekçelerle eğitim vergisine karşı çıkarken, M. Mustafa ise mevcut okulların amacına uygun işlevini yerine getiremediğini ifade ederek Maarif Nezâreti’ni faal olmaya davet etmekte ve eğitim vergisini şu sözlerle savunmaktadır:

³³⁶ E. S. Ali, “Terâkki-i Ma‘ârif”, S.51, 24 Mayıs 1329, s.2.

³³⁷ A. Haydar, “Yine Mekteblerimiz”, S.22, 25 Nisan 1329, s.3.

³³⁸ E. S. Ali, “Mektebler”, S. 16, 19 Nisan 1329, s. 1.

“Ben bu cevâba kökten itirâz ediyorum. Bugün milletimiz felâket anında nasıl ki hükûmetimizin vaz‘ ettiği yüzde yığirmi beş harb vergisini bilâ-tereddüd kabûl etti, acebmaksada hizmet edecek olan bir ma‘ârif vergisini red mi edecek?”³³⁹.

Osmanlı eğitim sisteminin sorgulanarak tartışmaya açılması, kusurlarının ve eksikliklerinin giderilmesi hususunda birçok kadın hemfikirdi. Kadınlar Dünyası Dergisi her alanda olduğu gibi bu mevzuda da kadınların güçlü sesiydi. Dergi yönetimi, toplumun ilerlemesini çocuklara verilecek iyi eğitimle sağlanabileceğine inanmaktaydılar. Fakat çocukların eğitimi için mevcut olan şartlar ve mahalle mektepleri çok yetersizdi. Nitekim mahalle mekteplerini S. Büran şu şekilde tasvir etmekteydi:

“Bizde mahalle mektepleri teşkîlâtı hiçbir memleketde eşini göremez bir u‘cûbedir. Bir garîbe-i ma‘ârifdir!... Mahalle mekteplerinin hâlini bilenler, o ekserisi ahurdan nişân veren binâları bir mezbâha-i terbiye olarak telakkî ederler ki... Haklıdırlar da!”³⁴⁰.

Hakikaten ne Maarif Nezâreti ne de mektepler gerçek işlevlerini yerine getirebilmekteydi. Bu sorunun farkında olan bir toplum ve bu sorunu dergiye taşıyan büyük bir kadın kitlesi mevcuttu. Kadınlar Dünyası, eğitim meselelerini dile getirmesi yanında, okullarda uygulanan öğretim usullerine de yer vermekte ve bu hususlarda kadın okurları bilgilendirmeye çalışmaktaydı. Bu konuda M. Mustafa Osmanlı eğitim kurumları hakkında şunları söylemektedir:

“Bizde tahsîl ibtidâ’î, rüşdiyye, idâdî ve ‘âli nâmlarıyla dört kısma ayrılmıştır ki bu sayıya bir de şu‘be kısmını ilâve edersek tahsîli beş kısma taksîm etmiş oluruz. İşte bu beş sınıf tahsîlden en ziyâde ihtimâm edilmesi lâzım gelen şu‘be kısmı ki esâstır, bu husûsda bizde tatbîk edilen bir nev‘-zâd kadar bile olamadığını ‘arz edeceğim”³⁴¹.

Osmanlı toplumunda şube olarak tabir edilen okulöncesi eğitim, batı medeniyetinde karşılığı *çocuk bahçeleri* olarak ifade edilmektedir. Bu okulun öğretmenleri gelişigüzel değil, yüksek tahsil gören ve birçok ilme vakıf olan kimselerden seçilmekteydi³⁴².

³³⁹ M. Mustafa, “Terbiye-i Etfâl”, S. 17, s. 3-4.

³⁴⁰ S. Büran, “Dâru’l-Fünûn Konferans Salonunda Osmanlı Hanımları-Tahsîl ve Terbiye ‘Alemimizde”, S. 102, 27 Temmuz 1329, s. 4.

³⁴¹ M. Mustafa, “Ma‘ârifimiz”, S. 22, 25 Nisan 1329, s. 3.

³⁴² Osmanlı’da “çocuk bahçeleri” öğretmenlerine “muhafız” denilmekteydi. Bkz. M. Mustafa, “Ma‘ârifimiz”, S. 22, s. 3.

Ancak yukarıda M. Mustafa'nın da ifade ettiği üzere, en fazla önem verilmesi gereken eğitimin şube kısmında olması gerekirken, bu eğitime yeteri kadar önem verilmediğidir. Nitekim S. A. Rıza da mevcut eğitim anlayışını eleştirmekte ve çocuk bahçeleri uygulamasını desteklemektedir. Ona göre; mevcut uygulamada dört yaşını tamamlayan çocukların okula alındığını oysa yedi yaşına kadar çocukları okuyup yazmakla meşgul etmek veya onları zorlamak çocukların gelişimi adına zararlı bir metottu. Aynı zamanda üç-dört yaşlarındaki bir çocuğun evde kapalı bir ortamda kalması da son derece sakıncalıydı. Bu nedenlerle;

“Yaşları üçden yediye kadar olan çocuklar için ibtidâ (azîl=melce-i etfâl) ve bi'l-âhire (jardin danfan=çocuk bahçesi) nâmıyla terbiye mektepleri açmışlardır. Bu mekteplerdeki etfâl öyle okuyub yazma ile mükellef değildirler. Çünkü bu san'atı öğrenmek için icâbeden idrâk ve muhâkemedden henüz mahrûmdurlar. Bu yaşdaki çocuklar asla sıkılmayub ferîh ve fahûr büyümeli”³⁴³ demek suretiyle çocuk bahçeleri uygulamasını önemsemektedir.

Bahçe mekteplerinde eğitim, beden, fikir ve ahlâk terbiyesine dayanmaktaydı. Beden terbiyesi için, çocuklar mürebbiyelerinin gözetimi altında intizam dâhilinde oynatılmaktaydı. Çocukların fikri gelişimi için, onların anlayabileceği seviyede çevrelerindeki eşyalar hakkında çocuklara bilgi verilmekteydi. Ahlâki terbiye için de, iyi düzenlenmiş hikâyeler okunmakta ve çocuklara şarkılar söylenilmekteydi. Bu program dâhilinde yetişen çocuklar, iptidai mektebe başlayacak ve kısa zamanda okuma yazmayı öğrenecek hale gelmekteydiler³⁴⁴.

Okullarda çocuk bahçelerinin oluşturulmasının gerekliliğine inanan ve destekleyen diğer bir kişi de Ana Mektebi'nin³⁴⁵ de yöneticisi olan A. Haydar idi. O çocuk bahçesi uygulamasıyla ilgili yazdığı makalede; çocuk terbiyesi hakkında toplumda var olan yanlış anlayışları, öğretmenlerin uyguladıkları menfi yöntemleri ve çocuğun ruh dünyasını inceledi³⁴⁶.

³⁴³ S. A. Rıza, “Bağçe Mekteplerimiz”, S. 13, 16 Nisan 1329, s. 3.

³⁴⁴ “Çocuk yedi yaşına gelinceye kadar böyle bir terbiye-i esâsiye aldıktan ve kuvve-i idrâkiyesi inkişâf bulduktan sonra bir mekteb-i ibtidâ'iyeye girerse o senelerce öğrenemeyeceği okuyup yazmayı üç ayda beller ve altı yedi senede tahsîl olunagelen fûnûnı üç dört sene zarfında ta'lîm edebilir”. Bkz. S. A. Rıza, “Bağçe Mektelerimiz”, S. 13, s. 3.

³⁴⁵ Ana Mektebi'nde sınıflar; valide sınıfı, ihtiyat sınıfı, ibtidai birinci sene, ibtidai ikinci sene, rüşti birinci sene, rüşti ikinci sene, rüşti üçüncü sene olmak üzere tasnif edilmekteydi. Bu programın her sınıfında belli dersler okutulmaktaydı. Valide sınıfı günümüz anaokullarına benzemektedir. Bkz. A. Haydar, “Ders Programları”, S. 23, 26 Nisan 1329, s. 4.

³⁴⁶ A. Haydar, “Mekteplerde Çocuk Bahçeleri”, S. 28, 1 Mayıs 1329, s.2.

Kadınlar Dünyası kız çocuklarının eğitimini hususi olarak ele almaktaydı. Mahalle mektebinden sonra genellikle kız çocuklarının tahsiline son verilmekteydi. Hatta bazı annelerin “ A kızım, o kadar okuyupda kâtib mi olacaksın?” şeklindeki ifadeleri kız çocuklarının öğrenimine karşı tutumlarını göstermekteydi. Oysa bugünün kız çocukları geleceğin anneleri olarak özellikle gelecek nesilleri yetiştirme misyonunu yükleneyecek onlar olacaktı³⁴⁷.

Fakat aileler, on-on iki yaşlarına giren kız çocuklarını, nişan çağına girdi gerekçesiyle okuldan almaları, kız çocuklarının eğitimine bir engel oluşturmaktaydı. Bu hususta kadın yazarların, ailelere ciddi eleştirilerde buldukları görülmektedir. Bu eleştirilerde dikkat çeken bir hususta; kız çocuklarını okuldan alan ailelerin, tahsile devam eden diğer kız çocuklarının haklarında çeşitli iftiralarda bulunarak, onları da okulu terk etmeye zorlamalarıdır. Hatta bu sebeple bazı taşra okullarında, rüştiye sınıflarına devam eden hemen hemen hiç kız çocuğunun bulunmadığı ifade edilmektedir³⁴⁸.

Milletin geleceği için kız çocuklarının okutulması elzemdi. Fakat tüm ülkede kızlar için idadi (lise)derecesinde bir darulmuallimat (kız öğretmen okulu) ve bir de idadi bulunmakta olup, kızlar için bu mevcut okulların yeterli olduğu da söylenemezdi. Bununla beraber açılan bu okullar dahi ilk zamanlarda öğrenci bulmakta oldukça sıkıntı çektiler. Ancak sonraki yıllarda öğrencilerin yoğun talebi karşısında, imtihan usulü ile öğrenci kaydetmeye başladılar.

Kadınlar Dünyası, eğitimine devam edenler yanında eğitimine devam edemeyen ve evlerinde atıl durumda olan çok sayıda kız çocuğu³⁴⁹ için de çeşitli okulların açılmasına yönelik yayınlar yapmakta ve bir kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydı³⁵⁰. Bu hususta S. Büran dergiye yazdığı bir makalede; okula devam edemeyen kız çocukları ve okuryazarlıkları yeterli olmayan kadınlar için de, her mahallede dersane açılmasını önermekte ve bu teklifin Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti tarafından desteklenmesini ümit etmekteydi³⁵¹. M. Belkıs'da, erkek

³⁴⁷ “Ey rûh mesâbesinde olan vatânın mu‘azzez, mukaddes vâlideleri! Kızlarımızın okuduklarını çok görmeyelim, vatânın şeref-i istikbâlinde bunlar da hissedârdır. Herhâlde istikbâlinin te‘mîni için tahsile olan ihtimâmlarını tezyîde bezl-i gayret edelim, ittihâd edelim”. Bkz. Fehmiye Çerkes Cemal, “Ezkiyâ-yı Nisvânı Yetiştirmek”, S.35, 8 Mayıs 1329, s. 4.

³⁴⁸ Hatice, “Kızlarımızın Lüzûm-ı Tahsîli”, S. 88, 30 Haziran 1329, s. 3.

³⁴⁹ M. Belkıs, “Ma‘ârif Nezâretinden Büyük Bir Temenni”, S.92, 4 Temmuz 1329, s. 1.

³⁵⁰ Örneğin, M. Belkıs dergiye yazdığı makalede şu sözleri sarf etmektedir: “Koca Osmanlığa bir tanecik mektebin ne te’sîri olabilir? Kaç kişi çıkacak da vatanlarını ıslâh edecekler? Bu kadar az bir kitle mâni‘-i terâkkî olanlar arasında mahvolur bile”. Bkz. M. Belkıs, “Ma‘ârif Nezâretinden Büyük Bir Temenni”, S. 92, s. 1.

³⁵¹ S. Büran, “Bir Teklîf”, S. 88, 30 Haziran 1329, s. 1-2.

çocukları için açılan darüşşafaka okulunun, kimsesiz kız çocukları içinde açılmasını talep etmekteydi. Hatta bu faaliyet için erkeklerden yardım talep edilmesini ve giderler için de Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye'nin yardım edebileceğini yazmaktaydı³⁵².

Görüldüğü gibi; Kadınlar Dünyası etrafında birleşen kadın aydınların bütün çabaları kız çocukları arasında eğitimi yaygınlaştırmak ve iyi bir eğitim almalarını sağlamaktı. Böylece şimdiye kadar toplumda itilen, horlanan kadınlar yerine, saygı gören eğitilmiş kadınlar yer alacak ve en önemlisi gelecek nesiller bilinçli anneler vasıtasıyla yetiştirilecekti.

³⁵² “Teklîfîm erkek çocuklarının olduğu gibi bî-kes bî-vâye kız çocukları için ‘âlem-i İslâmda bütün erbâb-ı hâmiyetin mu’avenetleriyle bir kız dârü’ş-şafakası küşâd etmektir”. M. Belkıs, “Kız Dârü’ş-Şafakası”, S. 95, 7 Temmuz 1329, s. 1.

SONUÇ

Aile kurumu, toplumun önemli parçası olup, tarihin her döneminde önemini korumuştur. Türk aile yapısı tarihi süreç içerisinde değişim ve dönüşüme uğradıysa da temelde asıl dinamiklerini korumayı başardı.

İslamiyet öncesi Türk aile yapısı incelendiğinde sevgi, saygı, emniyet, sadakat gibi hususiyetleri içeren ve kadın erkek eşitliğine dayalı bir aile yapısı karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu olan bu dönemde kadın aile ortamında önemli bir yere sahiptir. Evinde anne ve eş olan kadın, evin dışında da aktif bir kişiliğe sahiptir. Erkeklerle beraber savaşa katılabilen kadın evin geçimine de katkı sağlayabilirdi. Bu nedenle güçlü bir kimliğe sahip olan İslamiyet öncesi Türk kadını, İslam'ın kabulü ile mevcut konumunu korumuştur.

İslamiyet'in kabul edilmesinin ilk zamanlarında Türk aile yapısında önemli ölçüde bir değişiklik görülmemektedir. Fakat İslami kaidelerin toplum hayatına girmesi ve yine Türklerin Müslüman topluluklarla ilişkiye geçmeleri etkileşimi kaçınılmaz yaptı. Bununla beraber, klasik Osmanlı dönemine kadar bu etkileşimin etkilerinin çok ağırlıkta olmadığı görülmektedir. Klasik Osmanlı döneminde aile yapısı üzerinde gerek şeri'yye sicillerinden gerekse fetvalardan anlaşıldığı üzere İslami kurallar baskın olmakla beraber geleneklerinde hala devam ettiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı toplumunda aile yapısının temelini İslam dini ve gelenekler şekillendirmekteydi. İslam dininin çok eşle evliliğe ruhsat vermesine rağmen, bu durum Osmanlı toplumunda sınırlı kaldı. Çok eşlilik daha çok yüksek zümreler ile zengin eşraf arasında yayılma imkânı buldu. Mesela, Anadolu'nun kırsal kesiminde bu anlayış pek fazla yayılma imkânı bulamadı ve eski Türk gelenekleri yine devam ettiği görülmektedir. Aynı durum cariyelik anlayışı için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Tanzimat ile beraber her alanda olduğu gibi sosyal alanlarda da bir değişim yaşanmaya başladı. Toplumda görülen modernleşme çabaları, Türk aile yapısını da değişime zorladı. Bu değişimde, Osmanlı kadınlarının batı toplumlarında meydana gelen değişimlerden etkilenmelerinin önemli bir payı vardı. Nitekim batı toplumlarındaki gelişmelerden hareketle toplumdaki konumlarını sorgulamaya başlayan Osmanlı kadınları, toplumsal kimliklerini yenileme adına mücadele başlattılar. Bu arada Tanzimat sonrası devlet eliyle de kadınlara yönelik eğitim ve aile hayatına yönelik adımların atıldığını da unutmamak gerekir.

Ancak aile ve kadına yönelik daha önemli gelişmeler, II. Meşrutiyet döneminde oldu. Kadın daha güçlü bir şekilde toplumda var olabilmek için sıkı bir mücadelenin içine girdi. Siyasetten iktisada, modadan çalışma hayatına kadar her alanda seslerini duyurabilmek için harekete geçtiler. Bunun için ilk önce güçlü derneklerin, cemiyetlerin kurulmasının gerekliliğine inanan Osmanlı kadınları, çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırdılar. Tanzimat döneminde kadınlara yönelik başlayan yayınlara nazaran toplumda seslerini daha güçlü duyurabilmek için birçok gazete ve dergi yayınladılar. Bu gazete ve dergiler, kadınların toplumsallaşmasına önemli katkılar sağladığını söyleyebiliriz.

Bu yayınlar arasında önemli bir yere sahip olan ve kadınların sesinin güçlü çıkmasında önemli katkı sağlayan Kadınlar Dünyası dergisi oldu. 1913 yılında yayınlanmaya başlayan Kadınlar Dünyası, ülkenin zorlu bir dönemeçten geçtiği bir sırada yayınlanmasına rağmen, kadın haklarını savunma misyonunu etkili biçimde sürdürmeyi başarmış bir yayındır.

Kadınlar Dünyası, kadınları ilgilendiren her türlü meseleye değinmesine rağmen temelde toplumun çekirdeği olan aile kurumu üzerine daha da yoğunlaştığını görmekteyiz. Dergide, aile üzerine kaleme alınmış birçok yazı ve makale yer almaktadır. Bu makalelerde, kadının aile içerisindeki konumunu sorgulamanın yanında, çok eşliliğe, cariyeliğe, görücülük usulü, çeyiz vb. geleneklere dahi karşı çıkılmakta olduğu görülmektedir. Dergide her ne kadar çok eşle evlilik ve cariyelik meselelerine değinilmiş olsa da, bu mevzulara dair makalelere çok sıklıkla yer verilmemesi, toplumda bu meseleler üzerinde hala bir kanaatin oluşmadığını düşünmemize yol açmaktadır.

Kadınlar Dünyası'nda yayınlanan makalelerde aile müessesesi için bir reform arayışının var olduğu ve bu arayışta batılı kadınları kendilerine örnek aldıkları anlaşılmaktadır. Onlara göre; medeni bir aile yapısı için evlilik öncesi eşlerin birbirlerini görmesi ve tanınması şarttır. Bu nedenle toplumda var olan mutsuz evliliklerin ana nedenini görücülük usulünde aramaktadırlar. Osmanlı kadınları da batıdaki gibi eşlerini tanıma ve seçme özgürlüğüne sahip olmayı istemektedir. Bu bağlamda, kadınların özgürlük adına hak arayışlarını dergiye taşıyarak kamuoyu oluşturmaya çalıştılar.

Osmanlı kadınları, her alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmayı talep etmekteydi. Erkeğe tanınan eğitim hakkı, kadına da tanınmalıydı. Zira toplumun içinde bulunduğu zor şartlardan kurtulmanın çaresi, iyi eğitilmiş kadınların kuracağı

sağlam aile yapısıyla mümkün olacaktı. Bu nedenle kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilip eğitim hakkının elinden alınmasına da karşı çıkmaktaydılar. Geleceğin anneleri olan kız çocuklarının özellikle okutulmasına vurgu yapılmakta, bunun için de kız okullarının sayısının arttırılması önerilmekteydi.

Ailenin tanzimi için birçok makalede, *teşrik-i mesai* olarak ifade edilen kadının çalışma hayatına katılması da talep edilmekteydi. Kadınların çalışma talebi her ne kadar erkekler nazarında dikkate alınmasa da, kadınların bu isteği dergide eşitlik adına bir hak arayışı olarak dile getirilmekteydi. Çünkü kadınlar sadece evle sınırlandırılmış bir hayatı reddetmekte ve erkeklerle her alanda yan yana bulunmayı talep etmekteydiler. Kadınların her işe kabiliyeti olduğuna ve her işin üstesinden gelebileceklerine inanmaktaydılar.

Kadının toplumsallaşabilmesi için, Avrupa standartlarında bir değişime ihtiyaçları vardı. Osmanlı kadınları, bu değişimde ilk adımı kılık kıyafet alanında attılar. Dergide sıklıkla doğulu kadın ile batılı kadının tasvirine de yer verilmekteydi. Bu bir bakıma kadınlar üzerinden batı ile doğu kültürünün kıyaslanması anlamı da taşımaktaydı. Her ne kadar toplumda aksaklık oluşturan geleneklere karşı çıkıldıysa da, bu geleneklerin tümüyle ortadan kaldırılması anlamına da gelmemekteydi. Osmanlı kadınlarının hususi olarak talepleri haklarının iadesi yönündeydi. Kadın erkek eşitliğini feminist bir yaklaşımla ele alan kadınlar, temelde toplumsal kuralları da göz ardı etmemişlerdir. En büyük gayeleri toplumsal kurallar çerçevesinde haklarının göz önünde bulundurulması ve toplumun her alanında erkekler gibi yer alabilmektir.

Osmanlı kadınlarının savundukları bu fikir ve hak mücadeleleri, kısa zamanda istenilen sonuçları getirmemiş olsa da, Cumhuriyet döneminde aile ve kadına yönelik yapılan hukuki düzenlemelerde, kadınlara yönelik yapılan inkılâplarda Osmanlı kadınlarının başlattığı mücadelenin izlerini ve katkısını unutmamak gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Kadınlar Dünyası Dergisi

- Aliye Cevat, “ Görücülük”, *Kadınlar Dünyası*, S. 88, 30 Haziran 1329.
- , “Âile-1”, *Kadınlar Dünyası*, S. 37, 10 Mayıs 1329.
- , “Âile-2”, *Kadınlar Dünyası*, S. 40, 13 Mayıs 1329.
- , “Âile-3”, *Kadınlar Dünyası*, S. 43, 16 Mayıs 1329.
- , “Âile-5”, *Kadınlar Dünyası*, S. 50, 23 Mayıs 1329.
- , “Âile-6”, *Kadınlar Dünyası*, S. 55, 28 Mayıs 1329.
- , “Çocukları Hayâta Hazırlamak”, *Kadınlar Dünyası*, S. 114, 18 Teşrin-i Evvel 1329.
- , “Tereddiyât-ı Bedeniyye”, *Kadınlar Dünyası*, S. 97, 9 Temmuz 1329.
- , “Tereddiyât-ı Bedeniyye-2-”, *Kadınlar Dünyası*, S. 102, 27 Temmuz 1329.
- , “Varr!... Efendim”, *Kadınlar Dünyası*, S. 96, 8 Temmuz 1329.
- Atiye Şükran, “Kocalara İnsaf!”, *Kadınlar Dünyası*, S. 44, 17 Mayıs 1329.
- Ayşe Sıdika, “Aliye Cevat Hanım’a”, *Kadınlar Dünyası*, S. 98, 10 Temmuz 1329.
- Aziz Haydar, “Bizde İzdivâc”, *Kadınlar Dünyası*, S.112, 5 Teşrin-i evvel 1329.
- , “Bizde Hayat-ı Aile”, *Kadınlar Dünyası*, S. 27, 30 Nisan 1329.
- , “Cihâz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 63, 5 Haziran 1329.
- , “Ders Programları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 23, 26 Nisan 1329.
- , “Görücülük”, *Kadınlar Dünyası*, S. 87, 29 Haziran 1329.
- , “Mekteplerde Çocuk Bağçeleri”, *Kadınlar Dünyası*, S. 28, 1 Mayıs 1329.
- , “Yine Cihâz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 65, 7 Haziran 1329.
- , “Yine Mekteblerimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 22, 25 Nisan 1329.
- Azize Şadi, “Terbiye-i İbtidâ’iye”, *Kadınlar Dünyası*, S. 19, 22 Nisan 1329.
- Belkıs Ferit, “Mevkî’-i İctimâ’imiz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 48, 21 Mayıs 1329.
- Emine Seher Ali, “Çocuklarımız”, *Kadınlar Dünyası*, S. 29, 2 Mayıs 1329.
- , “İş Görebiliriz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 26, 29 Nisan 1329.
- , “Mektebler”, *Kadınlar Dünyası*, S.16, 19 Nisan 1329.
- , “Terâkki-i Ma’ârif”, *Kadınlar Dünyası*, S. 51, 24 Mayıs 1329.
- Fatma Bedia Adil, “Mevkî’imiz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 12, 15 Nisan 1329.
- Fatma Mükerrerem, “Edirne”, *Kadınlar Dünyası*, S. 102, 27 Temmuz 1329.
- Fatma Zerrin, “Dertlerimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 48, 21 Mayıs 1329.
- , “Kardeş Mektupları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 142, 9 Mart 1330.

- , “Tehlikenin Büyüğü”, *Kadınlar Dünyası*, S. 63, 5 Haziran 1329.
- , “Tiz Reftâr, Fakat Mantıkla”, *Kadınlar Dünyası*, S. 92, 4 Temmuz 1329.
- Fehmiye Çerkes Cemal, “Ezkiyâ-yı Nisvânı Yetiştirmek”, *Kadınlar Dünyası*, S. 35, 8 Mayıs 1329.
- Güzin Nadir, “Sevgili Kadınlar Dünyası Vasıtasıyla Mükerrerrem Belkıs Hanımefendi Hazretlerine”, *Kadınlar Dünyası*, S. 64, 6 Haziran 1329.
- Hatice, “Kızlarımızın Lüzûm-ı Tahsîli”, *Kadınlar Dünyası*, S. 88, 30 Haziran 1329.
- Hıfsıye Mahmut, “ Bizde Kadınlık Nasıl Olmalıdır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 32, 5 Mayıs 1329.
- İkbal İsmail, “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 124, 28 Kanûn-ı Evvel 1329.
- , “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 125, 4 Kanûn-ı Sâni 1329.
- , “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 126, 11 Kanûn-ı Sâni 1329.
- Loksandra Aslanidi, “Kadınlar Dünyası Muharrirelerine”, *Kadınlar Dünyası*, S. 62. 4 Haziran 1329.
- Maizer Cavit, “Gönüllü”, *Kadınlar Dünyası*, S. 105, 17 Ağustos 1329.
- , “İstihlâk-ı Dâhili Kadınlar Cemiyet-i Hayriyyesine”, *Kadınlar Dünyası*, S. 26, 29 Nisan 1329.
- Matmazel Eliz, “Kadınlık Âleminde İhtiyac-ı İnkılâb-1”, *Kadınlar Dünyası*, S. 13, 16 Nisan 1329.
- Mehlika Rifat, “Esir Değiliz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 11, 14 Nisan 1329.
- Mehpare Osman, “Bizde Usul-i İzdivaç”, *Kadınlar Dünyası*, S. 81, 23 Haziran 1329.
- Meliha Cenan, “Cariye Meselesi”, *Kadınlar Dünyası*, S. 32, 5 Mayıs 1329.
- Mevhibe Mustafa, “Ma’ârifimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 17, 20 Nisan 1329.
- , “Ma’ârifimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S.22, 25 Nisan 1329.
- Muhterem Fahri, “El Aman!...”, *Kadınlar Dünyası*, S. 10, 13 Nisan 1329.
- Mukadder İrfan, “Bizde Aile Teşkili”, *Kadınlar Dünyası*, S.65, 7 Haziran 1329.
- Muzaffer Refik, “Çocuğun Beden ve Ruhı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 51, 24 Mayıs 1329.
- , “Çocuğun Beden ve Ruhı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 68, 10 Haziran 1329.
- , “Çocuğun Beden ve Ruhı-2”, *Kadınlar Dünyası*, S. 73, 15 Haziran 1329.

- , “Çocuğun Beden ve Ruh-3”, *Kadınlar Dünyası*, S. 74, 16 Haziran 1329.
- , “Çocuğun Beden ve Ruh-3”, *Kadınlar Dünyası*, S. 95, 7 Temmuz 1329.
- Mükerrem Belkıs, “Kız Dârü’ş-Şafakası”, *Kadınlar Dünyası*, S.95, 7 Temmuz 1329.
- , “Avrupada Tahsîl-i Nisvân”, *Kadınlar Dünyası*, S. 67, 9 Haziran 1329.
- , “Bed-baht Kadınlar”, *Kadınlar Dünyası*, S. 76, 18 Haziran 1329.
- , “Cihâz Sebeb-İ İntihâr Oluyor”, *Kadınlar Dünyası*, S.73, 15 Haziran 1329.
- , “Görücülüğün Yerine”, *Kadınlar Dünyası*, S. 62, 4 Haziran 1329.
- , “Görücülük”, *Kadınlar Dünyası*, S. 58, 31 Mayıs 1329.
- , “Güzin Nadir Hanımefendi’ye”, *Kadınlar Dünyası*, S.69, 11 Haziran 1329.
- , “İzdivaç, Usul-i İzdivaç”, *Kadınlar Dünyası*, S. 110, 21 Eylül 1329.
- , “Kadınlıkta EsâretinMüvellidi”, *Kadınlar Dünyası*, S.96, 8 Temmuz 1329.
- , “Ma‘ârif Nezâretinden Büyük Bir Temenni”, *Kadınlar Dünyası*, S. 92, 4 Temmuz 1329.
- , “Muzur Adetleri Yıkmak Farzdır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 83, 25 Haziran 1329.
- , “Terbiye-i İbtidâ’iyede Dikkatin Mevkî’”, *Kadınlar Dünyası*, S. 65, 7 Haziran 1329.
- , “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’dîbin Zarârları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 61, 3 Haziran 1329.
- , “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’dîbin Zarârları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 70, 12 Haziran 1329.
- Nadire Nazmi, “Aziz Haydar Hanımefendi Hemşiremize”, *Kadınlar Dünyası*, S. 91, 3 Temmuz 1329.
- Nazife İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 21, 24 Nisan 1329.
- , “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 25, 28 Nisan 1329.
- , “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 29, 2 Mayıs 1329.
- , “Fa‘aliyet-i Nisvân”, *Kadınlar Dünyası*, S. 61, 3 Haziran 1329.
- Nebahat, “Mükerrem Belkıs Hanımefendiye”, *Kadınlar Dünyası*, S. 87, 29 Haziran 1329.
- Nesrin Salih, “Türk Kızları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 52, 25 Mayıs 1329.
- , “Türk Kızları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 66, 8 Haziran 1329.

- Rasiha, “İctimâi Dertlerimizden: Mesele-i İzdivaç”, *Kadınlar Dünyası*, S. 87, 29 Haziran 1329.
- Sabiha Muammer, “Kadınlarda Terâkki”, *Kadınlar Dünyası*, S. 47, 20 Mayıs 1329.
- Sacide, “Bir Hasbihâl”, *Kadınlar Dünyası*, S. 20, 23 Nisan 1329.
- , “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır? ”, *Kadınlar Dünyası*, S. 90, 2 Temmuz 1329.
- , “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, *Kadınlar Dünyası*, S. 97, 9 Temmuz 1329.
- , “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, *Kadınlar Dünyası*, S. 103, 3 Ağustos 1329.
- , “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, *Kadınlar Dünyası*, S. 104, 10 Ağustos 1329.
- , “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, *Kadınlar Dünyası*, S. 105, 17 Ağustos 1329.
- Sadiye, “Aziz Hemşirelerim!”, *Kadınlar Dünyası*, S. 11, 14 Nisan 1329.
- Safiye Büran, “Bir Teklîf”, *Kadınlar Dünyası*, S. 88, 30 Haziran 1329.
- , “Dâru’l-Fünûn Konferans Salonunda Osmanlı Hanımları-Tahsîl ve Terbiye ‘Âlemimizde””, *Kadınlar Dünyası*, S. 102, 27 Temmuz 1329.
- , “Yook!...”, *Kadınlar Dünyası*, S. 91, 3 Temmuz 1329.
- Seniha Fuat, “Ma’ârif”, *Kadınlar Dünyası*, S. 28, 1 Mayıs 1329.
- Seniye Ata, “Türk Kadınlarına Aile-2”, *Kadınlar Dünyası*, S. 72, 14 Haziran 1329.
- , “Türk Kadınlarına ve Aile-3”, *Kadınlar Dünyası*, S. 74, 16 Haziran 1329.
- , “Türk Kadınlarına ve Aile-4”, *Kadınlar Dünyası*, S. 78, 20 Haziran 1329.
- Sıdika Ali Rıza, “Ana Mektebi Münâsebetiyle”, *Kadınlar Dünyası*, S. 31, 4 Mayıs 1329.
- , “Bağçe Mekteblerimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 13, 16 Nisan 1329.
- , “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, *Kadınlar Dünyası*, S. 34, 7 Mayıs 1329.
- , “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, *Kadınlar Dünyası*, S. 36. 9 Mayıs 1329.
- Sitare Eşref, “Mağduriyet-i Nisvan”, *Kadınlar Dünyası*, S. 78, 20 Haziran 1329.
- Süreyya Lütfü, “Müntahap Sözler”, *Kadınlar Dünyası*, S.49-69, 22 Mayıs 1329- 11 Haziran 1329.

- Şâmlı S. L., “Hayât-ı Nisviyemizde Fikdân-ı Ma‘ârif”, *Kadınlar Dünyası*, S. 8, 11 Nisan 1329.
- Ulviye Macit, “Şermende”, *Kadınlar Dünyası*, S.49-87, 22 Mayıs 1329-29 Haziran 1329.
- Yerebatanlı Şadan, “ Muhterem Kadınlar Dünyası!”, *Kadınlar Dünyası*, S. 10, 13 Nisan 1329.
- “Avrupa Matbû‘âtı Münasebetiyle”, *Kadınlar Dünyası*, S. 14, 17 Nisan 1329.
- “Bedia’nın İmtihani”, *Kadınlar Dünyası*, S.1-18, 4 Nisan 1329-21 Nisan 1329.
- “Cesâret-i Medeniyye”, *Kadınlar Dünyası*, S. 21, 24 Nisan 1329.
- “Çalışmak Hakkımızdır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 19, 22 Nisan 1329.
- “Çocuk Terbiyesi”, *Kadınlar Dünyası*, S. 106, 24 Ağustos 1329.
- “Ders Programları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 23, 26 Nisan 1329.
- “Erkekler Matbu‘âtı, Hukukumuzu Teslime Başladı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 59, 1 Haziran 1329.
- “Hakkımızı Arayalım”, *Kadınlar Dünyası*, S. 22, 25 Nisan 1329.
- “Her Aile Bir Şirkettir”, *Kadınlar Dünyası*, S. 31, 4 Mayıs 1329.
- “Hukûk-ı Nisvân”, *Kadınlar Dünyası*, S.1-12, 4-15 Nisan 1329.
- “Hürriyet İsteriz!”, *Kadınlar Dünyası*, S. 20, 23 Nisan 1329.
- “Kadınlar da Gemici Olabilir”, *Kadınlar Dünyası*, S. 34, 7 Mayıs 1329.
- “Kadınlar da Hürdür, İnsandır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 40, 13 Mayıs 1329.
- “Kadınlarımız”, *Kadınlar Dünyası*, S. 59, 1 Haziran 1329.
- “Kadınlarımıza Menfûr Tecâvüzler”, *Kadınlar Dünyası*, S. 101, 27 Temmuz 1329.
- “Kadınlarımızda Hitabet”, *Kadınlar Dünyası*, S. 109, 14 Eylül 1329.
- “Kıyafetimizin Islahı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 57, 30 Mayıs 1329.
- “Lüzum-ı İttihad Teşrik-i Mesai”, *Kadınlar Dünyası*, S. 29, 2 Mayıs 1329.
- “Ma‘dencilikde Kadınlarımız”, *Kadınlar Dünyası*, S. 106, 24 Ağustos 1329.
- “Ma‘nevi Cehîz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 106, 24 Ağustos 1329.
- “Meserretlerimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S. 15, 18 Nisan 1329.
- “Nizam-nâme-i Dâhili”, *Kadınlar Dünyası*, S. 24, 27 Nisan 1329.
- “Osmanlı Müdâfa‘a-i Hukûk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 55, 28 Mayıs 1329.
- “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Faaliyette”, *Kadınlar Dünyası*, S. 64, 6 Haziran 1329.

- “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizam-namesi”, *Kadınlar Dünyası*, S.2, 5 Nisan 1329.
- “Sû-i Telakkî”, *Kadınlar Dünyası*, S. 25, 28 Nisan 1329.
- “Tebşîr”, *Kadınlar Dünyası*, S. 100, 14 Temmuz 1329.
- “Tenevvür Edelim”, *Kadınlar Dünyası*, S. 82, 24 Haziran 1329.
- “Terâkki Adımları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 16, 19 Nisan 1329.
- “Terbiye-i Etfâl”, *Kadınlar Dünyası*, S. 1-21, 4 Nisan 1329-24 Nisan 1329.
- “Teşebbüs-i Şahsi”, *Kadınlar Dünyası*, S. 18, 21 Nisan 1329.
- “Teşebbüste Azim Lazımdır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 44, 17 Mayıs 1329.
- “Vahşi Bir Erkek”, *Kadınlar Dünyası*, S. 94, 6 Temmuz 1329.
- “Ziyâ’-ı Elîm”, *Kadınlar Dünyası*, S. 17, 20 Nisan 1329.

2. Araştırma ve İncelemeler

- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991.
- Akgündüz, Ahmet, “Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı’da Harem”, *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 319- 334.
- Akyılmaz, Gül, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya, 2000.
- , “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 365-374.
- Aşa, Emel, “1869-1923 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. No:71, Ankara, 1992, s. 966-978.
- Aydın, M. Şevki, “Osmanlı’da Kız Çocuklarının Eğitimi”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 218-228.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2010.
- Bey, Abdulaziz, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, İstanbul, 2002.
- Caporal, Bernard, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, çev. Ercan Eyüpoğlu, Ankara, 1982.
- Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 1996.
- , “II. Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Anlayışı”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. No:71, Ankara, 1992, s. 238-251.

- Çiçek, Kemal, “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Toplum ve Ekonomi”, *Türkler*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 639-659.
- Çiçekler, Mustafa-Andı, Fatih (hızl.), *Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908)*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yay., İstanbul, 2009.
- D’Ohsson, “Harem-i Hümayun Osmanlı Saray Ailesi”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 953-965.
- Davis, Fanny, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2009.
- Demirel, Ömer-Gürbüz, Adnan vd., “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 97-161.
- Demirel, Ömer-Tuş, Muhittin vd., “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam(XVI-XIX) Yüzyıllar”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 703-755.
- Dilaçar, A., *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Ankara, 2003.
- Doğan, İsmail, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Ankara, 2009.
- , *Osmanlı Ailesi*, Ankara, 2001.
- , “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 371-396.
- , “Tanzimat Sonrası Sosyo Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. No:71, Ankara, 1992, s. 176-198.
- Doğramacı, Emel, *Türkiye’ de Kadının Dünü Bugünü*, Ankara, 1989.
- Ed-Dib, Abdülazim, “Çeyiz”, TDVİA, C. 8, İstanbul, 1993, s. 296.
- Erdem, Y. Hakan, “Tanzimat Döneminde Kölelik”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, 2012, s. 627-663.
- Erkal, Mustafa E., “Türk Ailesi ve Batı Avrupa’daki Bazı Değişmeler”, *Aile Yazıları-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, C. 2, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 407-414.
- Eröz, Mehmet, “Evlenme ve düğün töreni ile ilgili Türk gelenekleri”, *Aile Yazıları-Evlilik Kurumu ve İlişkileri*, C. 4, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 301-317.

- , "Türk Ailesi" *Aile Yazıları-Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C. 1, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 225-247.
- Erten, Hayri, *Konya Şer'iyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Ankara, 2001.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, İstanbul, 2011.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi", *Aile Yazıları-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, C. 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 36-54.
- , "Türklerde Aile İctimâiyatı", *Aile Yazıları- Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C. 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s.1-32.
- Findley, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi*, çev. Güneş Ayas, İstanbul, 2011.
- Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1976.
- , *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1970.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Kabusnâme*, İstanbul, 2006.
- , *Dede Korkut Hikayeleri*, İstanbul, 2006.
- Gülcü, Erdinç, *1691-1720 M.(1103-1133 H.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1993.
- Güler, Ali, "İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 69-81.
- Gün, Doğan, "İngiliz Tacirlerinin Antakya Ahalisiyle İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler" *Hatay Araştırmaları-I*, Antakya Belediyesi Yayınları, Hatay, 2010, s.69-76
- Günay, Ünver-Güngör, Harun, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul, 1997.
- İnan, Abdulkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, Ankara, 1998.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1998.
- Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara, 1998.
- , "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi", *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 466-473.

- Karadeniz, Feriha, “XVI. ve XVII. yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 450-457.
- Karakaş, Selim, “İlk ve Orta Zamanlarda Türklerde Devlet, Ülke ve Millet Fikri”, *Türkler*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 187-197.
- Karaman, Hayrettin, “İslam’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 385-195.
- Kayaçağlayan, Naime Yüksel, *1714-1715 Tarihleri Arasında Gaziantep’te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Gaziantep Şer’iye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2011.
- Kocakaplan, İsa, “Dede Korkut’ta İnsan Hükümdar Ve Aile”, *Aile Yazıları-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, C. 2, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s.249-257.
- Köymen, M. Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.III, Ankara, 1992.
- Kuran, Ercüment, “Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi”, *Aile Yazıları-Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C. 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 365.
- Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul, 1991.
- Kurt, Abdurrahman, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 397-406.
- , “Tarihi Süreçte Türk Kadınları”, *Türkler*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.759-771.
- Kurt, İhsan, “Atasözlerinde Aile”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara,1992, s. 626-649.
- Kutlar, Mithat, *Ulviye Mevlan: Yaşamı ve Düşünceleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- Nizâmü’l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, hzl. M. Altay Köymen, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1990.
- Onay, Perihan, *Türkiye’nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Ankara, 1969.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 2010.
- , *Osmanlı Aile Hayatı*, İstanbul, 2009.
- , *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2009.

- , *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul, 2006.
- , *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul, 2007.
- , "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 456-467.
- Oy, Aydın, "Türk Destanlarında Aile", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s. 582-596.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988.
- Özaydın, Zuhâl, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", *Türkler*, C. 13, Ankara, 2002, s. 687-698.
- Özdemir, Mehmet Nadir, "I. Alâeddin Keykubad Döneminde Saray Hayatında ve Orduda Gulâmlar", *I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, Konya, 06-07 Kasım, 2008, s.113.
- Özdemir, Rifat, "Tokat'ta Ailenin Sosyo Ekonomik Yapısı 1771-1810", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildirileri (2-6 Temmuz, 1996)*, Ankara, 1987, s.103.
- Özkerem, Ahmet-Arslanel, M. Nazan, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.3, No: 1, (<http://www.sobiad.org/ejournals/dergi-SBD>), 2011, s. 1-10.
- Öztürk, Hüseyin, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, Ankara, 1991.
- Öztürk, Said, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşle Evliliğin Yeri", *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.407-411.
- Pierce, Leslie P., *Harem-i Hümayun*, İstanbul, 2002.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, İstanbul, 2007.
- Sakaoğlu, Necdet, "Medeniyet Değişmeleri Çerçevesinde Türklerde Ailede Eğitim", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s. 355-374.
- Savaş, Saim, "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.524-533.
- Shaw, Standford J.-Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul, 1982.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar*, İstanbul, 1999.

- Sürücü, Gülsel, *Osmanlı Kadın Dergilerinden Kadın Dünyası*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 92-96.
- Toprak, Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. No:71, Ankara, 1992, s. 228-237.
- Töre, Enver, “Türk Ailesindeki Değişmenin Tiyatromuza Yansımaları”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. No:71, Ankara, 1992, s. 677-700.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. I, İstanbul, 1988.
-----, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*, İstanbul, 2009.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 2003.
-----, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, İstanbul, 1999.
- Turan, Refik, “Osmanlı’nın Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 82-91.
- Tuş, Muhittin-Gürbüz, Adnan vd. “Osmanlı Ailesi İle İlgili Şer’iyye Sicillerinden Seçilen Örnek Belgeler”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s.849-897.
- Türkdoğan, Orhan, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, İstanbul, 2002.
-----, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1992, s. 29-66.
- Ubıçını, M. A., *Osmanlı’da Modernleşme Sancısı*, İstanbul, 1998.
- Uysal, Veysel, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul, 2006.
- Üçel, Aybet Gülgün, “XVII. yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler”, *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 359-364.
- Ünal, Mehmet Ali, “1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”, *Aile Yazıları- Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, C. 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s.369-396.

- Yıldırım, Yılmaz, *Şerif Mardin Düşüncesi Işığında Türk Modernleşmesi Açısından Sivil Toplum ve Osmanlı Kaynakları*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.
- Yüksel, Hasan-Savaş, Saim, “Osmanlı Aile Hayatına İlişkin Fetvalar”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 876-897.
- Yüksel, Hasan, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 489-492.
- Zılfı, Madeline C., *Modernleşmenin Eşiğinde Türk Kadını*, İstanbul, 2000.
- Zihnioğlu, Yaprak, *Kadınsız İnkılap*, İstanbul, 2003.

EK-III: Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti İdare Heyeti ve Kadınlar Dünyası Yazı Heyeti (*Kadınlar Dünyası Dergisi*, S. 119, 23 Teşrin-i Sâni 1329/6 Aralık 1913, s. 1)



Ek-IV: Belkıs Şevket Hanım'ın uçak üzerinde nutuk irade ederken çekilmiş bir fotoğrafı (*Kadınlar Dünyası Dergisi*, S. 119, 23 Teşrin-i Sâni 1329/6 Aralık 1913, s. 9)



EK-V: Kadınlar Dünyası Dergisinden bir reklam sayfası (Kadınlar Dünyası Dergisi, S. 133, 1 Mayıs 1330, s. 15)

ادهم پرتو اجزاخانه سی مستحضراتی

پارس، بودوه، ماسلیا، شربوبوغ، بروکل، لیز، بکش، تورقووان، تورده، آتسه سیرکی، محومیلرند، آتون و کوش مدالیلر ایله مظهر قدر اولمشدر

مالقون باغی ایچیه میاندله پرتو شروبی

طبابت عثابه عانک اک ایلری کلان ماملرلندن مافد پاشا، اوپراتور جیل پاشا، بسم عمر پاشا، خیرالدین پاشا ودها بر جوق اطهای مشهوره ایله پارس لجه بخته خانه لری طرفندن دخی استعمال و تجریه ایله بزرگ کتیک خسته لدرینه دوچار اولان جلیمسز، رنکسز کچ بورویان و نشوونای آتشی بولمه یال جوجلر ایله خسته کلاردن قاتان اکسساب عاقبتی تأخر ایلیان آنها، شفا فاضله درمانسزله و حالسزله دوچار اولان اختیار اوزونده خارقه بخش تأثیرات نامه کنیمسی سینه اولن سکرسته دتیرو بیکارجه خستکک نخریری و شفاهی شهادت لریله اک کوزل بر علاج واک موی بردوا اولدینی بلاشک وشبهه صتیبه سوت و اوان پروا شرویتدن اسغاده ایتیری صحت ممویبه بر خستمت نامه اهالی کرامه توصیه اولدور.

قیاتی اون غروشدور



سنبل، لیلای، یاسمین، شب بوی، آقاسیا، منکشه قوقولی قرمه پرتو

الرده کی چانلاری یوزده کی سوبولجه و جیلری ازاله و تشفه ایتک خصوصتده مکملیت استحضاری و تأثیرات نامه سله کسب ثیرت ایدن قرمه پرتو اوزو پادن ون ترکیبی نه کی یاغلا ایله مخلوط اولدینی کلاشیه میان قرمه لریک و توات پوماده لریک کافه سته قاتی اولوب کال امینتله قولانیور، وازه این، لاولین، غلیسرین کی باشتاقق و برمیوب باخصوص پورده استعمالندن مقدم قولانیورسه وجهه طبیعی بریاضلق لطیف بر بوشاقق و بربره ک جله طراوت بخش ایدر. قوقولی صورت خصوصتده احضار ایشلی اولدیندن اک مکمل لوانطه ل قرمه پرتو قدر قوقوسی محافظه ایدمه، الحاصل قرمه پرتو صحت جله طراوت بده ایچون ائالیز بر مستحضر. قیاتی اوچ غروشدور

یاسه منک قوقولی

پرتو توات بودره سی

پرتو توات بودره سی وجهی بیاضلا توب جله شاهان حیرت بر طراوت بخش ایدوب جلدی لطیف بر منکشه قوقوسی ایله تطبیر ایدر. غایت طریف فوطولر دروننده اولان بو بودره لری قیاتی بدی غروشدور.

پرتو قولونیا صولری

قولونیا صولری اک مکملیدر. یلاق، سنبیل قوقولی توغلی دخی اولوب صورت خصوصتده اعمال ایشلی اولدیندن لوانطه استعمالندن وارسته یلاز. هر شینه لک قیاتی بین غروشدور. یادم ایتره کی برنجی نوع پرتو قولونیا صولریک قیاتی بدی غروشدور. یادم ایتره کی ایکسین نوع پرتو قولونیا صولریک قیاتی بین غروشدور.



اوزون صحاحره مالک ایچی، صاحابه عاهله اولدور



دیشلری تمیز و بیاض برحاله بولندروب چورولک و تقیل دیشلردن قودتمق ایچق پرتو دیش توزلردن قوللا تمقله اولور. پرتو دیش توزلی دیشلری بیاضلانده کی دیش ائلریک قاتمه سی دخی منع و آغز قوقوسی دفع ایدر. قیاتی ایش غروشدور



پرتو صوبو بودره سی

قیاتی بسده غروشدور

نوزلر دیشکده بولر بریمفدن جلدینه کسرتور و نوزلرکله دیشک و سوبولری برکی کون لوزنه کاه موزق و ازال ایدر. محال عمان و دوشی: افسارده ادهم پرتو اجزاخانه سیدر. باله ایتره لریله دوشورده بولور

پرتو مستحضرانک عمل اعمالی و عمومی دوشی - افسارده ادهم پرتو اجزاخانه سی اولوب باله اجزاخانه لره اجزا بولنده مشهوره و پروفیکال دکالرنده بولور. شهزاده باشنده حافظین ائدینک استقامت تحاقیه مازسته دخی بولور. بو عمومی سی بوسته خانه فارشونده اکرم نجیب اجزا دوشیدور.

EK-VI: Kadınlar Dünyası Dergisinden modayla ilgili bir resim (*Kadınlar Dünyası Dergisi*, S. 114, 18 Teşrin-i Evvel 1329, s. 9)



ÖZGEÇMİŞ

Samiye TUNÇ 1980 yılında Hatay’da doğdu. Orta öğrenimini Hatay’da tamamlayan Samiye TUNÇ, 2003 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 2010 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Orta düzeyde İngilizce bilmektedir. Evli ve iki çocuk annesidir.

VITAE

Samiye TUNÇ was born in Hatay in 1980. She got secondary education in Hatay. In 2003 she attended the Faculty of Science and Letters at University of Marmara and was graduated from the Department of History. In 2010, she began her MA at the Institute of Social Sciences at the University of Kilis 7 Aralık. She can speak English at intermediate level. She is married and has two children.